

HOUSTON STEWART CHAMBERLAIN.

Erst wenn er zu *dichten* begonnen hat, beginnt der Mensch auch bewusst zu *denken*.

Chamberlain.

DESCARTES mondta, hogy gondolkodom, *tehát* vagyok. Chamberlain bebizonyította, hogy csak akkor gondolkodunk, ha költünk. A magasabb gondolkozás, az emelkedettebb élet itt kezdődik el. Nemcsak az Ilias, de a Parthenon, Leonardo «Utolsó vacsorája», Bach miséi is költemények. Ezek — sok mással — csak a költészet csúcspontjai. Minden ember költő, sőt előbb költő, mint ember. Ki nem csodálkozott a gyermekek ezeregyéji fantáziáján? Ezek a még embernek nem nevezhető teremtmények, akik az embert nem is ismerik, óriások, törpék, csodalények, meseországok és káprázatok világában élnek és olyan természetesen, otthonosan, mintha biztos ismereteiket «előbbi életükből» hozták volna, melyeket «ez az élet» csak nagy nehezen változtat meg bennük. A tudósok mesebeli «ősemberének» barlangjában már rajzokat találunk, melyek a képzelet szülőttei.

De nincs az a felnőtt, érett, komoly, józan, száraz, rideg, sőt steril lélek — hogy egy egész oktávot fogjunk —, akiben ne maradna költői. Még akkor is, ha ezt úgy szégyelné, mint Lucifer a jó tetteit. Mindaz, amiket érzéseknek nevezünk, kétharmadában költészet és érzések nélkül senki sincs. Hol az a kötő szívből, amely nem dobogna mindaddig, ameddig él? Legegyszerűbbnek hitt fogalomképzésünkben, akarva, nemakarva már «látott pengetünk» és a leghitványabb, legostobább szindarab is arra kényszerít, hogy nyitott szemmel álmodjunk. Matematikailag szólva: Mindnyájan költői számok vagyunk, de most egy *végtelen nagyságúról*: Chamberlainról lesz szó.

1855—1927: időszámítás szerint tehát 72 évbe foglaljuk össze azt az infinitumot, melyet Chamberlain megélt. Nos, ezek a számok mást nem jelentenek, minthogy ő, mondjuk Goethe után és X. Y. előtt élt, vagy hogy például túlélte a világháborút és nem élte meg a békét. Vagy: látott repülni és hallotta a rádiót. *Ami Chamberlainben végtelen, az kortalan is, vagyis időtlen.* Maga Goethe ismételten figyelmeztet arra, hogy a nagy egyéniségek és azok műveinek szemlélésénél «partos enthusiasmussal» járjunk el és eleve kijelentjük, hogy mi ehhez tartjuk magunkat. *Tudjuk*, hogy Chamberlain nagy, *tudjuk*, hogy a nagyságnak ideje nincsen, tehát e pillanattól kezdve boldogan eldobhatjuk a *historiai* szemüveget, nem törődünk azzal, hogy angolnak született és németnek halt meg, nem beszélünk évszámokról, mert itt minden nemzetiség, időhöz kötöttség nagyszerűen megszűnt. Az *Örök* előtt állunk!

H. S. Chamberlain egyike volt a legszabadabb lelkeknek, akikről tudomásunk van. Itt az alapkö, melyen továbbépíthetünk. Sajnos, mielőtt ezt elkezdenénk, máris meg kell állnunk és megmagyaráznunk kijelentésünket, különben a félreértések áradata elragadja. A szabadságról mindenki beszél, látszólag mindenki *ismeri*, amint látszólag mindenki *óhajlja* is. Pedig a szabad-

ság csak kevés ember *tulajdonsága*, mert ez az egyetlen helyes kifejezés. Ha az elnyomott elnyomó akar lenni, ez nem annyit jelent, hogy *szabad* akar lenni. Sem az uralomvágy, sem a bosszú nem azonosak a szabadsággal. Szabad ember az, aki senki másnak nem ura, csak önnön magának. E végtelen kevesekhez tartozott Chamberlain.

Ezen a *jellemén*: a szabad lélek jellemén nyugodott a Chamberlaini élet és genialitás. Ha nem lett volna sziklaszilárd, mint birta volna el a reáemelt óriási épületet! Hogyan tudta volna egész életében azt akarni, amit akarnia *kellett!* Az erkölcsi szabadságnak egyetlen talpköve van: a jellem.

Most már ismerjük a gyökereket, vessünk egy pillantást a törzsre, koronára, azaz Chamberlainre, mint geniusra, vagy más szóval: a költőre.

«Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts»* egyetlen dithyramb két vas-köteten keresztül! Ha olvasod, eláll a lélegzeted — persze, ha lelked befogadón nem. Minden, ami a nagy műveken megfoghatatlan, amit harmóniának nevezünk, ami szárnyaló, gothikus, mythosi, mindazt érezzük. Mintha egész Földünket összes nyomorúságával, feketeségével, egyetlen kar emelné az égbe, de úgy, hogy érezzük: A *Földön* maradtunk! Nem lógunk a levegőben, talpunk alól nem csúszott ki a szilárd talaj. Csak az nem érinti a földet, mely nem arravaló, a lelkünk. Földi tények halmazát tartalmazza a könyv. Tényeket, melyeket a mindenfelől rátörő hazugságok bakteriális miriádjai nem pusztíthatnak el, kincseket, melyeket a moly és rozsdá meg nem semmisítenek. Itt találjuk az igazi «spiritizmust», nem azt az együgyű törekvést, melyet az átlagos szeánszban erőszakolunk, hanem a valódi «szellemidézést», hol a Mester tiszta hívására megjelennek előttünk az emberiség nagy lelkei, nem leplekben, foszforeszcenciában, hanem igéikben és tetteikben.

Chamberlain több művéről beszélhetnénk, de minek? A heros tettei csírájokban, lényeges bensejükben azonosak. A hosszú «Apostol», vagy a rövid «Szeptember végén» csak artistikusan különbözök. Végeredményben tökéletesen ugyanazok: *magasztosak!* Chamberlain «Goethe»-je, «Immanuel Kant»-ja, «Mensch und Gott»-ja, «Richard Wagner»-e stb. a nemes lélek sokféle elnevezése, címek, melyek mögött az örök-egy *fenséges* áll.

Aki csak a tudós bűvár szemével, az esztétikus érzékenykedő fülével nézi, hallgatja Chamberlaint, az tanulhat, de nem emelkedhetik. Részleges kritikákkal itt semmire se megyünk. Mint minden költői mű, az övé is kooperációs munkára, erkölcsi érzelm-egyezségre, *együttalkotásra* hív fel bennünket. Akit ben ab ovo nincs meg a lelki áttekintés, az etikai összefoglaló átnézet, mely Chamberlain tőlünk állandóan megkövetel, az összes műveit ugyanúgy fogja letenni, mint ahogy fölvette: üresen. Chamberlain senkivel se köt mesalliancét! Vagy költőtársai, vagy semmik se vagyunk! Aki ezekben az elragadtatott szívvel írt sorokban hibákat, tévedéseket keres, az meg is találja, mint mindenben, amit ember alkotott. Mert *éltélő* kritikusnak lenni nemcsak könnyű, hanem fölösleges is. A rosszról épen elég annyit mondani, hogy rossz. Ez és ennyi a rossz kritikájának optima formája. A jó dicsérete azonban megértést, átértést, *megélést*, tehát az egyedüli valódi «kritikát» kívánja tőlünk. Senkinek sincs nagyobb «bűnlajstroma», mint a nagyon nagyok, mondjuk eszeveszett nagyok. Shakespeare valóságos «hibák bányája»... de ebben a bányában a legmélyebb akna fenekén is *csillagokat* látunk, csillagokat, melyeknek fénye elérhetetlen magasságban ég és vakít! «Shakespeare und kein Ende!» írta testvér-

* A XIX. század alapjai.

szelleme : Goethe. Épen így nincs vége Chamberlainnek sem. A nagy mű kiolvashatlan, amint Rembrandt vásznai «kinézhetlenek», mint a Napfelkelték is. Minden valóban szépben a kimeríthetlenség édes-szomorú, birhatatlan, hatalmunkba nem keríthető mértéktelensége ragad el. A fekete betűk alatt lángpirosan lobog a lelkesedés éteri tüze. A nagyság ott veszi kezdetét, ahol az alkotót a túlságosság hajtja, hol a szenvedélyek áttörnek az átlagos határokat, hogy önalkotta határaik között a rombolás költői szabályosságában, a szeretlenség művészi korlátaiban mutassák meg valójukat. Bátran mondhatjuk : *Nem félni, ez a költészet.*

Ha a kis lelkek, ál-költők, pseudo-művészek egész életükben azt teszik, írják, festik, zenélik, amiket nem éreznek, nem hisznek, mert sem nem *tudják*, sem nem *merik* érezni, mert gyáva szívük örökösen a «világ» szemét látja magán, akkor a geniusz mindenek előtt *hős*. Chamberlain is az volt.

De a hős és a bolond, a heros és a bravo félelmetlensége ellentétes polusok. Ha a «verismus» és hasonló ismusok fél és egész bolondjai, a művészi semmi-házik és orgyilkosok magukat hősöknek képzélik, ennek csak annyi jelentősége van, mint mikor az örültek Sardnapalnak, apostoloknak gondolják magukat. Ezeknél *hiányzanak* a határok, míg a géniuszoknál csak a *hamis* határok törettek át. Chamberlain csupán a *hazug* világgal áll harcban és midőn rettentő csapásait : a «Grundlagen»-t, «Worte Christi»-t, «Arische Weltanschauung»-ot, «Lebenswege meines Denkens»-t és így tovább kiosztogatta, a Föld minden pontján feljajdultak, fölzúdultak a sötétnekek, a szabadság, igazság ellenségei, lázak hitvallói és lőn fogak szörnyű csikorgatása. Érthető, hogy százszor annyit írtak ellene, mint mellette és a reáacsarkodók, cáfolók, humorosak, gúnyolódók, szóhamisítók, ostoba vagy szennyműveiből hatalmas könyvtár telné meg. Az igazságnak azonban rettentő ereje van. Ellenségeinek féktelen, rágalmas tajtékot hányó dühe csak emelte ezt a tiszta óriást és erre az általános hallgatás, a teljes elhallgató csönd gonosz és néma kürtjét fújták meg ellene.

H. S. Chamberlain 1927-ben halt meg, de legkésőbb 2027-ben fel fog támadni ! Egyike lesz ő ama nemes tárogatóknak, melyek igen sokaknak mint az Utolsó Itélet harsonái hangzanak. Mert úgylátszik, hogy kis golyónkon minden igen-igen nagyok száz év tisztító távlatára van szüksége, hogy teljes egészében láthatóvá válják. Földünk, vagy mondjuk emberi koponyánk a «centennáriumokra» rendeztetett be . . . Chamberlaint mindenütt ismerik már ma is. De igen kevesen. Egy évszázad mulva azonban ott fog állni az emberiség nagy tanítómestereinek sorában. Goethe saját magáról tudta, hogy «die Menschen sind nur so lange produktiv, als sie religiös sind». Másképp hogyan fejezhette volna be «Faust»-ot nyolcvankét éves korában ! Ez a vallásosság, az *igazi* vallásosság volt Chamberlain lelki középpontja is, azon morális pont, mely a világ-mindenség egyetlen szilárd pontja. Bármilyen csoport, szűkebb értelemben vett «irányzat» akarja Chamberlaint «önkeblűen», a maga egyedüli érdekében fölhasználni, meg kell hamisítania, vagy pórul jár vele. Ő jobbra és balra ütött, előre és hátra, mert nem tekintett arra, hogy a nemtelenek melyik *oldalon* követik el gáztetteiket, Északon hazudnak-e, vagy Délen. Neki a gazember gazember volt, semmi más. Aki nem tiszta szívvel, lelkiismerettel nyúl műveihez, az csak egyetlen szót olvas ki belőlük : *Nyomorult!*

Ha megrajzolnánk Chamberlain lelkének genealogiai tábláját, akkor a vallásosság és a dogmátlanság jelentenek két «őst», akiktől Chamberlain, mint *morális* lény származik. Hasonmód eljárva, Platon és Kant adnák meg, mint *gondolkodót*. Ne feledjük, hogy ez csak séma, de ezzel tisztán és maradandóan

kaptuk meg az egyéniség képét. Természetes, hogy nála is a hatások végtelen száma szerepel, melyeket azonban célunk érdekében, a szintézis áttekinthetőségének kedvéért elhanyagolhatunk. De már ez a sémánk is megmutatja, hogy minő számtalan oldalú támadásnak volt a «Grundlagen», «Mensch und Gott» megteremtője kitéve. A vallás ellenségei támadták, mint *vallásost*. A bigottok mint *vallástalant*. A kaotikusok, meg nem értők, «természetfilozófusok», mint *filozófust*. A szakemberek azóta régen párává lett serege, mint *dilettáns*. A dekadensek, ó-konzervatívok, az irodalom, művészetek iparlovagjai, negédeskedői, az idők uszályhordozói, mint *költőt*. A materialisták, mint *látnokol*. Az utopisták, mint *materialistát*. Nem folytatom . . . Csak még egyetlen példával világítom meg az emberek szubjektív tárgyilagosságát és sötét igazságszeretetét, egy példával, mely velem történt meg. Egy fölvilágosodott, komoly, nagyműveltségű olasz ismerősömnek adtam egyszer oda a «Grundlagen»-t. Szokásos köszönettel és mű-elismeréssel kaptam vissza. De azon az oldalon, ahol Chamberlain azt írja, hogy Dante germán származású volt — amihez kétség nem fér —, cédulát találtam a szignora kezeírásával, mely így kezdődött : «Al signor Chamberlain... al quale manca la bussola . . .»*

Amit Chamberlainnel *tennünk* kell, azt Flaubert tökéletes szavai tükrözik vissza : «Ne lisez pas, comme les enfants lisent, pour vous amuser, ni comme les ambitieux lisent, pour vous instruire, non, lisez *pour vivre!*»** Mert Chamberlain nem «irta», hanem «élte» a könyveit. Minden nagy alkotás *élet* és ezért halhatatlan is. Aschylos óta az egész hellén faj megsemmisült, *nincsen*. De a nagy tragédiaíró nem pusztulhat el. Chamberlain műveinek tartalmáról komolyan, részletesen írni szinte lehetetlenség. Örökösen idézni kellene és egy kötetet tenne ki, ha lényeges gondolatait össze akarnók gyűjteni. Mert Chamberlain polihisztor volt és tudása szédületes. A történelem, művészettörténet, bölcsészet, a tudományok számtalan ágában végzett tanulmányai, az emberi gondolkodás roppant mezején való fölfedezései mindég újra és újra bámulatba ejtenek bennünket. Metódikája pedig talán a legtökéletesebb, melyet ember valaha alkalmazott, mellyel enciklopedista valaha eljár. Állításunk merészségét már *egy* példa is igazolni fogja. «Goethe» című művének felosztása — fejezetenként — a következő :

Az élet.

Az egyéniség.

A cselekvés embere.

A természetbűvár.

A költő.

A bölcs.

Mintha hályog hullna le szemünkről, pedig még csak a *tartalomjegyzék*ek olvassuk ! Akit ez a kristálytisza és átfogó szisztematika, architektonikus gondolkodás azonnal nem fog meg, nem ejt csodálatba, az máris összecsaphatja a könyvet, az folyamodjék egy «olvasmányhoz» . . . Ha vannak festői, muzsikális, kontemplatív írók, akkor Chamberlaint ebből a szemszögből nézve *szobrász-író*nak kell neveznünk. Az igazi plaszticitás démonikus, csodábaillő ereje volt az övé. Goetheről sok tehetséges ember írt. De műveik úgy hasonlítanak Chamberlainéhez, mint cölöpépítmények a Kölni dómhoz. Minden idők

* Chamberleinnek hiányzott az iránytűje (rossz irányba tévedt).

** Ne olvasson azért, hogy mulasson, mint a gyermekek olvasnak, sem, mint a becsvágyók, hogy tájékozódjanak ; olvasson, *hogy éljen!*

egyik legerősebb költője, Balzac azt mondta természettudós kortársáról, Cuvier-ről: «Cuvier est le plus grand poète de notre siècle.»* Ugyanezt mondhatjuk Chamberlainról is. Nézzük, hogyan fejezi be «Goethe»-jét!

«Most pedig megelégszem egyetlen mondattal, mely Goethe bölcseségének legbensőjét tartalmazza:

Isten érthetetlen akaratában való feltétlen megnyugvás;
 a földi élet mozgalmas, kör- és csavarvonalasan
 visszatérő jelenségeinek derűs átnézete;
 szeretet, vonzalom, mely két világ
 közt lebeg; minden reális
 megtisztulása; önma-
 gunk szimbólikus
 feloldása.

Ezt magyarázni illetlen, sőt szemérmetlen lenne.

Chamberlain *mint* költő magában foglalta a tudós kutatót, a humanistát, az államférfiút, a metafizikust, zeneértőt, amint minden költő kell, hogy birtokában tartsa ezeket a képességeket. Mert *csak* a géniusz, tehát az ember, *mint* költő mikrokozmos, a szónak valódi nagyszerű jelentőségében. Nem tudjuk, hogy honnan, de *mindent* tud. Ez nem annyit jelent, hogy mindenhez ért. Ilyen kiáltó lehetetlenséget senki se merne állítani. Azonban *mint* alkotó, ezen működésének tartama alatt, mindentlátó, mindenthalló és mindentértő. Mihelyt ebből az elragadtatott állapotból kilép, erejének legnagyobb részét elveszti. Már reflexióiban is hihetetlenül tévedhet, mint arra számtalan esetet tudunk. Ez a nyilvánvaló és közös fundamentum a tulajdonképpen *geniusi*, a lángész *lényege*. Sokak előtt elképzelhetetlen, mi több, túrhetetlen ez a gondolat. Nem értik meg, hogy a lángész, mint lángész nem tanul, hanem *tud*. Hogy tanulás *nélküli* tudása az *egyedüli* geniális. Csak azt látják, hogy a nagy szellemek rengeteget tanulnak, dolgoznak és ebben igazuk van. Ha azt a munkát, melyet Chamberlain elvégzett, valahogy ki tudnánk magunk előtt teríteni, akkor sok mellét-verő munka-nagy szégyelné el magát! De a «génuszi tudást» megtanulni nem lehet, az velük született, mint sasnak a szárnya, oroszlánnak az ereje. Bár unalomig hajtogatják, hogy «a genie nem lesz, hanem születik», ennek az igazságnak *értelemfölötti* voltát kevesen értik, sőt hiszik el. Pedig ha van valamely «fluidum», amely mindenbe behatol és mindennek a velejébe, akkor az egyedül a géniusz szelleme, amikor teremt, azaz amikor «genialis». Mert azt tudjuk, hogy a nap hosszú és hosszú az éjtszaka, tehát mindég alkotni nem lehet. De mint a sas, ha kibontja szárnyát, hasonlóképpen a lángelme teremtő óráiban «repül», azaz «istenül», anélkül, hogy ezt a repülést, azaz teremtést «csinálná». Chamberlain művein érezzük, milyen méltóságos «természetséggel», mily pompás «magától-értetődéssel» szárnyal és akkor és ott száll le, ahol akar, vagyis ahol a költészet-művészet örök törvényei föltétlenül megkövetelik. A tartalom és forma misztikus összhangja, az eszmék és kifejezőmód mondhatni «contrapunktum» összecsendülése varázshatalmába veszi az olvasót. A Chamberlaini *akarat* és *kövelemény* minutiózan egyeznek! Vagy mondjuk így: A képesség (genialitás) és munka (teljesítmény) precízen fedik egymást. Feltétlen kongruenciáról nem beszélhetünk. De a feltétlen e világon szóba sem jöhet.

* Cuvier századunk legnagyobb *költője*.

Művészeti morfológia szempontjából Chamberlain műveiben elmerülni határtalan élvezet. Mintha a mester-lovas és tökéletesen idomított paripája járnák a magas iskolát. Nem tudjuk, de érezzük, hogy minden vág, hogy más-kép nem is lehet és szabad és még a hibák is nagyszerűek. Mindenoldalon, minden sorban látjuk azt a technikát, mely már *megszűnt* technika lenni, mint példánkban, hol a lovas és lónak össze kell *olvadnia*, egy lényvé egyesülnie, hogy az analogont minden hibája ellenére is megtartsuk. Itt a tudás már a *vérbe* ment át, hogy ismét nélkülözhetlen hasonlattal segítsünk magunkon. Igaz, hogy *ennek* a gyönyörűségnek *egészét* csak az alkotók élvezhetik. De nincs az a nemes laikus, nincsen az a szép lélek, aki többé-kevésbé ne érezne meg a költészet e forma-rítmusát, a stílus transzcendens harmóniáját. És akkor már a Mester elérte apostoli célját: hogy magas eszméit olyan alakban adja, amely olvasóit követésre hívja fel.

Ami a fejedelmek uralkodásáról oly sokszor nem volt igaz, remek igazzá vált itt.

Chamberlain *Isten Kegyelmeiből* írt!

Simay Caesar.

NARANCS.

*Hűvös izét a naptól kapta kölcsön,
jőillatában szunnyad sok-sok alkonyat;
ha héjja fejlik, dúslevű gerezd fogad,
hogy jóízével hódolón köszöntsön.*

*Hazája nem tél. Tavaszok hona.
Ott láttam gazdagon Sorrento terraszán;
testvére: kék füge, ananász és banán;
dajkája: szellő s a Tenger mosolya.*

*Látod: ez is világ! Egy aranyló gyümölcs!
A messze délnek kövele nálad.
Csupa mosoly és gőg és semmi bánat...*

*Nem érdekes, hogy hozzád küldte bölcs,
megdönthetetlen és titokzatos parancs?
... Pedig csak illat, íz és lé: narancs...*

Vitnyédi Németh István.

NINCSENEK MESSZE A MEZŐK.

I.

NYOLCAN vagy tizen ülhetek a tűz körül. Idegenbe szakadt magyar munkások. Nagyobb részét fiatalok, de volt köztük néhány koros is. A tűz egy sötét és rőtülni kezdő galíciai erdő lábában lobogott, valahol Komarnó körül. A tavaszi este már elcsöndesedett, az ég alján hideg kékre vált a csillagfény és a harmat észrevétlenül belepte a mezőt.

Fönt a magasban fuvalat húzott el. Valahol messze sóhajtott az idegen pusztaság.

József, az algyői révész fia, aki úgy vélte, hogy a nagy háború alatt már járt ezen a vidéken, ahol most egy vasút építésénél kubikoltak, leakasztotta a szolgafáról a bográcsot, amibe a kemény tarhonya főtt s hogy a vacsorát elfogyasztották s a bográcsra nem volt szükség, hátrább vitte és letette egy öreg fa alá.

— Hej, hej! — sóhajtott valaki a tűz mellett.

A többiek hallgattak. Az, amelyik sóhajtott, később megint megszólalt:

— Hát nagy ország ez is.

— Nagy — felelt rá egy másik.

A tűz lobbant.

— Ugyan kié löhet most?

Nem tudták, hát csak szítták csöndesen a pipát. József, a révész fia jegyezte meg:

— Alighanem a búrkus királyé, vagy a lengyelöké.

— Mer azelőtt — szólt közbe egy fiatal — a Ferenc Józsepé vót.

— Azé — hagyta rá egy mély, zengő hang. — Hanem hát möghótt. Oszt elvötték tüle ezt is.

Az volt ezzel mondva, hogy azóta bizony változott a világ sorja, aztán legrosszabbul épen a magyarnak fordult. Mert lám, most ők is itt vannak, negyedik hónapja ássák az árkot vasúti töltésnek s ki tudja, mikor kerülnek megint haza.

A gondolatuk egy irányba szállt s József megszólalt:

— Én jártam annak idején erre. Én emlékszők erre a földre. Itt gyütt ránk legelőször a muszka.

— Itt?

— Itt.

— Löhet. Mer alattunk temető van.

— Temető?

— Az. Ténnap is bajnéatot vetött föl az ásó.

József gondolkozott. Itt feküdt valahol, talán épen azon a helyen, ahol most ül, amikor föltűntek az oroszok. Hogy visszagondolt, valami furcsa sajnálást érzett.

— Annyian vótak — mondta hangosan — mint égön a csillag.

— A muszkák?

— Azok.

— Hát sok vót belülük, az bizonyos. Hanem maradt itt is elég.

— Maradt. De a mieinkbül is.

A tűz megroskadt. A csillagok kezdtek fényesedni. Egymásután dőltek hátra, magukra húzták a subát és lassan álomra szenderültek. József fölneézett a csillagokra, azután lehajtotta a fejét :

— Legalább pihennek — mondta, folytatva a beszélgetést.

Nem volt már más ébren, csak a Molnár gyerek, az felelt :

— Nem úgy, mint mink.

— Nem. Te ugyan még nem beszélhecc, keveset tucc.

— Keveset. De azér nekik bizonyosan mégis csak jobb.

— Jobb. Mer űk mán nincsenek.

Darabig hallgatott, akkor hozzátette :

— Ámbár nem tudható.

A tűz lobbant még egyet, azután hirtelen kialudt.

József leheveredett és elterítette magán a subát. Nemsokára hallatszott, egyenletes, mély lélegzése.

— Alszanak kendtők? — kérdezte valaki.

Nem felelt senki.

A távoli hegyek felől elindult a csönd.

* * *

Ott, ahol legmélyebb volt a töltés árka, ahol előző napon a nyolc magyar munkás verejtékezett s a Szijjártó ásója egy bajnéatot vetett ki a gyp alól, éjfélkor megmozdult a föld.

Nagy Pista, aki valamikor honvéd volt és roham alkalmával éppen itt érte homlokon egy golyó, fölkelve fektéből csodálkozva tekintett körül :

— Ugyan bizony hun löhetők?

Nem tudta eltalálni. Homályosan emlékezett ugyan valamire, hanem az most álomnak tűnt fel. Hogy jobban tájékozódhasson, föl-emelkedett a csillagok közé s mire visszaereszkedett megint a földre, nagy csodálkozással látta, hogy otthon van.

Halkan bezörgetett a tanya ablakán. Belülről morgás hallatszott, de nem nyitott senki ajtót. A kutya ott ugrált körülötte és nyalta a kezét.

Pista fölment a padlásra és lefeküdt a jószagú szénába.

Reggel a gazda fogadta.

— Hát Örzse néni? Hun van? — tudakolta Pista.

A gazda nem felelt, értetlenül tekintett rá.

Pista a vén eperfát, a gödröket meg a gólyákat kereste.

— Rég jártam erre — szólt.

Aztán elfordult. Az égen a régi nap ragyogott, a friss vakondtúrások göröngyein futók sütkéreztek, a búzagalászokon pedig katicabogarak hintáztak. Pista kifeküdt a vetés szélébe :

— Möggyüttem. Véltök-é még rám?

A magasban báránfelhők úsztak, de a mosolyuk legyintése nem erre szállt.

Pista göröngyöt vett a kezébe, de a puha föld szétomlott az ujjai között és lehullott a földre. Egyetlen érintésére lepergett a harmatcsöpp is, amit az egyik kaiászon felejtett ott a reggeli napsugár.

A láthatáron nem örködött többé a jegenye, a szélmalom bedült s ahogy ment, a rucák, a gácsér meg az öreg kakas sanda pislogással faroltak előle. A macska a fal tövében sütkérezett s amikor meglátta, nyújtózott egyet s utána lomha cammogással odább állt.

— A bűgő-csigám, a sárkányom, a vetőgombomat kellene kihozni — suhant át Pistán a gondolat. — Akkor talán rám ismernének.

Bement a kamrába. A sarokban a korpás zsák alatt két hátulsó lábára állva egy egér rágsált s tágranyílt szemekkel bámult a különös idegenre. Pista körülnézett. A szög, amin valamikor az irhás csigahajtó ostor lógott, kihullott a falból s a porladozó vályogban horgas fagamó roskadozott.

Pista kifordult a kamrából. Később a füveket és a fákat kérdezte még meg, majd a csöndet és az éjtszakát, de egyik sem értette a szavát s egyik sem emlékezett reá. A dülőúton gyerekekkel találkozott. Jöttek az iskolából. Megszólította őket, de azok elszaladtak. A tanya közelében volt az iskola, azt kereste föl. Ott beszólt a konyhába :

— Tanító úr?

A tanító éppen jött kifelé.

— Nem ismer? — állott elébe Pista.

Az megbotlott valamiben :

— Na fene — nézett vissza. — Még elvágódom.

Pista bement az iskolába. A képek ott lógtak még mindig a falon, a padokban a kalamárisok hallgattak, a tábláról, szépen, krétával fölrajzolva, a nagy U nézett le rá.

Pista szerette volna megkeresni az irkáját. De eszébe jutott, hogy még gyerek korában elvesztette.

Visszament az udvarra s elindult, hogy most már megkeresse a leányt. Esztit, aki a mátkája volt.

— Nézd csak nézd, hogy eddig nem is jutott eszömbé.

De a rétek, meg az erdők, amik mellett elhaladt, nem feleltek kérdéseire. Néha azonban, éjjel, amikor akkora utat járt, hogy a leány emléke kétszer is kihajtott és kétszer is elhervadt a szívében, a porból

mintha hangok csendültek volna feléje. Pista megállott és halkán kérdezte :

— Té vagy az, Eszti?

Az égről csillag futott le.

Pista ballagott tovább. Arattak, amikor megpihent. Szép, meleg nyár volt, másodszer virágzott az akác s a harangszóval együtt illatozott a levegőben.

Pista odament az aratókhoz :

— Aggyon isten ! — köszönt.

Azok épen pihentek, szalonnáztak

— Ánye, de szép malac löhető, amíg élt — mondta Pista az egyik részesnek, a szalonnára értve.

Az fölneztet és mélyebbre eresztette a bicskát a kenyérben.

Pista megvárta, amíg jóllaktak. Akkor odaállt a kaszálók közé.

— Suhintson kend jobban oda ! — mondta az egyik öreg részesnek.

Aztán sorba járt. Kifente a többinek is a kaszáját s letörölte homlokukról a verítéket.

— Igy ni — szólt. — Igy mostmán könnyebben mén.

Úgy dőltek egymásután a rendek, hogy öröm volt nézni. Este a gazda kiállt a cséplőgép elé.

— Szépen halad — mondta, ahogy végignézett a keresztteken.

— Hát az idén mögadta a teremtő — szólt az egyik részes.

— Mög — toldotta meg egy másik. — Oszt ilyenkor érzik az áldás a munkán is.

Amikor az aratók később lepihentek, Pista odabujt a marokverő lányokhoz és megcsiklandozta őket. Aztán odament a legényekhez.

— Te, bökte oldalba az egyiket — Julis nem alszik ...

A legény hányta magát, a feje meg a szíve forró volt. Egyszer aztán fölült és négykézláb odamászott Julishoz.

— Mit akarsz? — riadt rá a leány és egész teste reszketett a beiső tüztől.

— Kendőt akarok vönni neköd az őszi vásáron — suttopta a legény. — Oszt ha akarod, be is kötöm veled a fejed.

Pista kacagott.

Lám, hát a füvek, a fák, a föld mégis csak megértették a szavát. A búza kalászba borult, a szőlő érik, amerre járt s Julis emlőit titkon már duzzasztja az új élet.

Kurjantani akart, de ebben a pillanatban megszólalt a közelben a kakas.

II.

József meg a többi magyar, másnap tovább ásta a földet. A talicskák nyikorogtak, a lovak dobogtak, döngött a fúrkó s itt is, ott is megpendült a csákány valami kemény tárgyban. Fegyveragy, keréktalp, rézgomb, patkó, sarkantyú került elő a földből.

Gergő bácsi nem győzte a fejét csóválni :

— Ugyancsak szoríthatták egymást, hogy most ez mind itt van.

— Nagy tusakodás löhetött — jegyezte meg Szijjártó.

— Nagy. Úgy látszik egyik sé engedött.

— Nem ám. Mer nem löhetött.

Dolgoztak tovább.

Este József egy kis kerek vasdarabot mutatott :

— Huszárok is járhattak erre — mondta. — Mer e mög réztaraj.

Valaki megnézte.

Az volt csakugyan. Egy sarkantyú réztaréjja.

Később Gergő bácsi mesébe kezdett. Mire elvégezte, a tűz is összeomlott.

Fönt az égen már danoltak a csillagok.

— Csont . . . — mondta József.

Valaki visszafelelt :

— Csont . . .

Aztán csönd lett.

* * *

Megint mozdult a föld és Illés Pétör közhuszár fölemelkedve sírjából, kitörülte az álmot a szemeiből :

— Na iszen jól elaludtam.

Perc mulva a csillagúton ő is hazatalált. Tél volt, az országúton érte utól a hó. A fák csikorogtak a nagy hidegben s az elborult határt mély csönd őrizte. Pétör rá akart ijeszteni a vetésen sétáló és figyelő varjukra, de azok tovább lépkedtek. Egy nyúl a lábaszarához dörgölődött.

— De mögyszöliültél — simogatta meg a fülest Pétör.

Később egy róka megszaladt előle, egy kóbor farkas megbámulta s a kutyák a mesgyékről figyelték lépteit.

— Hej, ha hazamöhetnék — fohászzkodott Pétör. — De nem möhetök. Sé apám, sé anyám, sé kedvesöm. Nem vár én utánam sönki.

A hold december csöndjét hullatta s körös-körül kútágasok roska-
doztak a ködben.

— Majd csak elállok — vigasztalta magát. — Valaki majd csak fölfogad.

Sorba bezörgetett a tanyák ablakán, de a gazdák nem voltak jó szívvel irányában.

Major elé ért. Százszor szép kisasszony állott a télbeborult kert előtt.

— Tán csak nem Tündérországba vetött a véletlen? — nézett a leányra Pétör.

Az megrázta gyönyörű szöke haját, két kis keble pihegett, csilintelt a hangja, mint az ezüst csengettyű, amikor megszólalt :

— De bizon az ez, éppenhogy Tündérország — évődött a legény-nyel. — Még pedig a kellős közepe.

— Na, ha az — szólt Pétör — akkor jó helyön járok. Mer én mög bérés vótam világeletemben.

- Csakhogy az én atyám kanászt keres.
- Előzöm én Tündérország mindön falkáját is.
- Ezüstszőrű ám a birkanyáj, aranyszörteáj a disznó konda.
- De csak a kisasszonyuk gyémánt.

A leány kacagott :

- Kedves vagy legény. Ne haragudj rám, amiért megtréfáltalak.

Nem vagyok én Tündér Ilona, hanem az uraság lánya. Nincs énnékem se ezüstöm, se gyémántom, magam pedig várom a kedvesemet. Hanem ezt a szál virágot jó szívvel adom.

Nyíló rózsát szakított le a kebeléről és odaadta Pétörnek.

- Megköszönöm — vette el a virágot a legény.

A leány ekkor hirtelen hozzáhajolt és egy csókot adott az orcájára. Pétör megtántorodott.

- Jaj istenöm . . . — mondta és kitérte karjait.

Hanem a leány ekkor már nem volt sehol.

Pétörben zakatolt a virtus.

Ment tovább és meg sem állott a régi csárdáig. Darabig várt, ahogy odaért, oztán bekiáltott :

- Hé ! . . .

Belülről motoszkálás hallatszott.

- Itt vónék ! — kiáltott még egyszer Péter.

Kajla bajszú, soványas ember lesett ki az ablakon.

- Savanyú a bor — szolt ki és becsapta az ablakot.

Pétör félrevágta fején a csákót és megindult. Az ajtó magától ki-nyílt előtte.

Belépett és körülnézett. Az ivó üres volt, egy öreg ragyás cimbalmos horkolt a sarokban. A csaplárosné jött, most kelhetett föl, mert az arca piros és párás volt az álom tiltott örömétől. Pétör megcsapkodta, aztán leült.

- Tíz éve, hogy erre jártam — mondta.

A csaplárosné mosolygott :

- Ugyan, ugyan. Nincs is tán ilyen nagy idő.

- Annyi pedig, vagy több. Hát mögyszomjaztam.

- Nahát, ha az a baj, hát azon löhet segíteni. Mer ital, az van.

- Oszk bor?

- Az is.

Pétör kiharancsolt tizenkét litert. A csaplárosné kifordult és hozta. Letette mind a tizenkét üveget Pétör elé.

Az ivott, aztán eltörülve a szája szélit, odaszolt a ragyásnak :

- Hé ! A hasadra süt a nap.

A cimbalmos fölriadt álmából és látva, hogy vendég érkezett, lassan tollászkodni kezdett. Egy rossz csizmahúzóval meg féltéglával föltámasztotta a düledező hangszert és akkor megkérdezte :

- Nótát gondol kigyelmed?

- Hát mi fenét.

— Oszt miiket?

— Azt, hogy . . .

Mondta a nótát.

Az öreg verni kezdte a szerszámot.

— Hangosabban! — biztatta Pétör. — Nem hallom.

A ragyás rúgott egyet a pedálon és ráhasalt a húrokra. A bánatos hangszer megzördült és a hangok életre kaptak.

Pétörben a bor kezdett vérré válni és levágott az asztalra:

— Bort, aki lelke van! Mulatni akarok.

A csaplárosné befordult a kármentőbe. Pétör csodálkozva tekintett maga elé:

— Milyen fábul van ez az asztal, hogy én ütök rá, oszt még sé döng?

— A cimbalmosra förmedt. — Verd, hallod-é. Hangosabban verd, mer mögjárod velem.

A ragyást elöntötte a buzgóság s most már ököllel kezdte agyabugyálni a cimbalmot. Az zengett, zúgott, viharzott, mint az orkán s a nóta csörömpölve csapkodta a mennyezetet.

Pétör most már vödörrel rendelt a borból. Amikor kihozták, kiállt az ivó közepére és szétvetette a lábait:

— Na galambom — hívta a csaplárosnét. — Előbb párosan, aztán majd magam.

A menyecske odafordult:

— Fogja mög akkor kigyelmed a dérékam.

Pétör elkapta, megforgatta:

— Huj! Huj! — dobogott.

Az asszony kigyúladt:

— Jaj, engeggyön kigyelmed. Nagyon szorít a pruszlikom.

Ugy vert a szíve, hogy szédült bele. A testét meg olyan meleg járta át, mint az imént álmában.

Pétör elengedte, nekilendült s vad bokázásba kezdett. Rengett a csárda, hanem neki úgy rémlett, hogy halálos csönd fagyoskodik körülötte.

— Verd! — fenyegetett a cimbalmos felé — mert szíjjat hasítok még máma a hátadbul.

A ragyás most már röhögött.

Pétör érezte, hogy a bor, amit ivott, váratlanul széthigul az ereiben s a nóta, amit az öreg ríkat, porrátörök és lehullik a lábai elé.

— Hej . . . — üvöltött. — Hát ki mulat itt, ha nem én!

Az asztalhoz ugrott, fölragadta a falnak támasztott gamósbótot s a dróton lógó petróleumlámpa felé sujtott. Az ütés a lámpa üvegét érte, az azonban meg se koccant. Pétör hátratántorodott.

— Na?! — ennyit mondott csak. A gazda állt a háta mögött, fogta, hogy el ne essék.

Pétör letörölte homlokáról a verítéket, aztán leült.

— Mi a fizecség? — kérdezte kifújva magát.

A csapláros a helyükre tette a székeket, megigazította a lámpást, elvitte az üvegeket s amikor visszatért, csak úgy, odaszólt :

— Sömmi. Ki van mindön fizetve. Kárt mög nem csináltál.

Pétör lekönyökölt, kezére hajtotta a fejét és elaludt.

Az asszony jött be és betakarta egy nagy kendővel.

— Igy ni — mondta — pihend ki magad kedvesöm.

Péter hajnalban ébredt. A csárda még aludt, hát lábujjhegyen osont ki az ajtón.

Kint hideg szél fújt és kavarta a havat. Csönd és fagy borult a halott tájra. Az út mellett, az árokparton, a csárdabeli öreg cimbalmos ült.

— Hát té? — kérdezte tőle Pétör, ahogy odaért.

Az öreg fölnézett. Péter csak most látta, hogy a cimbalmos előtt bor van s a két cimbalomverővel a földön játszik.

A fagyos rögöket verte, mintha cimbalmozott volna.

Pétör elámult. Hallotta, egész tisztán hallotta, hogy a göröngyök zengenek s azt a nótát mondják, amit ő odabent a csárdában rendelt.

— Hej de kögyetlen szép — mondta — Most már hallom — és leült az öreg mellé a földre.

Könnny gördült ki a szeméből, le akarta törölni, de ebben a pillanatban az egyik közeli tanyában kukorékolni kezdett egy kis fehér kakas.

III.

A német mérnök közölte a munkásokkal, hogy a jövő héten készen lesznek, átadják a vasutat, aztán mehet ki-ki haza.

Egy zsilip volt még hátra, Józsefék azt kubikolták. Az öreg Gergő ez nap három vagy négy ásonyomnyira a földben, egy simléder formát talált.

— Mondom, temető vót itt, még pedig nem is olyan régön — mutatta Józseféknek a simlédert.

Este hallgattak, gondolatuk hazaszállt. A törpe kis házak, a kutya, a malac, a gyerek meg az asszony képével aludtak el.

* * *

Mikor aztán föltűnt az égen a hold s valahonnan hűs szél indult el erre felé, a zsilip oldalán legurult néhány göröngy.

Tóbiás András bácsi, volt népfölkelő, nagyot nyujtózott, ahogy fölemelkedett a rögök közül.

— Vén csontok mán ezek. Ropognak — tekintett maga körül.

Furcsán zizegett a csend s a magasságban mintha apró örömk hancuroztak volna.

András megcsóválta a fejét :

— Alighanem fölöntöttünk a garatra, mer nem tom, hun vagyok. Felhő ereszkedett alá, betakarta Andrást s letette otthon a határban

— Nini! — örvendezett most már az öreg. — Hiszen ezt a vén fűzfát ismeröm. Sömmi baj. Jó helyön járok.

A Tisza töltésén vágott neki az útnak. Május volt, a fák reszkettek, a napfény csillogott s a hullámok szinte vágatva iramlottak tova.

András ballagott. Hát, amint a mártélyi komphoz ért, látja ám, hogy a kubikban két szegény ember vesződik egy hatalmas, öreg tölgygel.

— Kevés ehöz a fejsze — békétlenkedett az egyik. — Hiába is tróbáljuk.

— Nana — mondta a másik.

András odaköszönt :

— Aggyonisten kendtöknek.

A két szegényember nekifohászokodott és vagdalni kezdték a fa gyökereit.

András odament. Rozsdás, muszkaszurony volt a kebelébe döfve, ott tört a szívébe Komarno alatt, azon a másik májuson.

Kihúzta szépen és pillanat alatt elvagdosta a vastag gyökereket. A fa megrázkódott és lezúdulva, nagyot puffant a földön.

András visszadugta a vasat a sebbe s ment tovább. A gólyák fél-lábon álltak a kazlak tetején és mozdulatlanul figyelték a szemhatárt. A nyáj legelt s a távolban hangok reszkettek a levegőben. András nem tudta mire vélni a dolgot. Az imént még mosolygott az ég is. A nap ugyan ragyogott tovább, a vizek is csillogtak s néha visitott a vércse, mégis, mintha lapult volna az előbb még viharosnak és zajgónak tűnő tavasz.

Az egyik dülőút mellett kipányvázott kesely ló legelészett. András odament és rávágott a kalapjával :

— Ne te nee! — rebbentette meg.

A kesely hátravágott a fejével, mintha nagyon csipték volna a legyek s legelt tovább.

András csak most vette észre, hogy a ló fias, a csikaja ott sündör-gődzik mögötte.

— Csina ne . . . — hívta magához.

A kis csikó kirúgott és cicázni kezdett.

András nevetett :

— Na, akkor jó van — szólt és kikerült megint az útra.

Óra múltán otthon volt. A ház elé érve, beszólt :

— Julis? Te! . . .

Nem felelt senki. Belépett a pitvarba. A lánya épen fürösztötte a gyereket. Az unokát.

— Na — mondta András — hát itt vagyok.

A gyerek nem nagyon állhatta a vizet, mert torkaszakadtából sivalkodott, rugdalta a teknőt, de ebben a pillanatban megcsendesedett és duruzsolva lekuporodott s megmártotta rózsás kis ülepét a langyos vízben.

András az asszonyt kereste. A képe ott lógott a sublót fölött, az övé mellett, a falon és gyöngyfűzérrel volt az is övezve.

— Ejnye — szólt — hát möghalt. Ezt nem tudtam.

A veje érkezett meg s rá támadt nyomban a menyecskére.

— Maradhass. Mi bajod van vele — szólt rá az emberre András.

Az, a gyerekekre nézett és nyomban megenyhült. Később megszólalt :

— Nem ér sömmit, ha mondom. Szögény embörnek árva Isten a gazdája.

András szó nélkül fölkelt, kiment a szobából, nekivágott az országútnak és meg sem állt a király palotájáig.

— Mi járatban van kend? — kérdezte tőle egy mogorva nagybajszos, amikor a kapun bekopogott.

— Beszédöm vóna az öreg királlyal — mondta András.

— Möghótt. Ű is, a fiatal is. Azuta nincs király — morgott az ajtónálló és becsapta a nagy kaput.

András meghökkent. Hm. Ugyan ki él hát akkor? — kérdezte magától elmenőben.

Komor némaság fogadta mindenütt. Tavasz volt, de elátkozottnak látszott a világ.

— Nahát akkor kimék az anyjukhoz — mondta András és elindult a temetőbe.

Belépett a sírkert kapuján. Itt aztán megintcsak valami különös fogadta. Hangos volt a temető, akár csak máskor az utca. Andrásnak úgy rémlett, hogy a halottak talán duhajkodnak is.

— Ej, ej ! — szólt oda korholólag egy szép virágos sírnak. — Hát nem nyughattok?

Megtalálta a táblát, ahol a felesége pihent.

— Gyűjjék mán kend — szólt föl a sírból az asszony, ahogy meglátta. — Várom mán kendet, de nagyon.

— Mingyá — mondta András — csak neki készülök. Kihúszom ezt a vasat a mellembül, azt rögtön léfekszők, mer mostmán magam is elfáradtam.

Hirtelen nagy csöndesség támadt.

— Nézze csak kend — örvendezett az asszony — milyen éccörre megcsöndesödött a temető.

— Hát mostmán az is marad mind — szólt András s hogy a bajnét már kint volt a szívéből, le akart ereszkedni a sírba, hogy oda feküdjék az asszony mellé.

Ebben a pillanatban harsányan kukorékolni kezdett valahol a kakas.

IV.

A vasút elkészült, Józsefék megkapták a pénzüket, berakták őket egy vagonba és a vonat elindult velük haza.

Útközben nézgelődtek, de az idegen tájak képe, ahogy a vonat rohant, elmosódott bennük.

Másnap hajnalban aztán, József az algyői révész fia, kiült a vagon

ajtájába, lógatta a lábait és nótázni kezdett. A határnál órát, vagy másfelet időzött velük a gőzös, aztán robogott tovább.

— Termés olyan lösz — vizsgálgatta az öreg Gergő a határt — amilyen tán sosé vót.

— Hát a búza, azt jól mondja — jegyezte meg valaki.

Köröskörül a nyár zengett s fönt szikrázott az égbolt. A kertekben roskadoztak a gyümölcsfák s könnyű szél fodrozta a sárguló vetést. Az őrházaknál ugattak a pulik, a tehenek ott legeltek a töltésoldalában s egy kanászgyerek messziről erre lengette kalapját.

József teli tüdővel énekelt. Háta mögött a fiatalok álltak s remegő torokkal harsányan belegegőztek a szárnyaló nótába.

A szél elkapta a hangokat és kacagva szétszórta a zengő rögök fölött.

Bibó Lajos.

KÖD.

*Szennyes árny, ködszülte pára
tereket a szürke tájra
szomorú szemfödelet.
Sárga ködben, árva csöndben
varjú lassú szárnya röppen
végzetként a föld felett.*

*Dermed a völgy sárba, fagyba,
megvan minden álma halva.
Mozdulatlan és sután
állnak szerte barna szálfák,
mint kilobbant-lángú fáklyák
fényes temetés után.*

*Nap szépsége, csillagéke
elsülyed e gyászba, éjbe,
mint mosoly sír mélyiben.
A világ nagy, sivár kriptá,
csak egy kis mécs világítja,
piros kis mécs : a szívem.*

Szamolányi Gyula.

EGY RÉGI PÜSPÖKVÁRBAN.

JULA grófnő abban a püspöki városban született s élt, ahol gyermekkori nyaraimat töltöttem. Sokáig nem is tudtam, hogy a világon van. Pedig sok napon egy úton jártunk, ő délelőtt, mi meg délután.

A «mi» én voltam, meg a nagybátyám leánya. Az út a püspökvári kapu, lépcső, szobák. Julia grófnő mindig kocsin érkezett. Apró kalapjáról a fátyol mélyen az arcára volt hajtva. Lassú kecsességgel szállt ki a kocsiból, de már a piros-szönyeges lépcsőn annyira sietett, mintha nem tudná lassan kivárni, míg felér. Ha belső emberrel, udvari pappal találkozott, még jobban sietett, mintha azt kívánta volna, hogy ne lássák meg. De bárhogy sietett is, a finom sárgarózsaillat sokáig érzett utána és elárulta, hogy ott járt.

Szabad bemenete volt a püspökhöz, nem kellett bejelentenie magát. Csak kopognia kellett a püspök dolgozószobájának ajtaján. Kétszer. A püspök rögtön beszólította. Bent aztán kettesben, csukott ajtók mögött voltak. Néha egy óránál is tovább. Mikor eltávozott a grófnő, rendesen nyugodtabbnak látszott. Csak nagyvágású sötétkék szemei ragyogtak erősebben. S ha meglátta a püspököt, amint utána tekintett fentről, az ablakból, akkor mosolygott. Julia grófnőnek igen kis szája volt, hófehér fogai s két bájos gödröcske tűnt fel az arcán, ha nevetett. Gyönyörű volt ilyenkor. A püspök sokszor nézett a grófnő után és nem egyszer még akkor is az ablaknál állt, mikor a kocsiverte por rég elült az úton s a kocsi nem látszott nagyobbnak egy játéktalyigánál s a grófnőből sem látszott semmi. Még a libegő fátyol sem. Ilyen látogatások után a püspök igen elgondolkozott volt. A mély ráncok erősebbek lettek a homlokán. A száját búsra préselte. Csillogó gyűrűvel ékesített keze reszketett, mintha nagy izgalmat élt volna át.

Délután, a mi időnkben nyoma sem volt a grófnőnek. A sárgarózsaillat is rég elszállt a hűvös lépcsőházból s termekből. S a püspök sem a délelőtti arcával nézett. Az ebédutáni alvástól pihent volt. A szeme mosolygós. S ha köszönés után végigsimított a hajamon, erős és nyugodt volt a keze, mintha soha sem reszketett volna. Szerettem, ha hajamra tette a kezét. Finom, fehér keze volt. Mindenki kezénél gyöngédebben simogatott. Azt is szerettem, ha rámnézett. Árkolt, sötét szemei voltak. Sok ránc kerítette, de oly édes-szelíden nézett, hogy könnyű és örvendő lett a szívem. S igen szép hangja is volt a püspöknek. Azt, hogy «No, te kis pesti lány, mi ujság?!» olyan jóságos-kedvesen,

csengőn mondta, hogy még ha tudtam volna is valami rossz ujságot, akkor sem szomorítottam volna meg vele. Mindig azt feleltem, hogy nincs különös ujság.

Egyik délután, hogy örök egyforma fejeletemet mondtam, a püspök elégedetlenül ingatta fejét.

— Ügylátszik feletted megállt az idő. Nem történik soha semmi.

— Nem tehetek róla — hebegtem zavartan.

— Persze, persze — fogadta el mentegetődzésemet a püspök. — Így van ez. Néha arról sem tehet az ember, ha sok történik vele.

S mintha ez utóbbi igen fájna neki, szelíd, jóságos tekintete kemény lett és sötét.

Ijedten néztem el róla s fehérpöttyös kékszoknyám felett, az ölemben összekulcsoltam a kezemet. Ilyen ijedt várakozásban szállt felém a hangja.

— No, eredj kicsi! Ma csak rövid vizit lesz. Eredj játszani!

Felém nyujtotta a kezét. Máskor mindig vigyáztam, hogy a gyűrűje lilakövét csókoljam meg. Most a gyors elbocsátás annyira megzavart, hogy mikor hirtelen a keze fölé hajoltam, lecsuszott az ajkam a gyűrűről s a kezét csókoltam meg.

Könnyes szemmel mentem át a régi termeken. Máskor verset szavaltam, énekeltem, táncoltam, mesét mondtam előtte. Ma meg minden elmaradt. A hajamat se simogatta meg. Azt sem mondta, mehetek-e holnap.

Este fokozódott a szomorúságom. Az asztalnál, vacsora közben odaszól a nagybátyám az ő csúfondáros modorán hozzám:

— No Pattantjus! Mi rossz fát tettél a tűzre a püspöknél?

— Én? Semmit! — tiltakoztam ijedten és a villámra bökött sonkásmetélt szálai mind visszahulltak a tányéromba, úgy reszketett a kezem.

— Miért? Mi történt? — érdeklődött a nagybátyám felesége, egy szigorú, kevésszavú asszony s hol rám, hol az urára fordult a tekintete.

— Az történt, hogy a püspök kiadta az ordrét, hogy ameddig nem szól, ne küldjék hozzá a gyereket.

— Mit csináltál, te! — fordult hozzám számonkérő hangon a nagynénem, majd az urára támadt. — Mondtam, nem jó vége lesz ennek a «püspök-gyerek barátság»-nak. Biztos, valami bolondot mondott. Telik azokból, amit hall! Mit mondtál?!

Nagybátyám jóízűen mulatott a felesége aggodalmán s az én ijedelmemen. Nagy, kirobbanó kacagás után csillapítani kezdett mindkettőnket.

— De hamar félreveritek a harangokat. Semmi se történt, no! Okos ez a gyerek. Meg nem is csörtös. Fáradt a püspök. Az az egész. Mindennap nyakára jár a grófnő. — Legyintett. — Egészen kimeríti az öreget. Ez a baj. Azért nem kell egyelőre a gyerek. Szórakoztatja a grófnő.

A villát még a beszélgetés elején letettem. Most nagyra nyílt a szemem.

— Grófné! Ki az a grófné? S mivel szórakoztatja a püspököt?!

Az asztal alatt nagyot rugott a lábamon az unokatestvérem. Az asztal fölött meg felém sugott.

— Siess!

Siettem. Az volt a szokás, hogy evés és illedelmes köszönés után eltávozhattunk az asztaltól. A nagyok még ott maradtak. Akkor is úgy lett. Lementünk a kertbe. De most nem sivalkodtunk, futottunk. Lógó fejfel lépegettem. Az unokatestvérem karon fogott.

— Te!

— No!

— Én már hallottam a grófnőről.

Rácsodálkoztam, mert eddig egyszer sem beszélt róla. Kétkedő tekintetemre, bizonykodva erősítette.

— De igen! Tudom is, hogy délelőtt jár a várba. Kocsin jön. És igen szagos. — S hogy nem feleltem semmit, vagy mert kevésnek találta az elősorolt adatokat, még azt mondta: — Meg kéne lesni!

Igen a szívemből beszélt. Megértettük egymást s nagy sugásbúgással jártunk az esti kertben. Szédítő terveket kovácsoltunk. Másnap pedig, bár szabad bejárásunk volt a várba, lopózkodva osontunk föl a lépcsőn.

Tudtuk minden ajtó hova vezet. Folyosók, csigalépcsők, kaminlyukak, benyílók, pince, toronyszoba, kriptá, minden ismerős volt nekünk. De csak két hely között választhattunk. Vagy kint ácsorgunk a kapu előtt, vagy bent várakozunk a lépcsőházban. Az utóbbit választottuk. Az első emelet fordulójánál egy falmélyedésben fáklyát tartó gipszangyal állt. E mellé az angyal mellé bujtunk. Minket nem láthatott senki, de mi minden le- és felmenőt láthattunk. De csak a fekete reverendás udvari papok és néhány szolga, belső-ember járt aznap a lépcsőkön. S másnap is hiába vártunk és harmadnap is. Mindössze annyit értünk el, hogy a gipszangyal mellől leültük, dörzsöltük a port, pókhálót. Az érdeklődésünk megcsappant. Negyedik nap otthagytuk a gipszangyal melletti leshelyet s kivonultunk a kertbe. S ekkor ismét eljött a grófnő. Lobogó sörényű barna lovak röpitették a kocsiját. Sietve lépett ki a kocsiból s mint az álom tünt el a kapun át. Sebbel-lobbal rohantunk utána. Mikor a lépcsőházba értünk, akkor csattant az emeleten egy ajtó s a fehér falak között, piros szőnyeg fölött sárgarózsaillesztett.

Soha nem jártuk olyan szívdobogva a püspökvári lépcsőket. S tán akkor éreztem először a csönd súlyát. Én voltam a kisebb, félénkebb. Mindössze hétéves. Az unokatestvérem tizenegy. Nemcsak nagyobb volt, de bátrabb és határozott véleménye volt sok olyan dologról, amik előtt én még megilletődve, bámész szemekkel álltam. Ő már akkor tudta mit teszünk, mikor én még tanácstalanul álltam a ragyogó kilincsű

fehér ajtó előtt. A püspök lakosztályába vezető első ajtó előtt. Engedelmesen követtem őt.

Átmentünk a félhomályos előszobán. A kis ebédlőn, nagy ebédlőn. Aztán nem a szalonok sora felé fordultunk, hanem egy kis tapétaajtón át egy mellékfolyosóra. Innen három ajtó is nyílt. Egy a püspök verandájára. Ez olyan volt, mint egy négyszögletes nagy szoba, csakhogy a teteje és eleje hiányzott. A kert legcsöndesebb részére lehetett róla látni A terebélyes vadgesztenyefára, melyen rózsaszínű, apró virágtornyok nyíltak nyáron és alatta dús volt a fű és bársonyos. A másik ajtó a torony csigalépcsőjéhez vezetett. A harmadik a püspök kápolnájába. Egy percig tétovázva álltunk a folyosó fehér-kék kőkockáin. Aztán beóvatoskodtunk a kápolnába. A püspök kápolnája kicsi volt. A vörös-barna-sárga-kék arabeszkekkel festett falak közé kerek színes ablakon át vetődött a fény. Az oltár felett nem kép, hanem barna fakereszt volt. De már az oltárterítő — az orsolya apácák ajándékmunkája — annál díszesebb volt. Arany és színes fonállal himzett szőlőfürtök, szőlőlevelek voltak rajta. Középen a szent ostya, körbe áradó fénysugarak között. A fatartóban álló gyertyák derekán virág volt. Fehér rózsza selyemből, búzakaiasz aranyból. Az oltár fölött, vékony láncon, piros üvegű örökmécs függött. Az unokatestvérem a szájára tette egy ujját, hogy csöndre intsén, aztán lábujjhegyen odament az ajtóhoz. Ez az ajtó barna volt és alacsony; lent, fent és középen vaspánt díszítette. Vaszól volt a kilincse is. Előbb bekémlelt a kulcslyukon, aztán megnyomta a kilincset. A nyíló ajtó mögött még egy ajtó volt. De az már magas volt, fehér mint a vár többi ajtaja, rézkilincs fénylett rajta és a püspök dolgozószobájába vezetett. Ezen is volt kulcslyuk. S ezen már benéztem én is.

A püspök a rendes helyén, a magastámlájú karosszékében ült. Az aranylánc és kereszt csillogott a mellén, a kis lilaselyem sapka ott színesedett hófehér hajú fején. Lilával szegélyezett, apró lilagombokkal díszített reverendája, földig omlott, mint az asszonyok ruhája. A két kezét összekulcsolta. Szomorú volt. A grófnő előtte ült. Szép kis szája sírásra pityedt volt, a szeme könnyes. Panaszzkodott. S egyszer csak — talán félt, hogy a szavai nem hatják meg eléggé a püspököt — felkelt a selyemszékről és odaborult a püspök elé. Átfogta a püspök kezeit, aranyhajú fejét behajtott a püspök ölébe. Szivettépően zokogott, könnyöngött.

— Mentsen meg tőle! Mentsen meg!

A püspök azon fáradozott, hogy felemelje öléből a grófnő aranyhajú fejét. Közben jóságos, zengő hangon beszélt:

— Grófné! Türtőztesse a fájaldalmát. Mondtam, hogy segíték. Nem hisz nekem? No hát akkor! Üljön vissza a helyére! Megbeszéljük a dolgot. Legyen okos gyermekem! Ne szomorítsa még jobban a szívemet! Ilyen ügyet nyugodt, tiszta ésszel kell tárgyalni. No!

Csupa fül és szem voltam. Még akkor is, mikor már az unoka-

testvérem állt a kulcslyuknál. A grófnő zokogása, a püspök zengő hangú vigasztalása átszűrődött az ajtón. Nem hallgathattuk sokáig. Léptek hangzottak a kis folyosón. Ijedten bujtunk félre. Nemsokára hazamentünk.

— Ne áruld el senkinek, hogy leskelődtünk, tudod-e! Mert kikapunk — figyelmeztetett és ijesztett egyszerre az unokatestvérem.

Ugyan kinek árulkodtam volna! De magamban egész nap a grófné és a püspök járt eszemben. No szép szórakoztatás, amit a grófnő tesz! A nagy sírás-rívás miatt sajnáltam őt, mert szörnyű bánata lehet, hogy úgy kesereg. De a püspököt mégis jobban sajnáltam. Tudtam róla — véletlenül hallottam, mikor a nagybátyám a püspök titkárával beszélgetett, — hogy igen árva ember. Se apja, se anyja, senkije sincs. Aki meg körülötte van, az elől-hátul csalja, lopja. Még a rokonai is csak a pénzt, befolyását szeretik. Őszintén senki sem törődik vele.

Talán egyedül csak én szerettem igazán.

Még játszani se volt kedvem aznap. Este meg elbujtam a kertbe, felkapaszkodtam egy szederfára és gondolkoztam. Fejem felett bólogtak a lombok s a mérhetetlen messzeségben forogtak, ragyogtak a mozdulatlanok tetsző csillagok.

Egyszer csak lépések zaja nyikorgott a kavicsos úton. Két magas, sötét alak közeledett. Már messziről megismertem a hangjukról. A nagybátyám volt, meg a püspök titkársa, egy kövér testű, vörös ábrázatú, nagyhangú pap. Sokszor vacsorázott nálunk, sokat evett, még többet ivott és harsogón nevetett. Nem szíveltem. Legszívesebben megdobtam volna néhány érett szederrel, hadd mázolódjék össze arca, ruhája, de nem mertem. Csöndesen ültem az ágak között s néztem a szivarjuk égő vörös fejét, amint mindig közelebb és közelebb jöttek.

— Hát aztán? — kérdezte a titkár.

— Aztán semmi több. Megijedtek és elfutottak. Nem láthattak többet.

— Kár. Ámbár ebből is lehet következtetni.

— No ugyan mit tudna következtetni! — csodálkozott a nagybátyám.

A titkár borizú, érdes hangon nevetett.

Nem hallottam többet. S hiába várahoztam a fán. Nem jöttek többet a fa felé.

De néhány nap után, egy ebéd alatt ismét szóba került a grófnő. Figyeltem.

— Holnapután lesz a szembesítés — mondta nagybátyám a feleségének.

— Hol?

— A szentszéki teremben.

— Jó volna látni! — mondta kíváncsian a nagynéném.

— De nem lehet. Senkit se bocsátanak be. Csak az egyházi híroság lesz ott, meg a gróf, meg a grófné.

Nagyra nyitott szemmel néztem az unokatestvéremre. Az ígérően intett. Aznap megint összehajló fejfel jár káltunk. Másnap meg ismét lopódkodva mentünk fel a püspökvári lépcsőn. Az első emeletről nyílt a nagy kápolna, meg a szentszéki terem. Máskor szabad volt a bejárás. Ma kardos hajdú állt őrt a fehér ajtó előtt. S nem bocsátott be senkit. Mi nem is akartunk a főajtón bemenni. Tudtuk, hogy a szentszéki teremnek van egy kis ablaka az egyik folyosóra. Oda igyekeztünk. Minden nehézség nélkül eljutottunk az ablakig. Azaz csak alája. Létra, vagy legalább szék kellett volna, hogy benézhesünk. Keresni indultunk. Legközelebb a három udvari pap szobái voltak: a titkáré, a szentszéki jegyzőé és a ceremóniásé. De mindegyiknek kulccsal volt bezárva az ajtaja. Felmentünk a püspöki lakosztályba. A kis ebédlőből vittünk le egy faragott, magastámlájú széket. Nehéz volt. Ketten is alig birtuk. De nagyon megfelelt. Erős volt, széles, egy másik széket is ráállíthattunk. Előre megegyeztünk, hogy mindegyikünk addig nézhet be, míg a másik lent lassan százat számol. Persze nem én voltam az első. Mikor sorra kerültem, a kettős üvegablak és a kockás farács miatt nem hallottam egy szót sem. Látni azonban jól lehetett.

A terem közepén zöldterítés hosszú asztal volt. A tizennégy kanonok ült mellette, főhelyen a püspök. De bent volt a ceremóniás, a vörösképű kövér titkár és a sovány szentszéki jegyző is. Írások fehéreltek az asztalon, a püspök előtt még egy csengő is volt. És ott volt a grófnő is. Sápadt volt, bágyadt. Állandóan az ölében nyugvó kezére nézett. Vadgalambszín posztóruháján aranylánc és kereszt ragyogott, mint a püspöknek és a kanonokoknak, csakhogy sokkal kisebb. S a grófnővel szemben ott volt a gróf is. Ép olyan volt, mint amilyenek akkoriban a regényekben rajzolták a grófokat. Magas, karcsú, az arca hosszúkás, a tekintete gögös, a ruhája finom. Keze, lába keskeny. Mindenki ült, csak a szentszéki jegyző állt és az előtte levő írásokból olvasott. A zöldasztal mellől igen figyeltek a kanonokok. A gróf is oda nézett. Egyszer csak valami borzasztót olvashatott a jegyző, mert a kanonokok felháborodva csóválták fejüket. A püspök meg izgatottan simított át arcán. A gróf ugyanekkor felugrott s valamit kiáltott. A püspök rázni kezdte a csengőt. Haragos volt. Parancsolóan szólt a grófra. Nagynehezen elcsöndesedtek. A jegyző folytatta az olvasást. De pár perc múlva ismét felháborodtak a kanonokok, a gróf felugrott, beszélt, sőt már haragosan csapkodott is a jobbkezevel. A püspök ismét rázta a csengőt. Fehér arca kipirult. Parancsolóan intett a ceremóniásnak. Az szolgálatkészen sietett hozzá és valamit feléje nyújtott. A püspök most felállt és a gróf felé mutatta a ceremóniástól átvett tárgyat, egy ötágú kutyakorbácsot. Arca halvány volt, szeméből rettentő számonkérés lövelt. A gróf fehérből pirosra vált, pirosból fehérre. S most heves párbeszéd kezdődött a püspök és a gróf között. A püspök az előtte levő írásokból olvasott, mondogatott oda a grófnak. A gróf gyorsan válaszolgatott rá. Mindig hevesebb lett, csapkodott a kezével, a szája szinte

harapott a szavak mondásakor. A kanonokok felhevülten, döbbsen ültek az asztal körül. A jegyző kezében reszketett a papiros. A ceremóniás bénultan állt a püspök mellett. Már csak egyedül a gróf beszélt. Végül felemelte jobbját s két ujját esküre tartva, ünnepélyes arccal esküdött. Mindenki megdermedt. A püspök most szelíd arccal fordult a grófnéhoz, először az írásokra, aztán a grófra mutatott s olyan tekintettel, amilyennel tölem kérdezgette csöndes délutánokon «No mondd el, mit műveltél egész nap!» — nézett a grófnéra. De várakozóbb volt és a felszólítása erélyesebb, parancsolóbb, mint bármikor. A grófné erre felugrott a székről, kis kezével megfogta a nyaknál csukódó ruhája gallérját és izgatott kézzel feltépte a gombokat. Aztán kapkodó, heves mozdulattal letolta válláról a ruhát...

Mindenki láthatta, hogy a grófnének csak az arca és a kezei voltak fehérek. A nyakán, hátán, karjain, iszonyú vörös-lila-zöld sávok húzódtak. Régi, régebbi és friss korbácsütések szörnyű nyomai. Az elképedt kanonokok részvétes kíváncsisággal hajoltak feléje. Még a titkár vörös-lila arca is elsápadt. A grófné pedig oly dúltan, hogy alig lehetett ráismerni, kiáltott valamit a szörnyűködő kanonokok és a szomorú, kegyes, szelíd püspök felé. Aztán, mint akit elhagyott az erő, visszahanyatlott a székre és eltakarta arcát.

— Száz! — mondta a székek mellett várakozó unokatestvérem. — Szállj le!

Lejöttem. Egy szót sem hallottam és amit láttam, abból se tudtam sokat. A hadonászó, izgatott gróf, a megkínzott fiatal grófné, a szörnyűködő kanonokok, a jóságos, kedves püspök, a zöldterítés asztal, a kutyakorbács, a szentszéki terem faburkolatos oldalai, faragott mennyezete, a püspök kezében a kis csengő, minden, minden zavaros egészsé torlódott össze agyamban. Kábultan álltam a farácsos ablak alatt.

A székek tetején álló unokatestvérem csalódottan szólt le.

— A püspök kiment. A többi is felállt. Úgy látszik vége.

Somfay Margit.

BEETHOVEN.

*Egy ember volt, aki egyedül állott
És minden úton egymagába' járt;
De lelke fel, a csillagokig szállott
És milliókat a szívére zárt.*

*Egy ember volt — a szenvedések hőse —
A boldogságot soh' sem érte el;
És lett a tiszta öröm hegedőse,
Mit szédületes röpülés emel.*

*Egy ember volt, akinek holt fülébe
Már nem jutott el gyenge földi szó —
A szivetrázó örök csöndességbe'
Csak Egy beszélt vele: az Alkotó.*

*S a jobb hazába mikor felköltözött
És fáradt teste végre megpihent,
Nekünk a sárgult hangjegyei között
Az Isten szavát hagyta idelent.*

Máriássyné Szemere Katinka.

KOLDUSTÓL A BOTOT.

TÓHÁTI ÁRONNÉ nagyon hallgatag özvegyasszony volt és nagyon-nagyon istenes életű. Lehet, hogy épen hallgatásában rejlett istenes élete, amint azt megkeserített sorsú szomszédai — a férfiak természetesen — nem egyszer elemlegették. Mert az asszonyszemélyből akkor bujik ki az ördög, amikor beszélni kezd: a nyelvében van a rossz, mint együgyű beszéd szerint a kígyó fulánkjában a méreg...

Tapasztalt férfiak rosszmájúsága azonban Tóháti Áronné esetében mégis csak elütögetett a szög feje mellett. Aki sokat beszél vagy azt mondja el, ami a szívében, májában érik, vagy épen az ellenkezőjét. Ám, aki hallgat, az már bölcse tulajdon életének, aki szíve szép indulatját s mája mérgét magának tartogatja.

Ilyen asszony volt az isteneséletű Tóháti Áronné. Fejét fekete kendővel kötötte be s a hiúság sohase kötött békrétát a melle fölé. Dolgát úgy végezte, mint aki minden mozdulatával magának készíti azt az örök fekvőhelyet, ahol majdan elpihenteti kiszolgált testét.

Irigységre sohase nyitotta ki a száját, a megszólás ismeretlen tudomány maradt előtte mindig. A férfiak tekintete ártalmatlanul került a háta mögé, mert nem nyitotta fel lesütött szemeit, hogy összekadjon másokéval a vágya. Még csak templomba se járt, mert azt vette észre, hogy sokan imádság helyett az ő egyszerű, fekete ruháját tűzték nyelvük hegyére. Ugy gondolta, nekik használ, ha nem ad alkalmat a megszólásra.

Otthon azonban buzgón olvasgatta a vaskos bibliát, sokszor addig, amíg az apró betűk egészen beleültek a szemébe s ő angyali mosolygással az ajka szélén — elszundított.

Egyszerűen tökéletes asszony volt özvegy Tóháti Áronné, akit — úgy látszik — ijedten került el a kísértő Sátán. Pedig azt olvasta a bibliából, hogy a kísértő senkit se kerül el, sőt még az Istenembert is megkörnyékezte a hegyen. Attól kezdve sokat gondolkozott ezen csendes estéken lefekvés előtt s már várta is, remegve, félve, de óhajtotta, hogy eljöjjön egyszer s próbát tegyen vele is a Sátán.

A rossz sohase késik s még ha várják, akkor is ideje előtt érkezik. Csakhogy ijesztő arcát nem mindjárt mutatja meg, álarcot ölt s százféle alakban keríti körül a kiszemelt áldozatot.

Áronné asszony sem vette észre mindjárt, amint megérkezett. Igaz, hogy ördögi taktikával, nagyon távolról kezdte.

Szomszédasszonya szívébe költözött először, mert nehéz szándéka

volt, eltéríteni az istenes asszonyt. Nyomban meg is látszott Ács Dávidné tekintetén, hogy a Sátán tekint ki szemein, mert megdagadt arcán a méreg.

— Annak bezzeg soha sincs búja-panasza. Né, miben békességgel teregeti egyetlenegy fekete keszkenőjét s még bizonyosan miatyánkot pusmog magában. Bár lopná el valaki azt a keszkenőt, lám, akkor se átkozódna?

A Sátán kacagott, mert jól végezte a dolgát s egy észrevétlen libbenéssel Jóska, az éhesszemű cseléd szívébe költözött. Egy kicsit megkergette benne a vért, éhesebben nyitotta a szemét gazdasszonyára, aki úgy sürgött-forgott a méregtől, mint az ördögmotolla.

— Hiszen, hacsak az a baj — sunnyogott Jóska s már elhatározta magát. A Sátán pedig kajánul várta az eredményt.

Reggel Áronné asszony hiába kereste kiterített fekete keszkenőjét. A tornácfája üres volt, még a helye se látszott.

— Talán a szél fujta el?

Megkereste a virágoskertben, a kapu mögött, végig az udvaron, sehol se találta.

— Ellopta valami gazember! — suttogta a fülébe a Sátán.

— Valakinek nagyobb szüksége volt reá, mint nekem — mondotta Áronné asszony s bement, hogy dolgát végezze.

Dühödten verte maga körül a levegőt a Sátán s porral töltötte teli Jóska szemét forgószelével.

— A keservedet — kapkodott káromkodva a kalapja után. — Biztosan az a boszorka imádkozta reám... — Átkiáltott azután a szomszédba:

— Hé! Áronné asszony! Meddig alszik? Jó lenne elrázni a mereklyéket. Megszárad a széna, mer' meletet jósol a forgószél...

Áronné asszony kilépett a tornácra, megköszönte a figyelmeztetést s villáért ment a csűrbe.

— Nétené — csúfondároskodott Jóska. — Kendőt se köt, mint valami menyecske. Ugyan, biza, hol jár az esze?

— Jaj — kapta föl a fejét Áronné asszony s a szégyen pírja égett az arcán. Miket is gondolnak róla?

Vállára vette a villát, de nem mert az úton menni: kertek alján került. Csakhogy résen állott a Sátán: a szomszéd nekifordulva állott a kertnek s harisnyája ellenzőjét igazgatta.

— Be megfiatalodtál! — vetette feléje. — Elvennélek, ha nem venne el az Isten hamarabb...

Áronné asszony félrefordította a fejét s úgy sietett tovább szólanul. Mikor az illatos mereklyékhez ért, egy pillanatig ráhajtotta homlokát az egyikre s rövid imádságot mondott.

— Adj erőt s jó időt, Uramisten!

Az erőre neki volt szüksége, a jóidőre a szénának. És az Isten adott neki erőt, mert a szívében lakozott, az idő azonban a Sátán szol-

gálatában állott. Mikorra elvégezte Áronné asszony a mereklyék elterítését, hirtelen szétfeszítette fekete köpenyegét a Sátán, szárnyaiból nehéz fellegek lettek, szeme átkozott villanása pedig tüzes villámcsapássá változott. Egy perc alatt pocsékká ázott a drága széna. Áronné asszony arcán egybefolyt az eső és a könnyecseppek, de azért megadással suttopta.

— Az Isten adta, elvehette.

Otthon pedig elővette a bibliáját, buzgón tanulgatta belőle a türelmes Jób épületes történetét.

A Sátán tehetetlen gonoszságában megint a szomszédban fakasztott mérges patáliát. A gazda a feleségét okolta, hogy megverte a szénát az eső, az asszony Jóskára háritotta a veszedelmet: ő mondta, hogy jó idő lesz, mert forgószelet látott. Jóska Áronnét szidta, a boszorkányt, aki azért csinált forgószelet, hogy őt felültesse. Kölcsönösen csúf szavakat kiáltottak egymásnak s végül mindhárman Áronné asszonynak, aki szent borzalommal dugta be a fülét s fennhangon betűzte tovább Jób siralmas szenvedéseit.

A Sátán ezalatt, háttal fordulva a templom keresztjének, leült az útközépre s a járókelő szekerek elé fogott állatokat ijesztgette. Örömmel hallgatta, ha káromkodtak a szekeresgazdák s közben újabb fufangon törte a fejét. Titkos jeleket rajzolt a kövekre, amelyekben aztán megbotoljanak az emberek. Ugy elgondolkozott, hogy alig hallotta meg, amint egy vak koldus tapogatózva közeledett feléje s elnyujtva énekelt:

«Ne adja néktek az Isten,
Résztvenni a sötétségben»...

— Megállj, bitang! — mérgelődött a Sátán. — Adok én neked, ha ilyeneket kívánsz.

Megragadta a vak ember kezében a botot s amikor az támaszkodni készült, a végét felkapta hirtelen a levegőbe.

— Az Isten verje meg — tapogatta térdit dühösen a koldus.

— Jó fiú vagy, tetszel nekem — gondolta a Sátán s már el is helyezkedett kényelmesen a vak ember szívében. Aztán karját nyujtotta annak a karjában, lábait a lábában helyezte el — hatalma van erre a rossznak — s úgy vezette a koldust egyenesen Áronné háza felé. Az ajtóban újra kezdték az éneket, ketten, mert most már a Sátán is segített:

«Ne adja nektek az»...

Áronné asszony letette a bibliát s részvétellel szólott ki:

— Ugyan meglátogatta kendet az Isten...

— Egy falat kenyeret... jó asszony... reggel óta nem ettem.

— Jaj, Istenem... szegény... s éppeg nekem sincs... kifogyott...

— Ne üzzön el egy szegény vakot ajtójától...

— Én jó Istenem! Hogy tenném azt? Mit csináljak? Várjon csak, jó ember, kérek egy kicsit kölcsön a szomszédból. Jöjjön be no, üljön le addig. Mindjárt visszajövök.

Áronné asszony elfutott kenyérért. Messze egy kicsit, mert az első szomszédban veszekedtek, a másodikban nem voltak otthon, a harmadik nagyon fősvény volt . . .

Otthon ezalatt tapsolt a koldus szívében a Sátán. Nagyszerű ötlete volt. Kezét a vak kezével kinyújtotta, aztán tapogatni kezdett vele az asztalon.

— Egy könyv, vastag, mint a biblia! Mit csináljak vele?

— Vedd csak — súgta a Sátán — el lehet adni drágán . . .

Mikor visszajött Áronné asszony egy karaj kenyérrel, a koldusnak hült helye volt.

— Istenem! — sóhajtott a könyörületes — nem győzte várni . . . Biztosan nem ismeri Jób történe . . . hol a bibliám? — szaladt végig tekintete az asztalon.

— Eltűnt a bibliám — döbönt meg.

— Ellopták — gondolta mindjárt.

— A koldus lopta el, ó, a gyalázatos vén tolvaj — fakadt fel sírva s már rohant is utána az útra.

Ezalatt a Sátán messzire vezette a vakot. A faluból is kiértek már: a tolvaj sietni szokott. Ott megállította a sánc partján s a fülébe sugta csendesen:

— Pihenj egy kicsit, jó öreg, elfáradtál — s nehézséget eresztett a vén ember csontjaiba, hogy elaludjék, mert még nem fejezte be a teendőit. Azt akarta látni, hogy mit csinál Áronné asszony, ha rátalált a biblia tolvajára. Evégből megráncigálta egy pásztorgyerek fülét s a szunnyadó koldus mellől ellopatta a bibliát és a botot. A Sátán azt szerette, ha mindenkinek bajt okozott. Előre is szélesre húzta fekete száját, ha arra gondolt, hogy milyen dühös lesz a vén, amikor felébred.

Pedig felébred, mert jön már Áronné asszony, átkozódik sírva . . . az majd felébreszti.

Szegény asszony, szemei akkorák voltak, mint egy-egy galambtojás és ami galambepéje volt, az mind kifakadt erre a hallatlan gonoszságra.

— Hol a bibliám, te tolvaj! — rohant a vén emberre.

— Nem láttam . . . Itt . . . Hol . . . — tapogatózott maga körül, felriadva a vak.

— Kikaparom a szemed. Add ide a bibliám . . .

— Keresse meg, velem ne veszekedjék. *Én nem láttam . . .*

— Látták a faluban, hogy te vitted. Add elő . . .

— Hagyjon békit már . . . Nézze meg az ember . . . Mindjárt megharagszom . . . Hol a botom?

— Mi közöm a botodhoz? Add ide a bibliámat . . .

— Ejnye, hol a botom?!

— Hol a bibliám? . . .

— Hol a botom? — bömbölt riadtan a vak.

— Hol a bibliám — kesergett jajgatva az asszony.

Távolabb pedig hasát fogta, úgy kacagott a Sátán, hogy sikerült ilyen megrontania két embert, akik olyan egyformák voltak a nyomorúságban. És épen ezen a hasonlóságon mulatott a Sátán. Egyiktől a botot lopta el, másiktól a bibliát, értsed, ha úgy akarod : a hitét. Mégis milyen egyformán szerencsétlen mind a kettő. Mert azon egy tolvajlás a kettő : az embertől a hitet, a koldustól a botot.

Kacsó Sándor.

A GARAM MENTÉRŐL.

*Szeptember festi színesre a völgyet,
A Garam hűsen, alattón locsog.
A szellő halkán az erdőkbe törtet
S a dombok köde könnyen meglobog.*

*Aranypénz hull a tarajos habokra,
A nap pazarló fénye hinti szét ;
Szivárványszínű pizstráng ugrik lopva,
Hogy megcsodálja az ég kék ívét.*

*Kék jégmadár lesekszik a bokorban ;
A rögs tarlón szekér nyikorog,
Visszhangja kél a közeli majorban:
Ugatják bős, komor komondorok.*

*Oly áldott, édes béke ül e tájon !
A domb nevet s a kék hegyek hava
Magához hív, mint régi gyermekálom,
Amelyben nem volt soha éjszaka . . .*

*Ó, kék hegyek ! Ó, messzi, boldog tájék !
Ma más van ott honn, más és idegen, —
Hazám voltál s a búcsú ma is fáj még,
Siratlak, itt, a hideg köveken.*

Majthényi György.

A CSODAVÁRÓK.

VIII.

1920. Húsvét.

PÉTERFFY-penzió újra visszakapta a tizennyolc szobát. De Klema csak tízet tartott meg a család számára ; Miklós báró hazajött Bécsből, de csak két szobát kapott a régi lakosztályából, amelyben a proletárdiktatura alatt Pokorny Elemér doktor telepedett meg. A tanársegéd visszaköltözött a maga lakásába. Ákos a penzióban maradt, két egymásbanyiló kis szobában együtt lakott Keresztes Istvánnal. Tíz szobában mindannyian szépen elhelyezkedtek, igaz, hogy a háború előtt a tizennyolc is kevés volt nekik ; de arra kell gondolni, hogy valamikor mindegyikük külön-külön kastélyban lakott, sőt volt idő, amikor egy-egy Péterffynek két-három udvarháza, városi palotája és határszéli földvéra is volt és több megye fölött főispánkodott és néhány tucat községben néhány ezer jobbágy fölött pallosjogot is gyakorolt ; ehhez képest semmit sem számít, hogy a nemzetség tíz vagy tizennyolc szobában álmodik-e most a régi dicsőségről.

Annyi bizonyos, hogy tíz szobában is szépeket lehet álmodni, ha a többi nyolcban albérlők laknak és azok pontosan fizetik a bért. Pénzt venni szállásért, ez nem méltó a régi várkapitányok és főispánok ivadékaikhoz, de most ilyen sivár és nyomorult az élet. Nagy vihar dühöngött ; az országot végigsöpörte a háború orkánja ; a vizek a legmagasabb hegyeket tíz könyöknyivel felülhaladták ; a családi fészkek szétrombolva, a magyarok megtizedelve és néhány vármegyébe összezsúfolva, özvegyek és árvák koldusboton tengődnek abban a nagyobbik Péterffy-penzióban, amelyet most Magyarországának hívnak.

Most azonban mégis valamivel jobb. Legalább világosabb. Véget ért a sötét éjtszaka, kisütött a nap, az ablakokat ki lehet nyitni s a szobákat ki lehet szellőztetni. A Péterffy-penzióban mindenki az ablakokhoz tódult és teli tüdővel szívta magába a tavaszi levegőt.

Klema a penziót kitakarította. Most minden tisztán és ünneplősen ragyog. Holnap húsvét napja. A szobákban jó, régi levendulaszag. Frissen mosott fehér függönyök. Mindenki boldogan simogatja meg a régi szép, finom bútorokat, amelyeket megtépdestek ugyan a forradalom gyilkoskezű, lelketlen kalandorai, de legalább a helyükön hagytak. Nem volt idejük elrabolni őket.

Olyan a Péterffy-penzió, mintha minden a régiben volna. Mintha letörölték volna róla a háború és a forradalmak szennyét. Minden mosolyog ; a lábadozó beteg mosolygása ez azon, hogy él. Egyelőre még nem tudja, hogy meddig, hogyan, miből, miért, de él és ez boldoggá teszi . . .

A középponti nagy hall egyik sarkában Gyula, az archivárius, Lajos, a földbirtokos és Sándor, a főszolgabíró, feketekávé és illatos császárkörtelikőr mellett ebéd után kedélyesen tarokkoznak, úgy mint tíz év óta minden áldott nap...

Ma még bőjtös ebéd volt, de holnap már sonkát szerviroznak a reggelihez. Holnap husvét napja.

— Szépen tavaszodik — szólalt meg keverés közben Gyula az archivárius. — Reggel a budai hegyekben kószáltam, a gyümölcsfák tele vannak virággal, a fű olyan, mint a smaragd, a meleg szél átjárta a csontjaimat és azon vettem észre magamat, hogy úgy fütyörészek, mint egy pajkos suhanc. Hiába, a tavasz...

— A tavasz...

A másik két Péterffy csendesen bólongatott.

— Holnap húsvét... — dörmögte Sándor.

— Holnapután esküvő. Kár, hogy a mai nemzedék már nem díszmagyarban megy az oltár elé — jegyezte meg Lajos.

— Kár.

Osztottak, játszottak. Az ebédlőben a régi állóóra megkondult és hatot ütött mély zengő harangszavával.

— Mindjárt hazajönnek a feltámadásról — mutatott az órára Gyula. Aztán letette a kártyát és diadalmasan nézett a másik két Péterffyre.

— No nem mondtam, hogy megérjük még a feltámadást? Mi? Örökké tartott a háború? Mi? Örökké tartott a forradalom? Mi?

— Minden elmúlik.

— És szépen újra rendbe jött minden. Van kormányunk, van becsületünk, van életünk.

— De az ország kétharmadát elrabolták — jegyezte meg Lajos. Gyula felemelte az ujját.

— Az is visszajön. Idő kérdése csak. Minden rendbejön. Örüljünk, hogy újra lehet élni.

— A törökök is százötven évig voltak a nyakunkon.

— De leráztuk őket.

— Igazad van.

Az öreg István, aki vármegyei hajdú volt s most a Péterffy-penzió inasa, legelsőnek jött haza a feltámadásról. A pohárszéken friss feketét öntött és a likörös üveggel együtt megkínálta az uraságokat.

— No, milyen volt a feltámadás, István? — kérdezte Gyula.

Az öreg hajdúnak ragyogott az arca.

— Nagyságos uram, ez a ronda város új szívet kapott. Az emberek leborultak az aszfaltra és úgy sírtak, amikor megszólalt a ministráns-gyerekek kezében a csengő. Az ember azt hitte, hogy otthon van a Maros partján.

— No, nemsokára otthon is leszünk — lelkesedett Lajos. — Meglásd, öreg fickó, mához egy, mondjuk, két évre otthon is leszünk.

Csengettek.

Mária jött haza. Szebb volt, mint valaha. Tavaszi ruhája megfeszült a testén és selyemharisnyás lába alig érintette a padlót, ahogy végigsuhant a nagy ebédlőn.

A három Péterffy utána nézett.

— Gyönyörű egy asszony.

— Kár érte. Mindig szomorú.

— Nem csoda — szólt Gyula — ő a világ legszerencsétlenebb teremtése. Asszony és nincs férje. Fialtal és szép és itt él hiába, öröm és remény, élet és szerelem nélkül . . . Várja az urát, a ki, ha nem jön, baj, ha jön, katasztrófa. Csoda, hogy élni tud. Egy halott, aki él.

— Ha még egy évig nem jön az ura, holtta nyilvánítják.

— És ha azután jön?

Megdöbbenve nézett egymásra a három öregember.

— Milyen jó, hogy mi már megvénültünk — dörmögte önkéntelenül felbuggyanó önzéssel Gyula.

Most Ágnes lépett a szobába.

Keresztess András felesége néhány hónap óta újra kivirult és megfialodott. Az ura állapotában ugyan semmi javulás, sőt lelkileg a szegény András rohamosan sorvad. Most már nem beszél Kassáról és az orosz szövetségről. Emlékezetéből lassankint mind több és több hét, hónap, esztendő esik ki s most ott van szegény, hogy a németek Párizs előtt állnak s azt jósolja, hogy mire a fák levele lehullik, vége lesz a háborúnak. A nagyobbik fia, István, kiheverte a háborúban szerzett idegbaját és beiratkozott a műegyetemre. Kisebbik fia, Péter, most valamelyik különítmény keretében tölti ki bosszúját a kommunistákon. Ez a szegény fiú, aki a háborúban pacifista volt s aztán hiába jelentkezett frontszolgálatra, egyforma dühvel harcolt a népköztársaság, a vörös uralom, majd a Ludovikások ellenforradalmi zászlaja alatt, most is ugyanazzal az életuntsággal és gyermekes egzaltációval keresi a beteg lelke kielégülését . . . Ágnes mindennap megsíratja legkisebbik fiát, de mindenért vigasztalja az, hogy Klárrika sorsát jó kezekben látja. Elemér megváltoztatta szándékát, nem kívánja, hogy előbb diplomát szerezzen, megkérte a kezét és husvét másnapján, holnapután Klárrika Pokorny Elemér felesége lesz. A család egyik fele, az apa és Péterke, áldozata lett a háborúnak, de a másik fele megmaradt, Pista bátran és tisztán vág neki az új életnek és Klárrika asszony lesz és ő fogja megszülni az új korszak új boldog ivadékát . . . Ágnes úgy érezte, hogy most megint érdemes élni az életet.

Hogy Pokorny miért szánta el magát a házasságra ily meglepetészerű gyorsasággal, ezen nem tépelődött. Klárrika asszony lesz, Klárrika azé lesz, akit szeret. Klárrika tisztán és szerencsésen kerül ki abból a sötét és ijesztő krizisből, amelybe a szerelme és a forradalmi számum forgószele belesodorta . . . vannak még csodák . . . az Isten néha csodát tesz az ő árva kis báránykái kedvéért . . . igen, ma három éve . . . épen ilyenkor, husvét előtt vele is csodát tett, napjéntek napján . . .

Erről eszébe jutott, hogy van egy kis zöld bőrbe kötött könyvecskeje, amelybe minden husvét napján belejegyezte az élete legnagyobb eseményeit. Akkor kezdte ezt, amikor Rómában töltötte a husvét ünnepét. Ennek már hét éve. Boldog elragadtatásában fogadta akkor, hogy minden husvét napján kiegészíti azt apró kis folytatásokkal. Még onnan Rómából megírta hugának, Saroltának, aki akkor épen gyermekágyban feküdt, hogy minden husvét napján megmutatja neki a feljegyzéseket . . . Nem mutatta meg. Olyan feljegyzés is van abban, amit nem merne neki megmutatni.

Bement az urához.

András mélyen aludt. Tolókocsiban ült, mint azóta mindig, három hosszú esztendeje, a párnái között ül s fehér szakállával, révedező, vizenyős szemével, petyhüdt, ráncos, sápadt arcával az ötvenéves ember, ő a legöregebb lakója a Péterffy-penzióknak.

Ágnesnek elszorult a szíve.

Ez volt a háború.

Aztán az íróasztalán álló nagy családi fényképre esett a tekintete. Ott ültek ketten, egymás mellett s a lábuk alatt Péterke gubbasztott Klárrika és Istvánka között. Péterke tizenhatéves korában már leszakadt az ő anyai szívéről ; lesodorta róla a vihar ; az a nyavalyás, betegfantáziájú kis kölyök azóta árván csatangol a világon . . . ha ugyan még él.

Ez volt a forradalom . . .

Ágnesért bejött a szobaleány.

— Az uraságok teához kéretik a nagyságos asszonyt.

— Mindjárt megyek.

Kivette az íróasztala titkos fiókjából a zöldkötésű könyvet. Elolvasta az első husvét naplót.

— 1914 április 12. Róma. Az uram és a fiam itt alusznak az erkélyes szobában, s a meleg olasz éj belélegzik az ablakon, az utcán nyüzög a világ minden tájáról összecsendült nép, az egész emberiség egy nagy ünneplő család . . . Tegnap megáldotta a világot a pápa, ő Istenem, én édes Istenem, milyen szép az élet . . . Ó, ha nem szégyenleném, leírnám, hogy milyen szerelmes vagyok az életbe, a szerelemre, az uramba, aki itt fekszik a szomszéd szobában, gyönyörű, erős, szerelmes fiatalságában . . . Nem tudom folytatni, oda kell rohannom hozzá, mert meghalok, ha meg nem mondhatom neki, hogy mennyire szeretem . . .

Becsapta a könyvet . . . Nem tudta tovább olvasni. Benézett a szomszéd szobába, ahol lelógó ajkai széléről vékony nyál csurgott le a beteg ember fehér szakállára.

Elindult, hogy az ebédlőbe menjen. A korridor színes üvegablakain át vörösen és lilán szűrődött át a lenyugvó nap fénye. Megállt egy pillanatra s mint aki kínozni akarja magát, ott a vérvörös sugarak tüzeiben újra felnyitotta a zöldkötésű könyvet. Az első husvét feljegyzés

utolsó sorait olvasta . . . Ó, de boldog vagyok, hogy ebben a században születtem . . . milyen gyönyörű diadala ez a felvilágosodottság és testvériség, a szabadság és a jólét századának . . . az egész világ nyitva áll az ember előtt, nincs sorompó, nincs korlát, nincs országhatár, az egész világ valamennyiünké, az egész emberiség összeölelkezett . . .

Nem olvasta tovább. A könyvet zsebetette és bement a hallba. Ott épen szembekerült Klemával. Klema még mindig szép, erős, nagy magyar matróna; hóna alatt volt a háztartási könyv s a füle mellett hosszú zöld ceruza, úgy látszik, bevásárlásból jött haza s most adta össze a kiadásait. Levelet tartott a kezében.

— Ágnes, most találkoztam Rosenthal úrral. Máramarosi zsidók levelet csempésztek át a határon a kalapjuk belébe alatt.

— Saroltától? — kérdezte Ágnes és a szemét elöntötte a könny. — Épen most gondoltam Saroltáékra. Olvastad már?

Remegett a keze és a szíve hevesen dobogott, ahogy emlékében felbukkant a Máramarosban hagyott nővérének arca.

Két esztendő óta nem hallott róluk hírt. A forradalmak mintha kínai falat húztak volna a testvérek között. Sarolta férje, Szögyényi Zsolt Máramarosban maradt, azt hitte, hogy az egész román megszállás csak egy kis futó epizód, egy kis történelmi kaland . . . ő az őrhelyén marad és várja a feltámadást . . . de két év óta nem jött hír felőle . . .

— Mit írnak Sáriék? — kérdezte reszkető izgalommal.

— Éz az egész — felelte Klema — olvasd.

Egy kis cigarettapapírt vett ki a borítékból, s a papíron néhány sor írás. Jól vagyunk. Aggódunk értetek. Ha lehet, a nyáron meglátogatunk. Irjatok. Ennyi az egész.

— Jól vannak, ez a lényeges — jelentette ki Klema erős, vigasztaló hangon és leült Barnabás mellé. Kinyitotta háztartási könyvét és számolgatott.

Ágnes beült az ablakmélyedésbe. Ez a selyemfüggönyös, intim, puha kis fülke, amelyet antik csészeből átalakított rózsaszínű ámpolna fénye világított meg, kedves pihenőhelye volt. Belesüppedt a nagy brokáthuzatos karszékbe és vigéggondolta a hét husvétot, a boldogságtól a kétségbeesésen át mostanig, a rezignációig.

Kezei között ronggyá sodorgatta a nővére levelét. Máramarosból egy kis cigarettapapíros . . . csempészek kalapja belésében . . . Jól vagyunk . . . Ez lett a felvilágosodottság és testvéri szeretet boldog századából . . .

De nem baj. Most született meg az új világ: vérben és piszokban. . . de most újra érdemes lesz élni. Holnap husvét napja.

Barnabás lépett a szobába, hosszú-vékonyan, hajlottan, kimerülten, szökén, az arca sápadt, a szeme lázban ég.

— Nem bírom tovább — ez volt a köszöntése és aztán dühösen, ellenségesen, megvetően, mintha őket tenné felelőssé a dolgokért, a három Péterffyhez fordult. — Ti még nem untátok meg?

— Mit? — kérdezte ijedten Sándor.

— Ezt az egész nyomorult életet.

Az öregek letették a kártyát.

— Vége a forradalomnak — jegyezte meg szinte engesztelőleg Gyula.

Barnabás öklével az asztalra csapott. Négy-öt feketét hajtott fel hirtelenében és vizespohárból itta a likórt.

— Vége? Most kezdődik csak igazán. Most jön a nagy kérdés: miből élünk meg? Klemából? Az ő penziójából? A megtakarított garasáiból?

A főszolgabíró felpattant.

— Barnabás, te sértegeted a Péterffyeket. Igaz, hogy mi most Klema szívességét élvezzük, de mindent visszafizetünk neki.

— Miből? — ordította Barnabás.

Klema közbeszólt.

— Azt bízd ránk, Barnabás. Te gyengédtelen és igaztalan vagy.

Barnabás keserűen nevetett.

— Vége a világnak. Most van csak vége igazán. Nem hisztek nekem? Hát próbáljátok csak meg: hogy lehet most élni, kenyeret keresni, egzisztenciát alapítani.

— Dolgozni fogunk — jelentette ki gögösen Gyula.

— Dolgozni? — gúnyolódott Barnabás. — Hát lehet most dolgozni? Dolgozni? Most?

— Miért ne?

— Dolgozni? Tudod-e mit jelent most ez a szó? Azt jelenti, hogy kapálni fogunk.

— Akkor kapálni fogunk — felelte nyugodtan az archivárius.

— Dolgozni fogunk — harsogott most már magából kikelve Lajos.

— Dolgozni, dolgozni, pénzt keresni, vagyont gyűjteni: ez a jelszó.

No jó. Én nem félek a munkától. Ha összeszedem a kézirataimat és régi könyveimet, harminc kötetet összeállíthatok. Talán kiadót is kaphatnék rájuk. De előbb át kell dolgoznom, hogy egy monumentális, egységes egészbe olvadjon össze az életem munkája. De vajjon lehet-e most dolgozni? Nem. A mindennapi élet apró aljas gondjai miatt ez lehetetlen. Ez az. Nem ér rá az ember. Nincs időm dolgozni. Ez az. Az életünkből kiveszett az a kellemes, gondtalan, biztos és sima automatizmus, amelyben azelőtt napi teendőinket szinte észrevétlen öntudatlansággal végeztük, mint az emésztést vagy az ebéd utáni szundikálást. Voltak sínek, amelyre beállítottuk egy részét az egzisztenciális életünknek s ezeken a síneken magától szaladt hivatalos, társadalmi, gazdasági és vegetatív programunk jól megépített, hibátlan lokomotívja. Most minden legcsekélyebb ténykedésünkhöz invenció, önmérséklet, latolgatás, spekuláció, rizikó-vállalás, bizonyos házárd elhatározás szükséges. Az egész életünk üzleti vállalkozás. Az egész világ egy nagy bakkasztal, Montekarló, nasivasi és pénzpiac. Máról-holnapra akaratom, érdemem, bűnöm,

hozzájárulásom nélkül 10—20—50 százalékkal szegényebb vagy gazdagabb vagyok, kevesebb vagy több a jövedelem. Ki rontotta el ilyen rettenetesen az életünket?

Senki sem felett.

Ágnes az ablaksarokban újra a naplójára hajolt.

— 1915 április 4. A második husvét. Akkor Abbáziában volt. Ott írta ezt. Háború! Ki gondolta volna! Hát ez is lehetőség? Igen! De ennek el kellett jönnie. Boldog vagyok, hogy ezt megérhettem. Most jön el a magyarok új dicsősége Európa történetében. Egy új korszak kezdődik, mint a római birodalom bukása után vagy Amerika felfedezésekor. Vége az angol-francia kornak. Újra felléptek a germánok és a latin faj most örökre elsülyed a történelem színpadán. Engem alapjában véve roppantul érdekel a háború és majdnem testi gyönyörűséget okoz, hogy ilyen nagy dolgok történnek a világon. Végre is hogy áll a dolog? Engem veszedelem nem fenyeget. Az uram már kinőtt a katonasorból, a fiaim még messze vannak tőle. Én páholyból nézem az egészet, mint egy színdarabot. Az egész világ mintha csak énértem fordult volna fel, hogy szórakoztasson és beteljesítsen valamit az én csodavárásaimból...

Ebben a pillanatban gummikerekes szék tompa dübörgése hallatszott be a korridorról. Fehérfőkötös szobalány kitérte az ajtó mindkét szárnyát és betolta kocsiján Keresztess Andrást, a háború martirját.

Ágnes ijedten kapta fel a fejét, becsapta a könyvet és András elé szaladt.

András szelíden mosolygott.

— No, úgye, csodálkoztok, hogy én is kijöttem hozzátok. Én is mulatni akarok.

Ágnes megcsókolta az ura homlokát. A beteg hálásan mosolygott, aztán erőlködve végignézett a Péterffyeken.

— Igaz, hogy husvét napja van ma?

— Holnap lesz, András.

— No, akkor indulunk.

— Hova?

— Rómába. Rómában szoktuk tölteni a husvétünnepet. De most fáradt vagyok. Vigyetek vissza a szobámba.

Ágnes maga tolt be a kocsit. András is — Isten csodája ez — a római husvétra gondol. Ágnes most úgy érezte, hogy neki már csak egyetlen vágya van ebben az életben. Egyszer, majd ha megint megnyílnak a sorompók, a gyerekekkel együtt lemennek Rómába s ott husvét napján András egészséges lesz.

András a szobájában rögtön elaludt s Ágnes már tudta, hogy az álom legalább két óráig tart. Visszament a hallba, behúzódott az ablakmélyedésbe és tovább olvasta a naplót.

— 1916. április 23. Az uramat Pestre helyezték az igazságügy-minisztériumba. Máramarosban mindenünket eladtuk, nagy ára van most

háznak, földnek, gabonának, óriási összeget, 120.000 koronát kaptunk, az egészet belefektettük hadikölcsönbe. Hat százalék kamat! Egész életünk biztosítva van. Nem tudom, szabad-e ennek örülni, amikor vér folyik az egész világon. Párizst a németek bombázzák. Párizs fél és imádkozik. Verdun ostroma folyik. Két hét — és a németeké. Az orosz hadsereg nem számít: Az olaszok bizonyára megbánták már, hogy az ántánt mellé álltak. Csak egy baj van. Amerika háborúval fenyegetődzik. De mikor tud az hadsereget küldeni! Addig régen vége van Franciaországnak! Én csak annak örülök, hogy élek. Hogy jó meleg bundámban fiatalon, üdén, ruganyosan járok az utcákon, belenézek a férfiak szemébe és jövőre lemegyek Egyiptomba, megnézem a Nilust. Gazdag emberek vagyunk, a kötvényeink kamataiból gond nélkül megélünk egész életünkben.

Barnabás ezalatt tovább szitkozódott.

— Így nem lehet élni, hogy minden bevásárlás, minden ebéd, minden telefonálás, minden egyszerű apró mozdulat arcába kergesse az embernek a vért, új helyzet elé állítsa, töprengést, felháborodást, csalódást, testi kint, lelki gyötrelmet, sorsfordulást, jellempróbát, sőt pesszimizmust, reszkető félelmet, életundort, elkeseredést és embergyűlöletet okozzon. Ez az igazi forradalmosító motivum, amely degenerál, felizgat, desperádóvá tesz, egyéni akciókra ragad, tekintélyt rombol és tömegneurozist okoz és felborítja az erkölcsi, társadalmi és politikai világrendet.

— Engem nem borít fel — tiltakozott Klema.

— Nem? — kérdezte keserűen amaz. — Azt még nem mondhatod. Mit tudod te, mi lesz belőled holnap? Mert ez a rettenetes helyzet destruálja az idegeidet, az egész emberségedet, a jellemedet, a másokhoz való barátságos viszonyodat. Ez családot, társadalmat, politikát, iskolát, piacot, tőzsdét, üzletet és közéletet tönkretesz. Sohasem tudod, mennyid van, mit szabad, hogy lesz holnap, sikerül-e az, amit e percben elhatározál, nem borítja-e fel egész spekulációdát a pénz romlása, a drágulás tempója, a mások spekulációja?

Klema újra tiltakozott ez ellen a pesszimizmus ellen.

— Hiába, mégis, élni, élni, élni... az egész világ összedőlt, de megmaradt a lelkünk. És ez elegendő. Mégis, mi a helyzet? Nincs háború, nincs forradalom, újra lehet élni. Mária az operában tisztességes pénze-
ket keres, egyszer csak hazajön az ura...

— De addig?

— Addig itt vagyok én. Én nem félek. Nézd: az egész ország tesz-vesz, tervez, igyekszik, dolgozik, lelkendezik, mindenki új életet kezd, a romokat eltakarítottuk, megcsináltuk a nagytakarítást, újra emberek vagyunk, ez az egész zürzavar csak átmenet... még egy-két év...

— És addig?

— Addig koplalok és árusítom a régi csipkéimet, sawlokat és bluzo-

kat kötök, imádkozom, vásárcsarnokba járok, lesem a tőzsdei árfolyamokat, kiadok a penzió tizenhatszobájából tizet és várom, hogy az angolok visszaadják nekünk Erdélyt és a Kárpátokat... igen, kis türelem még, vissza fogják adni, az angolok a mi embereink...

— Hiszesz a csodákban?

— Hiszek! — jelentette ki ünnepélyesen Klema s a magas, erős, szép, tűzesszemű asszony kiegyenesedve, égre mutató ujjával olyan volt most, mint Hungaria szobra.

Mindannyian áhitattal nézték a magasra meredő, gögös asszony-szobrot...

... Vendégek érkeztek.

Prémessgallérú, fekete selyemkabátban, illatosan, üdén, kacagva, jókedvvel belépett a szobába Keresztess Klárka és mögötte boldog mosolygással a tanársegéd. A szoba egyszerre tele lett tavasszal, nap-sugárral, szerelemmel és boldogsággal. Klárka ragyogóan szép volt. Szőke, de a teste, mint egy fiatal párdúc; szeme sötét, rejtelmes, villámos és a szempillája, mint egy sátor, úgy takarta el a tekintetét. Húszesztendős volt, de asszonyosan érett, rugalmas érzéki szépsége többet mutatott. Barnabás elhallgatott; nézte a leányt, nézte, nézte és arra gondolt, hogy minden mindegy: érdemes-e dolgozni, vagy nem, az életünk sima síneken gördül-e, vagy szakadékokon bukdácsol keresztül, minden mindegy, addig, amíg ilyen asszonyok vannak a világon, amíg az emberek szeretni és ölelni tudnak, addig érdemes élni. Mindegy, akárhogy van most: itt két ifjú ember áll, egy férfi meg egy nő és ez a két ember a maga szépségéből és életerejéből újjáteremti a világot. Mit? Újjáteremti? Egyáltalán az ember maga teremti magának a világot és a szerelem a börtön fenekét, a kloakák fenekét, a pokol fenekét is paradicsommá tudja változtatni. Ezt érezte Barnabás és bámulta a két embert, aki nem tud semmit az élet, a lélek, a test és a szív szenvedéseiről. Ezek most szeretik egymást és az egész emberiséget rácsábitják arra, hogy kövesse őket és felejtse el magát és ezer öncsaláson és csodaváráson keresztül ragaszkodjék az élethez és örüljön az eljövendőnek. Ezt érezte Barnabás, de nem szólt semmit, ivott egy nagy csésze kávé és révedezve nézett maga elé. Úgy érezte, hogy az ő szíve is lassan átmelegszik.

Klárka mindenkihez odaszaladt és mindenkit megcsókolt. Aztán körülnézett.

— Hol van Mária?

— Mária gyengélkedik. Mária lefeküdt — válaszolt az anyja.

— Kihívom Máriát.

Elszaladt, de a szobában ott úszott parfümjének lenge, gyengéd illatfelhője sokáig.

Gyula Barnabáshoz fordult.

— De elhallgattál, öcsém. Kidühöngted magad?

Barnabás zavartan mosolygott.

— Jobb is, ha nem rontod a fiatalok kedvét.

— Igazad van, Gyula, úgy sem tudok rajtuk segíteni.

Gyula felemelte csontos, hosszú ujját.

— Semmi értelme a te pesszimizmusodnak. Nem tart ez így soká.

A kormány tudni fogja a kötelességét. Vége a háborúnak és vége a forradalmaknak. Ez a fő. A többi magától jön. Így volt ez a francia forradalom után is. Most jön a restauráció. Az állam, a nemzet, a társadalom, a faj, az erkölcsök, az élet, a pénz restaurációja. Hogy mi, öreg magyarok, Péterffyek és mások tönkrementünk? Majd visszkapjuk, amit a gazemberek kiloptak a zsebünkből. A hadikölcsönkötvények megint annyit fognak érni, mint a háborúban. A pénz megint pénz lesz és Klema visszkapja a pénzét. Restauráció. Én is visszkapom a magamét. És a pénzemen visszavásárlom a régi birtokomat.

Sándor és Lajos helyeslőleg bólogtak.

— Restauráció — ismételte Gyula ezt a kedves, biztató és engesztelő szót. — Engem beosztanak az országos levéltárba.

Sándor is megszólalt :

— Engem a vármegyénél reaktiválnak a hetedik rangosztályba. De nem vagyok bolond, hogy holtig ott penészedjem az akták között. Nekem ugyan nem kell kastély, de egy kis házat én is építek magamnak. Az én házam fából lesz, az lesz a jó. Nyáron hideg, télen meleg. Nyolcvan holdon magam gazdálkodom.

Barnabás elérzékenyedve hallgatta a két öreg beszédét. Bizony, az gyönyörű volna !

Az ajtó kinyílt és belépett rajta Klárka karján Mária, az operanékesnő. Mind a kettőnek lázban és pírban égett az arca. Két fiatal nő beszélgetett egymással, egy leány, aki már majdnem asszony és egy asszony aki még majdnem leány. Mind a kettő arcán ott égett a szerelem és a mámor gyönyörűsége : az elképzelt és a visszaidézett extázis szívdobogtató kéje. Mind a kettőnek a homlokán ott égett a vágy keresztje : az új élet, a beteljesülés, a kárpótlás és a megváltás reménye. Hiába, az ember még a csodát is inkább elhiszi, csak hogy ne kelljen kétségbeesni azon, ami van. Úgy átszik, Klárka Máriával is el tudta hitetni a csodát s Mária — legalább erre az egy napra — el tudta hitetni magával, hogy még neki is hoz valamit a husvét.

A két fiatal teremtés összebujt és halkan suttogott egymással. A két anya szemében is megcsillant a könny. A tanársegéd Istvánnal beszélgetett s a három Péterffy maga közé ültette Barnabást. Most már Barnabás is csendesen és lelkesen beszélt. Most már el tudta hinni az öreg Péterffyeknek a restaurációt.

Gyula bácsi halkan dörögve ismételte :

— A kormány tudni fogja, hogy mi a kötelessége.

Lajos bólongatott.

— Én ott akarok letelepedni a Maros mentén. Kastélyt veszek, már el is határoztam, hogy milyen legyen. Mária Terézia-korabeli,

duplatetős, pirozsindelyes. Alul bolthajtásos szobák. Fehér, sürolt szobák, meszelt falak. A fő az, hogy az országútról szilfasor vezessen a nagykapuhoz. Nyílegyenesen. Ebből nem engedek.

Ezt Gyula is helyeselte.

— De az én házam felé fenyves allée vezet.

— Platánsor — vitatta Lajos.

Sándor tovább ábrándozott.

— Ebéd után a méhesben szundikálok.

— Nem tudom, nem házasodom-e meg, a mindenségit neki! — fakadt ki Lajos.

Ez ellen Sándor tiltakozott.

— Soha! Én nem adom oda a függetlenségemet.

— Én pedig nem akarok úgy meghalni, mint egy kivert, beteg, öreg eb.

Barnabást hívták fel bírónak. Ő mondja meg, hogy mi jobb: a házaselet-e, vagy az agglegénység?

Barnabás elnevette magát.

— No, én megmondhatom, mert én megpróbáltam ezt is, meg amazt is.

— Nos? — kérdezték az öreg Péterffyek.

— Hát a legényélet még a házaseletnél is rosszabb, a házaselet pedig még a legényéletnél is rosszabb.

Az öregek teli torokkal hahotázni kezdtek.

— Kérdezd meg csak Elemér öcsénket, vajjon igazat ad-e a te paradoxonodnak?

De nem kérdezték meg. Lassankint elhalkult a beszéd és mind-egyikük elsúlyedt a maga ábrándjaiba.

Mária a zongorához ült és Chopin-etüdöket játszott. A hangok szelid melankóliája mindegyikük vérért átmelegítette és az idegeiket elzsibbasztotta. Barnabás arra gondolt, hogy mégis nekilát a könyvei átdolgozásának. Nem kártyázik többé. Dolgozni fog. Aszkéta életének ez lesz a legnagyobb gyönyörűsége... és elégtétele. A két kis gyermekére gondolt. Azoknak teremt vele szép kis örökséget. Neki nem kell sem kastély, sem vidéki kúria... ámbár... talán... ki tudja?... új élet kezdődik, a nemzet talpraáll és ő nem hiába gyűjti össze élete műveit... most sok vidéki kúria eladó, sok ember menekül az ősi fészek kihült falai közül be a város, a zsúfolt, forró atmoszférájú nagyváros életetadó forgatagába, ő majd helyet cserél egy ilyen csodavárossal és elvonul egy pirostetejű, fehérbolthajtásos, öreg kúriába...

Az öreg Péterffy Gyula néha elmordult.

— Restauráció...

Klárka titokban megfogta Elemér kezét és lehajolt, szinte ráborult a nagy, erős ember vállaira...

Ágnes megtapogatta zsebében a zöldkötéses könyvet és Klema levette füle mellől a ceruzát és számolgatni kezdett.

Künn zúgtak a harangok . . . benn Chopin-dallamok édes hangulatában, vörös ernyő világa alatt, az asztalon párolgó tea körül ott ült a Péterffy-család és várta a csodát . . .

Surányi Miklós.

(Vége.)

KÉT ÚT.

«Olyan mindegy, melyik kapun suhanunk át a végtelenbe.»

Áprily.

I. Laurana. 1926 május.

Felséges műút: «Scarico chiuso».

Alatta sziklapart a tengerig.

Szelidgesztenyefák szegélyezik

S olajfák vetik árnyékuk reá.

Ligetté sűrül mirtusz és babér.

Dicsőség bujkál benne s szerelem.

S piros rózsából új tenger terem

Piros pünkösdkor a tenger felett.

A tenger kék és Medvea felé

Opálosan és álmosan ragyog.

És minden mindegy, mert beteg vagyok.

És nem gyógyít meg soha, senki sem.

II. Kolozsvár. 1927 február.

Kaptat az út a Hajtásvölgy felé.

Fagyott szekérnyom, félig-olvadt hó.

A versek árán épült házikó,

Poétatársamé, már elmaradt.

Madarai, «a páncélfényű varjak»

Gubbasztanak a februári jákon.

Cuppan a sekély viz egy csizmaszáron:

A Szamoson egy ember gázol át.

Egy régi öngyilkosnak sírja vár

Az út végén, a Kányafő alatt.

Tán ő is ezen az úton haladt,

És gondolta, hogy nincs messze odáig.

Reményik Sándor.

RUSWORM GRÓF «GYÁVA» MAGYARJAI.

AZ EGYES nemzetekről a köztudatban élő jellemképek legtöbbször az illető nemzet ellenségeitől származnak. A földi világ kicsinyességében az ellenséges, antipátikus vonások sokkal könnyebben terjednek el, mint a vonzalomtól vagy rokonszenvtől festett képek. A mi nemzetünkéről a *rebellis*-jellemkép osztrák-német körökből terjedt el, amikor valóságban ellenséges viszonyban voltunk egymással: a XVII. század véres harcai közepett. Ez a *rebellis*-kép korábban, mikor az ellentétek csak a felszín alatt fejlődtek, de még nem robbantak ki, szelidebb, kevésbé kiélezett formában élt: a XVI. században a bécsi kormánykörök a magyart csak megbízhatatlannak tartották, akinek hitere nem lehet építeni s aki önhasznáért könnyen szavát szegi. A császári udvarból már ekkor ez a jellemkép terjedt el Európa országaiban; terjesztésében nagy szerep jutott a bécsi udvarban akkreditált követeknek, akik a magyarokról természetesen azt a képet továbbították hazájukba, amelyet Bécsben készen kaptak. Hasonló ellenséges indulatú elkeresztelési processzust szemlélhetünk 1918 összeomlása óta. Külső és belső ellenségeink: a kisántánt emberei, külföldön ténfergő emigránsaink és az osztályharc itthoni hívei ma is mindent megtesznek, hogy a nemzetről egy újabb, végletesen ellenszenves jellemképet rögzítsenek meg Nyugat tudatában.

Az ilyen munkálatoknak azonban határt szab a nemzeteknek tényleges jellege, valóságos, testi-lelki organizmusa. A franciákról a legügyesebb propaganda se tudná elhíttetni a világgal, hogy tunya, tétlen, gondolatlan népség; a spanyol nemzet jellemképébe se lehet belevinni az alacsony, üzleties gondolkodásmódot; hasonlóképpen kilátástalan kezdemény volna a magyart gyávának rajzolni. Erre sem a múlt századok osztrák-németjei, sem a jelennek cseh-oláh-szerbjei nem vállalkoztak, jól tudván, hogy a tényleges nemzeti jellegtől ennyire elütő tulajdonságokat nem lehet Európával elhíttetni. Még azok a diplomaták és írók is, akik a XVI. és XVII. században a magyar megbízhatatlanságnak híret elterjesztik, mindnyájan egyforma lelkesedéssel emelik ki a magyarság hadi erényeit. Sok rosszat elmondanak róla: engedetlen, kegyetlen, pénzsóvár, király és magánosok iránt hitszegő, de mindenkor kitűnő katona, bátor és vakmerő, *ardito e valoroso*, ez minden ily leírás végén a visszatérő refrén. A Habsburg-monarchia népei közt a magyart *mindig* vitéznek rajzolják ezek a velencei követek, vagy pápai nunciások és legtöbbször *csakis* a magyart: a németet ritkábban, a csehet *sohasem*.

A magyar vitézségnek és bátorságnak ez a fogalma már a XVI. században is egy, a fajban természettől fogva meglévő tulajdonságra vonatkozott. A magyarnak testi és lelki konstitúciójához lényeges alkatelemként hozzátartozott a bátorság — viszont a cseh nép konstitúciójához nem tartozott hozzá — ez állapítható meg már e régi megfigyelések alapján is, melyek e természetes bátorságtól, a hadi élet zordonságainak szíves elviselésétől

megkülönböztetik a katonai képzettséget, az akkori hadi művészetben való jártasságot, mely szerintük nincs meg a magyarokban. Ez a tanítható és eltanult, exercirozás és drill által kifejleszhető hadi erény hiánya annál biztosabban utal arra, hogy az egykorúak a magyarban természetes, faji adottságban gyökerező vitézséget figyeltek meg.

Ehhez képest történetünk kútfőiben nem is találunk eseteket, amikor a magyart valaki gyávnának merete volna nevezni. Nem számíthatjuk ide a török nyilatkozatokat; ez a többnyire kevésbé lovagias ellenfél a magyart is, mint minden más keresztény ellenfelét, gyakran szidalmazza gyáva hitetlennek, de a török kifejezések, mint tudjuk, mindenkor inkább az izlám vallási politikának, semmint a realitásnak a reflexei. Azért, mert a török a magyart gyávnának szidta, még nem tartotta őt szükségképpen annak.

Van azonban egy eset, tudtommal egyetlen, amikor bátor hadvezér tényleg szemébe vágta magyar katonáinak a gyávaság szégyenletes vádját. Nem kell hozzátennünk, hogy alaptalanul: az egész esetet a hadvezérnek példátlanul magyarelles magatartása idézte elő, mely ebből a szempontból is unikum-számba megy régebbi történetünkben. Az a publicisztikai irány, mely a kútfőktől többé-kevésbé szabadon politikai szónoklatokat szeret tartani, gyakran elmondta már, természetesen kútfői bizonyíték nélkül, hogy a császári hadvezérek a magyarokat szántsándékkal szokták belekergetni a veszedelembé, hogy ott elpusztuljanak. Nos, tényleg megtörtént egy ily, kútfőileg bizonyítható eset, melynek azonban összes körülményeiből kiderül, hogy elszigetelt, előzményekkel és következményekkel nem bíró eset volt és mint ilyen, egyetlen hadvezér hangulatából, nem pedig valami sötét udvari tervből, bécsi ármányból származott.

A 15 éves török háború vége felé a török már alig bírta a harcot, melyet a császáriak és magyarok évről-évre reákenyszerítettek. Keleten a perzsákkal kellett harcolnia, Kis-Ázsiában katonai lázadások gyengítették, de még a magyar területen levő török várak őrsége is folyton lázongott már. Igaz, a keresztény hadvezetés elég tehetetlen volt, de a török még kevésbé tudta az erőket összefogni. Az 1602. hadjáratban Pest a keresztények kezébe került, Nádasdy Ferenc és Thurzó György pedig Adonyt, Dunaföldvárt, Paksot és Tolnát foglalták el, ezeket a helyeket 1602—3 telén magyar őrség szállotta meg. A császári fővezér, Rusworm gróf, Budának késő ősszel megkezdett ostromát a következő évi hadjáratra halasztotta, amikor csakugyan sikerült is neki Budavárát három oldalról körülfárnia: a török őrség csak dél felé volt érintkezésben a Budafoktól délre megszállt felmentő sereggel. A szentendrei sziget, a Csepelsziget és Pest a keresztények kezében az ostrom bázisául szolgált, mely a budai parton több véres ütközetben folyt le.

A császári fővezér legalulról kezdte pályáját: mint vagyontalan nemes ifjú a hugenotta hadjáratok német zsoldos ezredeiben szolgált, ahol bátorsága és fékezhetetlen indulata gyorsan előre vitte. Szenvedélyein nem tudott uralkodni, rögtön kardot rántott s ily civódásokban, saját bevallása szerint, tizennyolc embert szűrt le. Egyszer Rudolf császárnak egy haditanácsosát szúrta le, a császár megbocsátott neki, csak akkor fogatta el, mikor Prágában Belgiojsonnak, a fővezérségben elődjének öccsét ölette meg. Ezért a gyilkosságért Rusworm vérpadon végezte életét, miután végigélvezte mindazt, amit egy landsknecht-vezérnek, ki a hadjáratban naponta életveszélyben van, a rövid élet durva élvezetekben nyújthat. Magyarországi hadjáratai közben telente Prágában farsangolt, álarcos meneteket vezetett és az udvarban ragyo-

gott, a hadjárat alatt sátrában virradatig kockázott s megesett vele, hogy a sereg zsoldját is eljátszotta és a nyertől kellett kölcsön visszakérnie. Emberélettel nem törődött: sem az ellenségével, sem saját katonáival, sem a magáéval. Egyszer nyolcszáz török foglyot hidegvérrel megöletett, mert seregének mozgását gátolták volna; fiatal, előkelő származású tisztjei is borzadva nézték végig e kegyetlenséget.

1603 szeptember végén Rusworm Budától délre megverte Lala Moham-med basa, Bocskay későbbi szövetségese seregét és utána megpróbálta, nem vethetné-e meg lábát a Csepelszigettel szemközt is a budai oldalon. A Csepelsziget nyugati partján levő kis szigetet már török hajóhid kötötte össze a dunántúli parttal; a hajóhidat sajkákon leeresztett lőporos hordókkal felrobbantatta és ezzel egyidejűleg, október 11-én, a sziget elfoglalását magyar gyalogosokra, hajdúkra bízta. A Csepelszigetről azonban nem lehetett látni, nem rejtőzik-e a kis sziget bozótjában török lovasság, ezért a hajdúk, már naszádokba szállva, erősítés gyanánt 50 német lándzsást vagy alabárdost kértek a fővezértől. Rusworm durván visszaüzent nekik: teljesítsék a parancsot, melynek végrehajtásáért ő nem fogja landsknechtjeit kockára tenni. A magyarok ezen a válaszon annyira felháborodtak, hogy mikor a hajóhid levegőbe röpült s ők elfoglalhatták volna a kis szigetet, melyről a török őrség ész nélkül, Dunába ugrálva menekült, ágyúkat hagyva hátra, a hajdúk mindezt csendesen végignézték s hajóikról még csak puskalövést se eresztettek az úszó törökök után.

Rusworm német és francia tisztjeivel a Duna partján figyelte e jelenetet, éktelenül szidalmazva a magyarok gyávaságát és gonoszságát, ezt folytatta aznap és másnap is, mikor a magyar csapatok vezetői, Nádasdy Ferenc, a «fekete bég», a táborba akkor érkezett Thurzó György, a későbbi nádor és az új-magyar Kollonits Szigfrid megjelentek nála. A magyar urak a táborban a német vezérkartól külön éltek, a kocka- és kártyajátékban nem vettek részt, ekkor még nem hasonultak át életmódjukban nyugati rangtársaikhoz, — Rusworm sátrában az éjjeli szerencsejátéknál francia hercegek és grófok is voltak jelen, de magyarok nem. A fővezér előttük is gyávanak szidalmazta a hajdúságot és fogadkozott, hogy többet ezután semmit se bírájuk. A magyar urak ezt az üzenetet híven elmondták embereiknek, akik erre visszaüzenték Ruswormnak, hogy ők nem gyávaságból nem harcoltak, hanem mert ő oly megvetést tanusított irántuk, hogy az ő támogatásukra még ötven landsknecht életét sem tartotta érdemesnek kockáztatni. De hogy lássa a fővezér, hogy ők nem félnek, felajánlják neki, hogy sajkákon átkelnek a Dunán és Buda meg a felmentő sereg tábora közt, a Gellért-hegytől délre sáncot hánynak és erődöt emelnek.

A lágymányosi parton támaszpont szerzése döntő hatással lehetett volna Buda ostromára, Rusworm beleegyezett tehát, részben azért is, hadd bünhődjenek a magyarok engedetlenségükért. Rögtön sajkákat, ásókat hozatott és egy hadimérnök kíséretében átküldött nyolcszáz magyart a Duna jobbpartjára, ahol Buda erősítéseitől délre az egész síkságon nem volt török őrség: csak a fölmentő seregnek nagy tömegnyi tevéje legelt hajcsárok őrzete alatt. A nyolcszáz magyar, részben felváltva, egész éjtszaka ásta, ötven munkással együtt a sáncokat, reggelre elkészült az árokkal együtt egy alacsony fal, kis erőd a török védelmi terület szívében. Világos volt, hogy a török nem tűrheti ott a hajdúkat: visszaparancsolta a tevenyájakat a Sashegy-Budafok közti dombokra, ahol a sok teve, élő kerítésnek felállítva, mindegyiken színes zászlócska, igen élénk látványt nyújtott Rusworm vezérkarának. Rusworm

tudta, hogy a magyarokat nem lehet megmenteni; *egy* éjjel felhányt erőd *egy* nap alatt el kell hogy pusztuljon — mondotta; de megtett, amit lehetett: a Csepelszigeten, szembe a hajdúk erődjével, negyven ágyút állított fel és összevont minden rendelkezésre álló naszádot, hogy a magyarokat az utolsó pillanatban, ha az erőd nem tartható, átmenthesse a balpartra. Október 13-án, vasárnap délután két óraker több nagy török hajó jelent meg az erőd előtt, kettő közülök huszonnyolc evezős, utánuk az egész, ötvenkét sajkából álló flotta; az egyik nagy hajóról ágyúlövés dördült el, ez volt a jel, mire a síkságba torkolló völgyekből: a lágymányos-budafoki síkság mögül nagy tömeg török lovas, egykorú leírás szerint 25.000 tört elő, kivont kardot villogtatva magasan feje felett; a tiszta őszi napfényben ez a sok kard tükörként verte vissza a túlsó partra a sugarakat.

A hajdúerődnek sorsa el is dőlt ezzel. Vasárnap délután lévén, Rusworm tüzei részeket voltak, a fővezér maga is az ágyukhoz állott, de a negyven szigeti ágyú nem tudta feltartóztatni a török lovasságot, mely egy pillanat alatt elérte az erődöt, a törökök egymás hegyén-hátán felkapaszkodtak a falakra, háromszáz magyar vitéz ott esett el, a többi, Kollonitssal együtt, készen tartott sajkákon menekült, a török hajóhad ágyútüzében. A török lovasság lendülete olyan nagy volt, hogy több lovas a Dunába rohant, a magyar sajkák után, néhányat a hajdúk megfogtak és a pesti partra magukkal vittek.*

Ez volt Rusworm utolsó kísérlete, hogy Budát elszakítsa a felmentő seregtől, az ostromnak vége volt, nemsokára rá Pest is elveszett, a következő évben jött Bocskay felkelése és vele új korszak: az erdélyi-magyar-török szövetség kora. A régi törökverő generáció két nagy hőse, Nádasdy Ferenc és Zrínyi György, még ez évben meghalt, az előbbi mindjárt Buda ostroma után, utánuk Zrínyi Miklósig nem támadt a törökverő magyar tradíciónak hozzájuk hasonló vitéz képviselője. A testvérharc ekkor kezdődött, mely ismét két-három nemzedékre lehetetlenné tette a folyton gyengülő török kiűzését.

De nem ezért elevenítjük fel ezt a régi történetet. Ez egyedülálló esetben, mikor a magyar katonát vezére nem átalta gyávanak nevezni, az igazság a magyar részen volt s mégis a magyar fizette meg, önként, életével. A landsknecht vezért szíve a landsknechtekhez vonta, saját népével józanul, a magyarral brutális kegyetlenséggel bánt. A magyar önérzet kiegyenesedett, de aztán elégtételkérés helyett önfeláldozóan hajlott meg a fővezér előtt, aki ezt nem várta, nem is érdemelte, nem is méltányolta. Feltűnő a magyar vezérek magatartása, akik pedig ismerték népüket s tudhatták, mi lesz abból, ha szó szerint viszik meg neki a fővezér durva üzenetét. Megvitték szó szerint és azután visszavitték a fővezérnek az önfeláldozás ajánlatát. Régi, tapasztalt katonák, lehetetlenség, hogy ne látták volna az erődépítés kilátástalan, gyümölcstelenül vakmerő voltát. Thurzó György utólag sajnálkozott a hajdúk vesztén: «Anélkül is kevés a magyar nemzetség, így hamarabb elfognak, ha mind így kezdenek cselekedni». Mégis beleegyeztek, semmit meg nem próbálva, hogy ezt a néhány száz jó magyar vitézt megtartsák az életnek. Azt nem tarthatjuk valószínűnek, hogy a korábbi fegyelemsértés, a parancs végrehajtásának megtagadása az ő szemükben is olyan bűn lett volna, melynek megtorlására Rus-

* A hajdúk esetét Bassompierre maréchal mémoiresaiból ismerjük (első kiadása Köln, 1665, I. köt. 91 s. köv. 1.), felhasználta már Albrecht Stauffer, Herman Christof Graf v. Rusworm, München 1884; az 1602. és 1603. budai események pontos leírását I. Hadtörténelmi közlemények 1910, 52. és 388. l. Veress Endre tollából, aki Stauffer nyomán Bassompierre előadását részben használja; a sziget megtámadását későbbre teszi.

wormmal együtt ők is szántszándékkal taszították volna a hajdúkat a nyilvánvaló pusztulásba. Hogyan magyarazzuk e két talpig magyar vezérnek magatartását?

Az emberélet kétségtelenül olcsó volt, de talán még olcsóbb, mint egy emberöltővel korábban. Az előbbi generáció emberei harcban is meggondolt, óvatosan számító vezérek voltak. Nádasy Tamás, mint nádor, oly formalitással tart haditanácsot, akár egy német hadvezér, aki a század divatjához képest a kifárasztó és nem a megsemmisítő stratégia híve. Zrínyi Miklóst hiába utasítja a király, mikor Fráter György Erdélyt átadta és a törökkel harcba került, hogy egyidejűleg a Dunántúl támadjon; Zrínyi visszairja, hogy ő Fráter György támadásának semmi hatását nem látja, a dunántúli végekről a barát miatt egy katonát se vont el a török, így ő nem is fog támadni, még ha megneheztel is rá a király. Mindkét magyar hős tudta, mikor kívánja király és nemzet az áldozatot. Budavárát Nádasy 1529-ben esküjéhez híven védte, míg katonái összekötözve ki nem szolgáltatták a töröknek és Zápolyai Jánosnak; Zrínyi meg *bement* Szigetvárra, mikor Szolimán jött, pedig ez nemcsak nem volt kötelessége, de utóbb törvénybe is iktatott magyar szokás volt, hogy a főkapitány ostrom esetén ne zárkózzék be várába, mint egy egérlyukba. De Zrínyi ekkor érezte, mondta is: hogy hívja az «édes haza».

A század végére, a sok nyomorúságban, mi a végekre nehezedik s a bécsi haditanács nyomása alatt, a magyar vezérek szinte elvidékiessednek. Nádasy Tamásnak még idegen vezérek vannak alárendelve, fia, Ferenc már csak alvezér idegenek alatt, mert ekkor már a magyarországi fővezéri kinevezés a haditanácstól függ és ott a magyart már megbízhatatlannak tartják. Nagyszerű expedíciókat vezetnek mélyen be a török területre, ami a terep pontos ismeretét, óriási körültekintést, egyes csapatrészek összejátszását igényli; hősiessen kockára teszik életüket naponta, de nem hadvezérek többé, csak csapatvezetők, alárendelve annak, kinek áttekintése van. A megmerevedett végvonalat, ezt a nagy félholdat, az Adriától és Drávától Szatmárig és Kállóig, senki se tudja többé a magyarok közül áttekinteni, csak egyes szeletekre vannak főkapitányok, de nem az egészre. Senki nem tud többé az *egésszel* rendelkezni, erőviszonyok ismerete és felhasználása kiesik a magyarság kezéből, mely ott vérzik napról-napra, jövőt nem látva, tegnapi alig emlékezve. Meddig tart ez a folytonos végbeli küzdelem? Senki se tudja megmondani, de nem is gondol rá többé senki: a védelem *végnélküli*, mert az országot nem lehet többé visszaszerezni.

Igy aztán ez a végnélküli védelem napi tények tömegére bomlik. Minden új hadiévadnak megvannak a maga zsákmányoló hadjáratai, nagy portyázásai, lesvetései, alföldi vásárfelverései, párviadalai, a személyes bátorság nagy eseményei, melyek mindig újak és mindig a régiek, mindig ugyanazok. Nagy horderejű célok nincsenek többé, ilyenek nélkül pusztul az emberélet Európa bástyájának jövőjét veszített, reménytelen védelmében. Halálmegvetés, virtus tovább munkálják, hogy a nemzet jóneve fennmaradjon, mindenkorra, de nincs többé Mátyás király, nincs még Nádasy Tamás se, aki nagy célokra összefoglalja a nemzeti vitéz akaratot és megakadályozza a céltalan legénykedést.

Ebben a légkörben történt meg, hogy a brutális provokációra a hajdúk ily céltalan önfeláldozással válaszoltak, melynek a vezetők, a magyar főkapitányok nem tudták elejét venni. Hasonló esetben Zrínyi Miklós vagy elégtételt vett volna magának a csapatait ért durva sértésért, vagy pedig, ha erre a császári fővezér hadaival szemben nem lett volna élég ereje, bizonyára fakép-

nél hagyta volna Ruswormot és hazavezette volna hajdúit teljes számban, sértetlenül. Utódainál ugyanazon vitézség már nem tudta megvédeni több mint háromszáz hajdúnak életét.

Ezeréves történetünkben folytonosan változó formában jelentkeznek ugyanazon alapanyagok, különböző színekben bukkannak fel ugyanazon alapszövevek. Így találkozunk különböző árnyalataival a magyar hadierénynek is, mely azonban mindig ugyanazon alapszöveve a nemzeti egyéniségnek, a X. század kalandozásaitól kezdve egész a XX. századba be, a világháborúban megbizonyított magyar katonai vitézségig. Ez az alapszöveg az, ami mindenkinek, minden korban, szemébe ötlük s ami egyedülállóvá, pillanatnyi, előd és utód nélküli eltévelyedéssé bélyegezi Rusworm császári fővezérnek a magyar vitézséget gyalázó szavait.

Szekfü Gyula.

KAMASZOK.

*Még este szent a Rend, Család, a Miatyánk s a Hiszekegy.
S egy reggel fáj az ébredés, a rácsos gyermekágy rövid,
a ruha szűk, cipő szorít; szemrebbenés: nő láb, ököl;
szemrebbenés: nő agy, kebel, a lélek éhes szája nő,
a vérnek árja gáttalan, bilincstelen, bánattalan,
szűk lett a műhely, iskola, szűk a Család, az ég-bura,
hajrá! a gyémánt nyúl után, hajrá! a boldogság után,
hajrá mezők, hajrá hegyek, mindent szabad, mindent lehet!
Hopp, szakadék! ugorjuk át! Hopp, drótsövény! szakítsuk át!
Hopp, lesvelés, farkasverem: a Rend, a Törvény törei!
Hajrá! a gyémánt nyúl után, hajrá! a boldogság után!
Igy pusztá kézzel mégse megy: mert millió bozótja van
és millió miért-kökény szúrós, kuszált sűrűje van!
És hull a vérük hencegőn, kacag az izmuk hencegőn,
lihegve Istent keresik, fölényesen és hencegőn,
hogy megölik, ha meglelik, mert ő a Törvény, ő a Rend!
A nyersérő, ez kell nekik, villámparipa kell nekik,
forgószállal kötődnek ők, vulkánpipán pipálnak ők,
a lelkük éhes gőzkazán, könyvekkel fűtik, etetik.
... S egy éjjel vérük megvadul, nem kell erő, nem kell tudás,
valami mást keresnek ők: a testi szépség templomát,
hol velkőzik a Szerelem... Bozótton, drótsövényen át,
át farkasvermen, tűzkörön, át poklon, törvény törein,
vacogó foggal, véresen rátörnek tilkos éjeken
és tolvajkulccsal fellörrik a testi szépség templomát...
... Egy észrevéllen hajnalon a vér partos mederbe tér.
Lelkük fattyúhajtásait cirokseprőnek lenyesik
és leseprik az utakról a buja szíromhavazást.
Az erdőirtást átveszik, a hidépítést átveszik,
hajók kormányát átveszik, az ekét, malmot átveszik,
a régi Fáklyát átveszik, az Istent megsüvegelik,
mert ők lettek a Rend, Család, a Miatyánk s a Hiszekegy.*

Mécs László.

REQUIEM A HÓBAN.

MINT egy szürke ólomkoporsó födele, borult az égbolt a császár városára. A csipkézett tetejű házak fázón bujtak össze. A szűk sikátorokból kisivító szél meg-meglóbálta a járókelők copfját, a sokgalléros kabátok libegtek a falak alján.

A Graben egyik kávéházában két fiatalember, élénk beszélgetés közben iddoggálta a feketekávéét, melyet a tulajdonos szigorúan Kolshitzky mester utasítása szerint főzött. A feketekávé, no meg egy-egy bolt cégtáblájára festett török volt az egyedüli, mi a bécsieket az elmúlt muzulmán veszedelemre emlékeztette.

— Deferálok — mondta az egyik fiatalember, Pembauer Cassián, erős, okos tekintetét belevetve társának, Thieringer Mártonnak ábrándos tekintetébe. — Deferálok a kegyed Mozart-imádata előtt. Hanem azért Mozart úr művészete mégis olyan, mint a schönbrunni üvegházban nőtt pomarancs. Megvan a színe, íze, formája. Aromája azonban távol áll annak a pomarancsnak az aromájától, melyet Itália örökké derűs ege érlelt meg.

— A hasonlat szellemes — felelte Thieringer — de mint minden hasonlat, sántikál. Elismerem, hogy Mozart úr zenéje nem olyan édeskés, mint az olasz maestróké. Harmóniáiban van bizonyos acerbitás. És épen ez az, ami őt előttem kedvessé teszi. A módos olasz kompozitorok operái csak édeskésék. Az áriák nem állanak egyébből, mint végnélküli fioritúrákból. Azonban jellemeznek-e azok valamit? . . . Nem, semmit. Csak csillognak és a fület gyönyörködtetik. De a szív örömét és fájalmát, az emberi lélek vergődését nem illusztrálják. Mozartnál pedig épen az a sublimis, hogy áriáiban jellemeket rajzol. Alakjai nem üres sémák, de húsból és vérből való emberek, akiknek erényeik és hibáik vannak.

— Kegyed a hibákból erényeket csinál — felelte Pembauer. — Ha húsból és vérből való embereket akarok látni, akkor nem kell drága pénzért a theatrumba mennem. Ilyeneket mindenütt ingyen is találok, például a zöldségpiacon veszekedő kofák vagy goromba gyaloghintóhurcolók között. A theatrumnak, főleg az operának, idealizálnia kell a valóságot. Csak akkor ad igazi műélvezetet, ha a hétköznapiságot számúzi. Pedig Mozartnak az volt a legnagyobb hibája, hogy a hétköznapiságokat vitte bele az operáiba. Igaz ugyan, hogy ezzel novitásként hatott, jóllehet, hogy ez volt sikereinek a titka. De minden miraculum csak három napig tart. Az emberek reáuntak és visszatértek az ideális olasz művészethez. Nem tagadom, hogy Mozart interessans jelenség

volt a maga nemében, de ma már a múlté. Legfőljebb a zenehistória fog róla megemlékezni.

— Látja, én ennek ellenkezőjét hiszem — mondta Thieringer elgondolkozva. — A mostani módos operairók merülnek majd a feledés homályába és Mozart neve még mindig fényleni fog a zene firmamentumán, mikor mai kortársairól szó sem esik.

— Az önféjűség ellen époly kevéssé találunk medicinát az apothékában, mint a halál ellen — felelte Pembauer. — Hiszen egészen világos, hogy Mozart csillaga lemenőben van. Darabjait már alig adják.

— Hát a Don Giovanni prágai sikere?

— Vidéki siker — vetette oda fölényesen Pembauer. — Römer Anastáz felfedezése óta az astronomusok tudni vélik, hogy csillagok, melyeket látunk, már régen kialudtak. Csak a fényüknek kell hosszú idő, míg a földünkre ér. A bécsi módi is egy év múlva ér el Prágába.

— Ez a hasonlat is szellemes, de nem épen találó. Mozart csillaga nem aludt ki, csak olyan messzire repült tőlünk, hogy pályáját alig tudjuk követni. Successorjaink majd megállapíthatják, hogy neki volt-e igaza, vagy kortársainak, kik elfordultak tőle. Nem csodálkoznám azon, ha Bécs városa halála után, egykor még sírkövet is emelne hamvai fölött és Salzburg városa emléktáblát erigálna szülőházán. És azon sem csodálkoznám, ha valamikor mindazokról, kik pályafutását elősegítették, avagy élete valamelyik aktusában részük volt, a zenehistória megemlékezne.

— Ebben igaza lehet kegyednek — mondta Pembauer. — Bécs városa nem szokott a tumbákkal fukarkodni. Salzburg pedig örülni fog, ha egy lokális notabilitás emlékét megörökítheti. A mostani olasz auctorknak ilyesmire nincs szükségük. Az ő emléküket opusaik fogják megőrizni. Látja, itt van Sartinak *Barbiere di Siviglia* című operája. Beaumarchais darabjának ő adta meg definitív zenei formáját. Nem hiszem, hogy a jövőben akadna kompozitor, ki ehhez a műhöz hozzá merne nyúlni. Viszont a *Nozze di Figaro*t még mások is megkomponálják. De . . . mit is discutálunk, úgy sem fogjuk egymást meggyőzni. Majd ítélkezik az idő. Különben tegnap a wiedeni theatrumban voltam. Igen érdekes darabot láttam. Valami *Varázsfuvolat*. Ez volt a címe. Schikaneder írta. Megint remekelt. Látja, ő el tudja találni az egész közönség gusztusát. Darabjaiban mindenki megtalálja a magának valót. Új műve mesejáték. Egy királyfi avantürjeiről szól, ki elveszett szerelme tárgyát Isis papjainál fedezi ismét fel és sok megpróbáltatás után elnyeri kezét. A mese mögött mély szimbólum rejtőzik. Az egész mű az illuminátusok dicsőítése. Egyesek azt suttogják, hogy a királyfi nem más, mint a felvilágosodott József császár. A darabban előforduló éjkirálynő pedig a reakcionárius Mária Theresia. Lehet a dologban valami. Az egyiptomi dekorációk és kosztümök gyönyörűek. A világítási effektusok szemkápráztatóak. Ha ideje engedi, nézze meg. A műnek ezenfelül még igen esinos kísérőzenéje is van.

Majd belenyult zsebébe és onnét egy ékes színlapot vett ki, mit átnyújtott barátjának.

Thieringer érdeklődéssel kezdte tanulmányozni, egyszerre meglepődve kiáltott fel:

— Hisz e mű muzsikáját Mozart írta!

— Hát ezt ugyan miből gondolja? — kérdezte Pembauer.

— Rajta van a színlapon! — felelte Thieringer.

— Hol?

— Hát itt — és Thieringer odanyújtotta a színlapot társának.

És csakugyan, a megjelölt helyen, a szerző, díszlettervező és világosító neve mellett ott szerénykedett Mozart neve.

— No látja — mondta Pembauer — a kegyed Mozartja már oda-jutott, hogy külvárosi possekhez ír kísérő muzsikát. Nevét alig hogy megemlítik. Itt valami fatális tévedés lehet. Tán Wolfgang Amadeus Mozartnak valami névrokona lehet a muzsika auktora. Mert ha ő írta volna, úgy neve biztosan az első helyen állna.

Az arra ögyelgő pincér, ki a párbeszéd végét hallotta, beleszólt a társalgásba.

— Teljes tisztelettel engedtessek mondanom, hogy az új posse zenéjét tulajdon maga Wolfgang Amadeus Mozart úr írta. A multkoriban említette, hogy Schikanederrel dolgozik egy új mún. Sőt panaszkodott, hogy Schikaneder minden egyes darabot sokszor átkomponáltat vele.

— Hát kegyelmed ismeri Mozart urat? — kérdezte Thieringer leereszkedően.

— Már hogyne ismerném — válaszolta a pincér. — Nekünk ő törzsvendégünk. Esténként itt szokott billiárdozni. És ha jól megy a dolga, szívesen megiszik egy butélia champagnert. Épen ennél az asztalnál szeret ülni, hol most az urak ülnek. Rendesen kottapapírt is hoz magával és irkál rá, ír, míg tele nem írta.

— Mikor volt itt utoljára? — kérdezte Thieringer érdeklődve.

— Már vagy három hete nem láttam — mondta a pincér. — Mikor utoljára itt járt, nagyon rossz színben volt. Tán beteg, azért nem jön mostanában.

— No, de akkor siessen Mozarttal megismerkedni — gúnyolódott Pembauer, mialatt Thieringerre nézett. — Még megeshetik az a szerencsétlenség, hogy Mozart időközben meghal és kegyed nem jut bele a zenehistoriába . . . Csakugyan, legjobb volna, ha klavicembáló leckéket venne tőle. Tudtommal ő ezzel is foglalkozik.

A nagy állóóra hármát ütött.

Pembauer az órára nézett és felállt:

— Ideje, hogy hazamenjek. Dolgom van otthon.

A két fiatalember fizetett, majd magukra öltve kabátjukat elhagyták a helyiséget. Csak ekkor vették észre, hogy időközben eleredt a hó és a járdát fehér lepel borítja. A szél orkánszerűleg fúj. A kapuban

elbúcsúztak. Pembauer a Hoher Marktnak vette utját. Thieringer az István-templom felé haladt. A hatalmas dóm ormozata mint kővé dermedt csipke meredt a néptelen tér fölé. Karcsú tornya elveszett a hó-pelyhek táncában.

A jobboldali kapuból ép ekkor egy temetési menet fordult ki. Két ember egyszerű, feketére festett fenyőfa koporsót vitt, melyből olcsó, papírból készült szemfedő lógott ki. A koporsót csak néhány kopottas alak kísérte.

— Valami szegény ördögöt temetnek itt — gondolta magában Thieringer. Egyszerre azonban észrevette, hogy Salieri, a hírneves zeneszerző és von Swieten is kilép a templom ajtaján.

— Ha ezek is a menethez tartoznak, tán mégis valami előkelőbb halottat temethetnek — mormogta magában.

Salieri és von Swieten az utcára érve kezét fogtak és mindegyik más irányba távozott. Lábuk nyoma szürke foltot hagyott a hóban.

— Tévedés volt — gondolta mentében Thieringer — ezek nem tartoztak a temetéshez.

A szél egyre jobban dühöngött. A hópelyhek mint éles tűk vágódtak a koporsót kísérők arcába, kik csakhamar széjjelszéledtek. Thieringer még egy darabig részvétteljesen nézte az elárvult menetet, mely lassanként mint szürke árnykép tűnt el a hófátyolban. Majd befordult egy mellékutcába és hazament.

— Ez is jobb időt választhatott volna a temetéséhez — mondta az egyik halottvivő.

— Szegény embernek nem kellene meghalni — felelt rá társa.

— De hát akkor mi miből élnénk? — mondta az első. — A gazdagokat lóval viszik ki.

— Igaza van kegyelmednek. Hanem azért, ha az ilyen fajtának meg kell halni, hát haljon meg nyáron.

— Szerencse, hogy a sanct-marxi temető nincsen messze.

— Siessünk, siessünk, későre jár az idő . . .

Kinn a temetőben, a hófúvások felett megnöttek a sírkövek. Hókupacok rakódtak le rájuk. A koporsóvivők bukdácsolva haladtak a fehér hantok között és az esti szürkületben egy közös sírba eresztették le Mozart kihült testét.

Ifj. Somssich Andor.

Az abszolútizmus kora Magyarországon. A könyv bevezetésében egy Tacitus-idézet mint gyászünnepre hívó harangszó üti meg fülünket: «Kevesen vagyunk, akik nemcsak másokat, hanem úgyszólván önmagunkat túlélve, megfosztva életünk javának annyi évétől, hallgatagon lettünk ifjabból aggokká, sőt jutottunk el életünk véghatárának közelébe». A komoly előszót minden tekintetben komoly munka követi. A tárgy szeretete, hosszú politikai pálya tapasztalatai, művészet és irodalom szakértő ismerete, egy évtizedre terjedő szorgalmas munka alapján Berzeviczy az abszolút kor szak első feléről teljes és világos képet ad. A vonatkozó irodalom kritikai áttekintésével is hézagpótló munkát végzett, különösen nagy hiányt pótoló ismereteink megbízható összefoglalásával, de előre is vitte a tudományt alapos levéltári kutatásaival. Első kötetében szigorú, de igazságos kritikát gyakorol az osztrák kormánya 1848—49-iki politikája fölött s különösen az 1848 őszen elkövetett hibákat ostromozza: a szeptember 22-iki királyi manifestum magáévá tette a közjogi törvények visszavonásával egyértelmű augusztusi államiratot. Az október 3-iki kiáltvány hadüzenet volt Magyarország ellen s a szakadásért ennek a kiáltványnak szerzője felelős. Biztos kézzel rajzolja meg a különböző magyar pártok szerepét a harcok idején épűgy, mint a megtorlással szemben kialakult fölfogásukat.

Érdekesek a kormány közegeinek torzsalkodásai: Haynau és Bach, majd Albrecht főherceg viszályai, jellemző a korra később Kempen rendőrminiszter mindenható befolyása és mindentudó tájékozottsága, mely néhol valóban meglepő. Középkorai tankönyveink a nyíltan föl nem lépő magyar pártokat ma pontosan úgy jellemzik, mint akkor Kempen. A rendőrminiszter nemcsak kritizált mindent, hanem bele is szólt az ügyekbe, az osztrák bank igazgatásába csakúgy, mint a protestáns ügy rendezésébe, számon vette pontosan, hol és mit játszott a katon-

zenekar a nagy monarchia városaiban stb. Libényi merénylete egyrészt szigorúbbá tette a rendszert, amelynek szelidülését hiába remélték Haynau távozásakor, másrészt vallásos irányba terelte az uralkodó gondolkozását és így hatással volt a konkordátum megkötésére is. Tisztázzák a levéltári adatok a szent korona megalapításának előzményeit is: Wargha István, a magyar udvari kamara egyik volt tisztviselője, aki a szabadságharc idején Kossuth környezetéhez tartozott, nyomára jött a titoknak és azt jó áron eladta Kempennek. Kempen óvatosságból még Warghának sem árulta el előre, hogy őt az emigránsok előtt való rehabilitálás céljából fogatja el és hónapokig fogva tartotta Warghának csodálkozó tiltakozásai ellenére.

Az abszolútizmus Olaszországgal szemben kezdett enyhülni, de ott az engedékenység teljesen célt veszített, míg nálunk sértő mellőzésben részesült még az olyan tervezés is, amelyet a nemzet egyértelműleg utasított volna el magától, mint ki nem elégtőt.

A politikai történelmen kívül sokoldalú képét kapjuk az akkori Magyarországnak: a volt miniszter éléslátásával tájékoztat Berzeviczy a köz-igazgatás és általában az államgépezet útvesztőjében, a külpolitikai cselszövények között, számbaveszi a nemzet és a monarchia erőforrásait. Nem kerüli el figyelmét az irodalmi és művészeti élet: a II. kötet utolsó része rövidre fogott irodalomtörténet az 1850-es évekből, mely részletesen szól a színházi életéről, jelesebb színművészeinkről, a zeneti törekvésekről is. A képzőművészetről szőli fejezet megemlékszik az esztergomi és a Budapesti lipótvárosi bazilika építéséről, a budai alagútról. A festészet és szobrászat történetében különösen kiemeli Madarász Viktor Hunyadi Lászlóját, «mely a halál borzalmát oly egyszerű és kíméletes eszközökkel oly megrendítően fejezi ki».

A magyarországi élet rajza mellett mintegy párhuzamosan halad a hazá-

tól elszakadt emigránsok életének leírása. A szerző igazságszeretetére jellemző, hogy őszinte dicsérettel emlékszik meg Kossuth olaszországi szerepléséről, holott egyébként Kossuth alakja nem fölöttébb rokonszenves előtte. Megrója a nagy szónokot, hogy környezetebe csak hízelgők furakodhattak be, azoknak köszönhetette számos családsát és azok követték el az árulásokat. Berzeviczy nem elégszik meg az emigránsok közszereplésének ismertetésével, aprólékos kutatómunkával járt utána az egyének sorsának: ez farmot vett Amerikában, de tönkrement, az rejtélyes párbajokat vív, Kerényi Amerikában, br. Mednyánszky Cézár Hye-resben lett öngyilkos — és megújul előttünk az ezredévi szenvedésnek számos más, rég eltemetett tragédiája.

Ha ezt a tárgyilagoss munkát összehasonlítjuk a szerző régebbi műveivel, úgy érezzük, ez a mű mutatja Berzeviczy Albert igazi írói arcképét. Bármilyen vonzóak is régebbi műveinek tárgyai, épen tárgyak szűkebb köre miatt nem adhatták Berzeviczy tudásának: a nemzeti élet átfogó és alapos ismeretének ily teljes bizonyosságát.

Török Pál.

Molnár Antal: A zenei ritmus alapfogalmai. (Elemi ritmika.) Az utóbbi évek hírtelen meginduló magyar ritmikái irodalma csak a beavatlatlanok előtt volt váratlan fellendülés. Akik a magyar ritmika kialakulását figyelemmel kísérték, régen várták már a nyugalmas időt, amidőn a vihar lecsillapultával összefoglalható lesznek azoknak a harcos vitáknak az eredményei, amelyek az egész mult századon át pártokra bontották a magyar verstan kutatóit.

Ma már szinte elképzelhetetlen harok dúltak a szó-, szólam- és mondat-hangsúly körül. Ezenfelül már elejétől fogva növelte a zavart, hogy nem tudván a vers törvényeit magából a versből levonni, az énekelt dalok ritmusához, a zenei ritmushoz fordultak és egészen a századfordulóig majdnem mindegyik ritmistánk a zenéből akarta levonni a vers ritmusát. Így aztán anynyira mellékvágányra terelték és úgy összekuszálták a kérdést, hogy körülbelül két évtizeden át senki sem nyúlt hozzá. Horváth János kísérelte meg (*Magyar Ritmusával*) lerakni az önálló magyar versritmika alapjait. A zenei ritmus tanának alapját pedig Molnár Antal vetette meg *Elemi Ritmikájával*.

Molnár könyve első nagyszabású kísérlete a rendszeres magyar ritmus-tannak. Még sok benne a tagadás a mult tévelygései miatt és a tartózkodás a sejtett, de következetesen elhallgatott igazságokkal szemben. Nevezetes tulajdonsága, hogy nemcsak a versritmust nem vezeti le a zenei ritmusból, hanem természetes sorrendben a zene ritmusát is a próza és a vers ritmusából kiindulva magyarázza.

A legnagyobb érdeklődésre tarthat számot az első fejezet: A ritmus és alkotórészei. Az első oldalon, míg bevezeti a meghatározást: «A ritmus az időt felbontó nyomatók (iktusok) közötti részek viszonya». Csak igen halványan sejteti, hogy a ritmus nem vizsgálható önmagában, az érzékelőre való tekintet nélkül. Később azonban szinte észrevétlenül a kérdésnek ez az oldala kerül mindinkább előtérbe. «A ritmusok felosztásánál teljesen kötvé vagyunk szervezetünk minémiségéhez.» «A szívverés ritmikus lényé tesz benünket.» Majd: «Az egyenletes ritmusban a részek időtávolsága állandóan ugyanakkora (helyesebben: ugyanakkorának érzik)». Az egyenlőtlen ritmust az ember vagy egyenletesnek hallja, vagy pedig az egyenletes ritmus elrontásának érzi. *A ritmus-érvék tehát (végre nevéen nevezi) szuverén úr: «a ritmust a maga természete szerint formálja és itéli meg».*

Ettől kezdve központi mozgóatója a könyvnek a ritmusérvék, mindvégig azonban az öntudatosság látszata nélkül. Fontosságát nem sejtí, tulajdonságainak leírása a könyv más és más helyein jelenik meg, jellemzésre indíreket. Jóval később történik említés két fontos tulajdonságáról: «A ritmus-érvék elsősorban vagy a kettős, vagy a hármas beosztást, vagy ezek vegyítését veszi alapul». (A félhangrendszerrel párhuzamos jelenség) és «A metrikus hangsúlyú részeket a belső ritmus-érvék látja el (dinamikai) hangsúllyal, ha ez a valóságban hiányzik is». Itt lépünk át a (metrikai és dinamikai) hangsúlyok területére. Ennek tárgyalása végigvonul a 2. (A ritmus jelei) és a 3. (A zene ritmusa) fejezeten. Később ugyan találunk egy külön, a metrikus hangsúlynak szentelt fejezetet, de ekkorára már majdnem mindent megtudtunk e hangsúlyról: a fejezetet rövid összefoglaláson és a metrikus és dinamikus hangsúlyok éles szembeállításán kívül a régi «Akzent-Theorie» bírálatá tölti ki.

A ritmus-érzék valódi fontosságának teljes fel nem ismerése nemcsak a ritmika egységese felépítését akadályozza meg, illetve késlelteti, hanem kisebb tévedéseknek is helyet ad. A zene ritmusáról szóló fejezet előtt szükségesnek látszott a zene- és a versritmus közötti lényegbevágó különbség feltüntetése. Szerző ezt úgy intézi el, hogy a kétféle ritmus jeleiből azt a következtetést vonja le, hogy a zene ritmusa sokkal kötöttebb, mint a versé. «A költészet ugyanis a beszéd fogalmaival dolgozik, miáltal a benne foglalt értelem és értelmi tagolódás közérthető.» Csakhogy a ritmikában nem az értelmi, hanem a ritmikái tagolódás a probléma s kérdés, emez érthető-e amabból. Bizonyára nem, hiszen: «a vers értelmi elemeinek feltüntetése a ritmus bizonyos fokú szükségszerű elhanyagolására vezet». (21. l.) Nem a szavak értelme szabja meg a vers ritmusát (ezen az úton visszajutnánk az Arany-körűli ritmiszták végtelen szélmalomharcához), hanem ugyanaz, ami a zenei ritmusét is: a ritmusérzék, melynek ritmusformáló egyeduralmát, ha még oly rejtve is, szerzőnk ismerte fel mindeddig a legvilágosabban könyvének előző lapjain.

A következő fejezetek: Tempó és taktus; Különböző ritmikus képződmények; Nagy-ritmu stb. egyrészt rendszerbe foglalják a korábbi (iskolai) ritmustanok tételeit, másrészt sok új megállapítással bővítik ki a tárgykört. Nevezetesen a tempóvétel szükségszerű ingadozásáról és a metronomról, a tempójelzések jelentésének eltolódásáról, a tempójelzés tényezőiről, a rendkívüli tempókörülírásról, a szinkópa hangsúlyáról, a nagy-taktusról stb. szóló részletek.

Különösen nagy súlyt azonban (mint az előszóban megjegyzi) «a poetikai és zenei ritmika közösségeire, valamint a metrikai hangsúlyt illető megállapításokra» helyez a szerző. Ezek valóban alapvetőfontosságú fejezetek.

Kérdés, vajjon ebben az alakjában alkalmas-e a könyv «iskolai használatra». A fentemlített okokon kívül súlyosan esik a latba a távolabbi kapcsolatokat kedvelő stílus is. Pl.: «Ez a görög szó (rythmus) azt jelenti, hogy valami, ami folyamatos, vagyis azt hangsúlyozza, hogy a ritmus megállás nélkül való, *lényege tehát a belső számlálás*».

De annál alkalmasabb alapköül a jövő számára. Az eljövendő Rendszeres

Magyar Ritmika jó hasznát fogja venni Molnár Antal Elemi Ritmikájának. *Kerényi György.*

Csathó Kálmán: Leányok, anyák, nagyanyák. Ez a regény annak a regény-trilógiának első része, amelyben Csathó az utóbbi félszázad úri magyar társadalmának életét rajzolja meg. Azt az időt, amíg a leányokból anyák, majd nagyanyák lesznek. Ebben az első részben a főszerep természetesen kezdetül fogva a leányoké. Már a regény elején Balogh Lujza, a kis honvédárva áll az érdeklődés központjában. Megnyugtatósa gondot ad egész környezetének, amíg nagynehezen beletörődik, hogy édesanyja, a fiatal honvédözvegy újra férjhez ment. Mikor ez a kényszerű beletörődés a szigorú anyai tekintély hatása alatt mégis bekövetkezik, már egy újabb, sokkal izgalmasabb harc kezdődik Lujza számára. A nevelőintézetben méltó ellenfélre akad Boldizsár Sáriban, akit az első találkozástól fogva ösztönösen gyűlöl. A családi és jellembeli ellentétek a kirobbanásig fokozódnak a két fruskában, akik nemük minden fegyverzetével folytatják a vesztélytelen, de izgalmas harcot. Majd, szinte észrevétlenül, a derék ifjú Mikolaj Péter lesz vetélkedésük tárgya, kit végül is a komolyabb, intelligensebb Lujza tud örökre magához láncolni. A könnyelmű Sárít pedig a léha Frici gróf veszi el s így a grófi címer kárpótolja azért, amit értékben veszített. A finom és nagyon érzékeny Helén grófnő az egyedüli vesztes, aki az elkecsereződés szeszélyes gesztusával nyújtja kezét egy Schuselka nevű katonatisztnek, midőn Péter vélt szerelmére épített ábrándvilága összeomlott.

Ez a hármassal és generális kibéküléssel végződő szerelmi történet a magva Csathó regényének s e köré fonódnak a mellékesemények szálai. Hátterül a végét járó abszolutizmus politikai mozgalmait szolgálják, amelyek révén a regény a 60-as évek magyar társadalmának sikerült korrajzává szélesedik. Természetes, hogy ez a korrajz nem valami monumentális hatású történeti élmény kiváltására való, mert Csathó ez alkalommal is megmarad a maga hálás birodalmában, midőn csak az úri magyar középosztály életét ábrázolja. Kétségtelen, hogy hatásának és fokozódó sikereinek titka épen szerencsés tárgyválasztásá-

ban is rejlik. Mindenki szívesen éli magát bele a letűnt magyar társadalom derűs világába most, mikor annak már emléke is alig él közöttünk. Jól esik a kedves beszédű íróval jó néhány órára elszakadni a komor jelentől, hogy aztán a hangulatos mult emlékeitől könnyes szemmel ébredjünk ismét a magunk poézisban és hangulatban egyre szegényebb életére. Különös, hogy épen Csathó derűs regényével kapcsolatban jutunk erre a megállapításra, holott az író tudatosan kerül minden tragikus lehetőséget és csak megnyugtató megoldást ismer. Azonban letagadhatatlan lélektani oka van, hogy épen Csathó napsugaras korrajzai az ellentét erejénél fogva valami édes-bús utóhangulatot lopnak az olvasó lelkébe. Ez a hangulatreakció teszi különösen mélyhatásúvá jelen regényét, amely egyébként is rendelkezik a kedvező hatás minden eszközével.

A szerencsés tárgyválasztást már említettük. Ehhez járul a mesebonyolítás játszi könnyedsége s az előadás nem lankadó természetessége, valamint nyelvének tiszta magyarossága. Az író jellemrajzoló, de különösen típus-alakító művészetének valóságos remekeivel ismerkedünk meg ez alkalommal is. Ami pedig különös dicséretét jelenti: úgy érezzük, hogy ezek a megismerkedések nem is múltó természetűek. A honvédárva kedvesen dacos, majd mind komolyabbá szépülő alakjai; Sárinak vidáman csapongó s végeredményben ártatlanul intrikus egyéniségét; a Jókai fiataljaira emlékeztető, de realisabb létű Mikolay Pétert; a cinizmussal kacérkodó, de alapjában jólelkű Frici grófot s a politikai és közéleti intrikák hivatott és hivatlan intézőit egytől-egyig maradandónak ígérkező könyvemlékeink sorozatába illesztjük. Milka és Tódorné félelmes alakjában pedig a nem épen rokonszenves, de talán minden mást túlélő pletykázó kávézenikék étellel teljes rajzára ismerünk.

Méltó elismerés illeti Csathót azért, hogy a letűnt magyar társadalomnak bánatban, bizakodásban, éledő örömben és mindenkifölött hangulatokban gazdag életét invenciózus meseszövevével, vonzó előadásával és jellemző művészetével ismételtlen szemünk elé idézi. Voltaképen arra a nemes földatra vállalkozott ezzel, amit annak idején Jókai teljesített, amidőn bú-bájós meséivel a regényesebb multra

terelte a magyar olvasóközönség figyelmét. A jelen küzdelmeiben s a jövő kétségeiben vergődő léleknek sokszor van pihenésre szüksége, amit csak a mult hangulatából tud meríteni. Ezt a forrást nyitja meg olvasói számára Csathó Kálmán. Ez pedig már nemcsak művészet, hanem jótétemény is.
Gulyás Sándor.

Soproni Helikon. Csak nemrégiben volt szó a Napkeletben (1927, 352. l.) arról, hogy jó volna, ha Nagykőrös és Eger példájára többi vidéki irodalmi társaságaink is hírt adnának munkásságukról. Szinte válaszul erre az óhajra, a *Frankenburg Irodalmi Kör* fennállásának félszázados fordulója alkalmából jelent meg a címben írt tartalmazás kiadvány, mely egy csomó verses és prózai közlemény alakjában tájékoztat a «Civitas Fidelissima» szellemi életéről.

A *Soproni Irodalmi és Művészeti Kör*, mely későbbi nevében egyik érdemes alapítója, Frankenburg Adolf (1811—1884) emlékeztetőt örököltette meg, 1877-ben alakult, alapszabályai szerint a nemzeti szellemű s nyelvű műveltség ápolása és ezzel kapcsolatban a magyar társasélet emelése céljából. Mostani jubiláris évkönyvében a Kör főtítkára, Berecz Dezső, avatott tollal ismerteti a társaság céltudatos munkáját, mely a szerény kezdetből ma már odafejldött, hogy jövője biztos alapon nyugvónak látszik. Biztosítja ezt az a lelkes együttérzés, mellyel a soproni magyar társadalom a maga szép terveit megvalósítani igyekszik. A letűnt félszázad történetének krónikása rokonszenves őszinteséggel vallja be, hogy «az irodalmi kör ma még csak a meglévő irodalom virágait hinti szét szerető kézzel, de talán majd valamikor elkövetkezik az az idő, amikor önálló utakon járhat és önálló stílussal csinálhatja az irodalmat».

A jubiláris évkönyv jelentős lépés ez eszményi cél felé. Az ízléssel megválogatott verses és prózai közlemények formái és tartalmi tekintetben egyaránt irodalmi színvonalon állnak. A helyi vonatkozású darabok közül Rákosi Jenő és Tormay Cécile hangulatos visszaemlékezésein s Ferenczi Zoltánnak Petőfi soproni tartózkodását ismertető szép tanulmányán kívül igen érdekesek Csatkai Endre adatai a soproni irodalmi élet multjából, továbbá ugyanazon szerzőnek Frankenburg-ról, Csaplovics Józsefnek Berzsenyiről,

Németh Sámuelnek Kis Jánosról, Payr Sándornak Sopron első magyar poétájáról (= Szeremlyéni Mihályról) írt cikkei. Méltó kiegészítője e komolyabb fajsúlyú fejezeteknek Östör József «Tisza István sajtó szavaiban» című munkájának egyik részlete, mely a nagy államférfiú beszédeiből vett idézetekkel szolgálja az erkölcsi megújódás ügyét.

A novellisztikus közlemények sorát Frankenburg Adolf szatirikus elme-futtatása (Valami az emberi és a földi állatokról) vezeti be, melyet Pekár Gy., Berecz D., Pozsgay S., Stentzer V., Szentimrey L. és Vojtkó P. becsvágy-gyal készült, hatásos elbeszélései követnek. Benedek Zoltánnak a csucsai kastély egykori lakójára célzó háborús tárgyú novellája (*Föl-földobott kö*) már képzetársító elemeinél fogva is magára vonja a figyelmet. A (Gyóni G., Jakab Ö., Mészáros S., Marconnay T., költői vénáját dicsérő) sikerült versek között helyi vonatkozásúak: Lampérth Géza «Széchenyi» és «Petőfi Sopronban» című költeményei. A nyomdai kiállításában is tetszetős kötet borítékát Ágoston Ernő rajzolta. A. B.

Emőd Tamás: Nótám, füttyöm, [ite-rám. (Geniusz-kiadás). E furcsa cím alatt gyűjtött össze a szerző egy csinos könyvecskében jó csomó chansont, fordítást, jelenetet s pár komolyabb verset. Vegyes, formájában csillogó holmi, melyet végignézve az a benyomásunk, mintha valami jobb bazárt jártunk volna végig. Emőd Tamást ezelőtt húsz évvel fedezte fel s avatta költővé Kiss József. Az indulás komoly irodalmi becsávással s Ady Endre elismerést jelentő biztatása közben történt. S az érkezés? Kellő önbírálat-tal a szerzőnek is meg kell állapítania, hogy könnyű siker, élet, környezet stb. eltérítették mindattól, amire termett. A sok ötletet hajhászó (s gyakran el nem érő) vers közt egy-egy nemesebb ihletből táplálkozó költeménye ma már úgy tűnik fel, mintha csak kacérkodnék a komolyabb irodalommal. Pedig tulajdonképpen ehhez volt inkább tehetsége. «Hivatalból» gyakorolt chansonjaiban az elmésség ere bizony olykor vékonyka, úgyhogy némi sajnálattal gondolunk a közönségre, mely e «válogatott chansonok»-on kívül a nem válogatottakban is gyönyörködött. E kabaréverseknél értékesebb «Legyen úgy, mint régen» című ciklusa, melyben nem egy igaz költői

hang zendül meg. A kötet legjobb része mégis «A tatárka» és «Amálka tant» című két kis bohózat; mind a kettő elmés, jóízű dolog. A versekben pedig általában elismeréreméltó a tiszta nyelv, melyet a szerző Biharból hozott magával. Ha költői tehetségét eltérítette is a neki megfelelő iránytól, nyelvét nem tehetette tönkre — környezeté. Daniel Géza.

Reményik Sándor: Gondolatok a költészetről. A legelső «ars poetica», az Aristotelesé, tudományos értekező munka. A későbbiek között azonban két olyan alkotás a leghíresebb, amelyeknek a szerzői maguk is költők: Horatius, Boileau; ezek a költői művészet elméletére vonatkozó nézeteiket is verses alakban, a művészi hatás eszközeinek lehetőségig való alkalmazásával fogalmazták meg és csoportosították bizonyos eszmei középpontok köré. A mi irodalmunk legszebb s az említett elődökhöz méltó nemű terméke, Arany János «Vojtna ars poetica» ugyanilyen fogantatású és kivételű munka: «költészettan» című «költemény».

Megvan annak a maga belső oka, hogy a költészettan tárgya, ez a tudomány illetőségi körébe tartozónak látszó, elvont téma miért csábítja újabb és újabb megfejtési kísérletekre magukat a költőket. Nem véletlen az, hogy a kiváló elméleti képzettségű költők is nem elméleti úton, nem tudományos fegyverzetrel igyekeznek megközelíteni az ars poetica sarkelveit, hanem mintegy magának a művészi teremtőmunkának a gyakorlásaképen.

A tudomány módszere: az elemzés, célja: a minél teljesebb szabatoság. Szeret mindent részekre osztani, a vékony fonalról is (nagyító üvegen át) megállapítani, hogy három-négy százból van összesodorva, tehát a szabatos vizsgálat érdekében e szálak szigorúan szétbontandók — és így tovább... Nos, a költői művészet lényege nem bírja ki a boncolásnak ezt a kíméletlen módszerét. A költői teremtőtevékenység titkait inkább csak megsejteni, megérezni tudjuk s mikor ezt a megsejtett igazságot a fogalmi analízis és nyelvi szabatoság fegyverével akarjuk megostromolni, hirtelen azon veszszük észre magunkat, hogy már túl is lőttünk a célon. A poétikai definíciókkal rendesen úgy járunk, hogy neki-gyürközünk egy-egy «fogalom» pontos

kitapintásához, már-már a markunkban érezzük az óhajtott eredményt s végül mégis mindig kikislik az ujjaink között. Például egy költeményben mi az «alak» és mi a «tartalom»? Tudós elbizakodottsággal próbálom a költemény fogalmi fonálát erre a két szálar szétbontani, de előbb-utóbb be kell látnom, hogy a szétbontás nem sikerül kellőképpen; bármelyiket akarom elkülöníteni a két fogalomszál közül, a másik utánaszakad, nincs külön alakja és külön tartalma a költeménynek, ilyen megkülönböztetésnek csak ideiglenesen, csak gyakorlati értelemben (s így is csak nagyon korlátozott pontossággal) van jogosultsága. Ugyanígy vagyunk a műfajok fogalmi elhatárolásával s egész csomó egyéb alapvető költészettani kérdéssel.

Aki tehát nem a biztos kudarc tudatában akar dolgához fogni, egyik kezében okvetetlenül a művészi intuíció szövetnekét tartsa, a másik keze aztán ám támaszkodjék a tudományos kutatás tapogatózó botjára. Horatius, Boileau, Arany ars poeticájának a módszerére tehát elsősorban nem a verses alak — ez a külsőséges vonás — a jellemző, hanem a fogalmak helyett lehetőleg képekkel dolgozó előadásmód, mely a hasonlatok és metaforák révén nem *exakt* meghatározásokra törekszik, hanem megmarad a «hasonlóság», az «olyanformaság» keretén belül. Ez a módszer nem kívánja az *utolsó* szót kimondani a témáról, de nem is forog a rögtöni és biztos elévülés veszedelmében.

A legújabb magyar ars poetica, Reményik Sándor könyvecskéje, ennek az egyedül helyes módszernek igen sikerült terméke. Nem verses munka ugyan, de létrejövételében ugyanakkora része van a költőnek, mint a gondolkozó esztétának. Talán azért nem versben írta meg mondanivalóját szerzőnk, mert a verses előadásmódot a szellemeskedő hajlam és kényszerűség szinte feltartóztathatatlanul a humor, a tréfa, az élc terére sodorja, — már pedig Reményik, mint költészeti-
ben, úgy e mostani félig költői, félig elméleti jellegű írásában is valósággal képtelen arra, hogy a komikum vagy akár a humor szemüvegén át vegye szemügyre a maga elé kitűzött problémát. Egyetlen tréfás szó vagy célzás nincs e legújabb ars poeticában, nemes, sőt ünnepélyes komolyság hatja át minden lapját, minden sorát, a költészet *szent hivatásának* tudata deter-

minálja Reményik hangulatát olyankor is, mikor a költészetről ír.

Szerzőnk fejtegetéséi már csak azért is rászorulnak a meglátó és megérző (intuitív) módszer alkalmazására, mert a költői művészet problémái közül épen az ú. n. *határkérdésekre* vonatkoznak. Mi a költészet? művészi priviligium-e vagy többé-kevésbébe mindnyájunk lelki kincse? Mi egy költeménynek a tartalma és mi a formája? «Egyéni»-e a költő mondanivalója vagy pedig «örökemberi»? s e két ellentétesnek látszó sarkpont között hol és hogyan kap helyet a *nemzeti* szempont? A költemény tisztán művészeti (esztétikai) megítélésnek lehet-e tárgya csupán vagy világnézeti (erkölcsi) szempont is érvényesülhet ilyenkor?

Ezek azok a kérdések, melyekre szerzőnk feleletet ad, meggyőző és megnyugtató feleletet. Megnyugtató különösen azokra nézve, akik a mult nemes hagyományainak a szilárd alapjára óhajtják továbbépíteni az új fejlődések eredményeit, akik tehát mintegy a művészeti alapelvek «jogfolytonosságán» örköznek. Meglepődve s egyúttal megnyugodva látjuk, hogy legfrissebb jelenünk egyik legjelesebb és legmagyarabb költőjének, Reményik Sándornak az ars poeticája nemcsak lényegileg, hanem — mondhatni — minden porcikájában, minden árnyalatában azonos az Arany Jánoséval, csak az Arany-féle tanítóköltemény derűs szellemessége Reményiknél az ünnepélyesség komoly, de nem kevésbé finom és szolid mezébe öltözik. Ime, hatalmas erejű bizonyítéka ez annak, hogy ha egyes részletkérdéseket nem akarunk mindenáron és túlságosan élükre állítani s ad absurdum vinni: — a költői művészet kánona *lényegileg* mindig azonos marad.

A költészet «nemzeti» jellegének értelmezésénél Reményik írásának a szövegen valósággal ott harnatozik az erdélyi magyar hazafi szíve-vére. Egyszerre csak a legmegrendítőbb erejű aktuális példává válik ránk nézve az az esztétikai «határkérdés»: vajjon a költő lehet-e s ha igen, *legyen-e próféta* is, egy nemzet sorsdöntő élményeinek reprezentatív kifejezője, sőt befolyásolója? ...

Az Aranyhoz való testvéri hasonlóságnál is igazolhatóbb erejű és örvendesebb látvány az a tökéletes *összhang*, mely ez ars poetica és szerzőjének költészete között van. Ezt a mély igazságokat diszkrét stílművészetrel meg-

mutató kis könyvet a középiskolák poétikai osztálya számára kötelező olvasmánnyá kellene tenni.

Zsigmond Ferenc.

C. H. Becker : Robert Gragger. Eine Gedächtnisrede. (Ungarische Jahrbücher VII. 1.) Ez az emlékbeszéd, melyet Becker porosz kultuszminister tartott a berlini egyetem aulájában a Gragger Róbert emlékére rendezett gyászünnepélyen, jelentőségében messze túlhaladja a szokványos emlékbeszédeket. A porosz kultúrpolitika nagynevű intézője nemcsak Gragger Róbertnek emelt ezen beszédével maradandó emléket, hanem újra kifejezésre juttatta a magyar kulturális törekvések iránti benső rokonérzését. Bennünket magyarokat a külföld sohasem kényeztetett el, hozzá lehettünk szokva, hogy irodalmunkról, művészetünkéről, állami életünkéről még a hozzánk legközelebb álló népek körében is a legfantasztikusabb vélemények helyesebben tévhittek voltak elterjedve. Ez a beszéd a magyar kulturális élet olyan beható, megértő és szerető ismeretéről tesz tanúbizonyságot, amilyenre eddig nem volt példánk. Ezt elsősorban Gragger Róbertnek köszönhetjük, aki egy évtizeden át fáradhatatlanul dolgozott azon, hogy a magyar-német kulturális kapcsolatokat politikától mentesítve, tudományosan megalapozva kifejlessze. Tette pedig ezt a magyar történelem legvégzetesebb tíz esztendejében, amikor a külföldön ellenségeinké volt a szó és mi némaságra voltunk kárhozzatva. Hogy a porosz kultuszminister ilyen beszédet mondhatott róla a berlini egyetem aulájában a német szellemi élet egybegyűlt kimagasló egyéniségei előtt, az kizárólagosan az ő érdeme. Becker világosan látta meg Gragger jelentőségét mind a német, mind a magyar szellemi élet szempontjából. Az alkalmyszerűség nem csábítja őt el az objektivitás útjáról, de azért minden szavából kiérzethető a csodálat Gragger nagy teljesítményei iránt. Behatóan boncolja Gragger egyéniségét, tudományos és kulturális működését. Lelki analízise túlnő az egyéni lélekanalízis keretén és elvi jelentőséget ölt. Gragger kettős (német-magyar) származásából vezeti le azt a tehetséget, hogy közvetíteni tudott a két nemzet között, mert a kettő között állványt, mindkettőt meg tudta érteni és bírálni. Innen az a törekvése, hogy a benne élő kettőséget a két

nemzet között való kultúrkapcsolat megteremtésével győzze le. Működése egyrészt tudományos-propagatív, másrészt kultúrpolitikai szervező. Az elsőt szolgálja tudományos munkáinak és kiadványainak egész sorozatával, melyeket Becker részletesen ismertet, a másikat nagy kultúrintézmények létesítésével, mint amilyenek elsősorban a Magyar Intézet és a Collegium Hungaricum. Nagyon meleg szavakat talál végül Becker Gragger emberi egyéniségének jellemzésére, melyben nagy ellentétek harmonikusan olvadtak össze. Egyéniségének legnagyobb hatóerejét és varázsát jóságában látja. Becker Németországnak elismerten legjobb szónokai közé tartozik, de ez az emlékbeszéde még az ő művei közül is kiválik nemcsak tartalmi mélységével, hanem formai és szerkezeti szépségével. Számunkra azonban különösen jelentős, mert hitvallás a magyar német kultúrkapcsolat továbbfejlesztése mellett. Vigasztalóva érezzük ki belőle, hogy Gragger Róbert nem élt hiába. rl.

Laczkó Géza : Sátán Trismegistos olvasója. Laczkó Géza huszonhárom novellájában görbe tükröt tart az élet elé: csupa torz alakot, helyesebben torz lelket rajzol, értelmetlen életeket, elcsúszott egzisztenciákat. Bács Andor a feleségéért sikkaszt, hogy körülvessze az élet minden szépségével és amikor letartóztatják, a felesége elhagyja. De nem ez a tragédiája. Amikor kiszabadul és vagyona megduplázódik, a felesége újra visszakívánczik hozzá. Csak a pénzéért szerette. Ezt nem bírja ki. Ilyen lelki tragédia zülleszt el Lovag Niedzelszkyt is. Egy asszony miatt harapja le az állatszedítőnek félarcát Fedra, a nőstény-tigris. Lenyüggősen szomorú «A károgó virág», a pesti nagyúri gyermek, aki első emberi szóul a varjúkárogást tanulja meg, mert nincs, aki törődjön vele. Még jobban elmélyíti ennek a novellának tragikus alaphangját a kerete: a hajnali piszkos kávéház, ahol ezt a történetet a lezúllott újságíró a szerzőnek elbeszéli. Nagyon maiak ezek az elbeszélések és nagyon fájnak. Legjobban a szerzőnek fájnak. Mintha csak sok életesalódását, életundorát akarná magából kiírni, szinte kéjelegni látszik helyenkint a magyar nyelv legmocskosabb szavainak halmozásában, de megérezzük, hogy ez nála nem felületes naturalizmus, hanem — bár-

milyen különösen hangozzék is — megtisztulási vágy. Lélekanalizise meglepően finom, nem elmékedő, hanem szemléltető, behatol egészen az öntudatalattiság mélyébe. (Pl. «A leszerelt».) Nem tudja objektíven nézni az életet, kivetítve. Majdnem minden elbeszélést első személyben mondja el, vagy legalább is résztvesz a cselekményben. Megérezzük: ezek nem ki-gondolt, alkalmazott történetek, hanem lelki élmények. Nem gyönyörködünk bennük. Írójuk nagyon szenvedhetett, amikor megírta őket.

A mában játszó novellák után szinte felüldítőleg hatnak történeti korban játszó elbeszélései. Ezekben csillogtatja Laczkó leginkább kifinomult, nagy műveltségén és olvasottságán alapuló stílművészetét, melyet már regényében, «Német maszlag, török áfium»-ban megismerhettünk. Reális színekkel idézi fel Attila, Ovidius, Cervantes, Strindberg, Petőfi alakját. A legkülönbözőbb korokban és országokban otthonos, de itt sem az események fontosak számára, hanem a lelki történések. Az irodalomtörténész számára valóságos csemege «Mester az kőnyán» című elbeszélése, mely a kódexek nyelvén mond el egy középkori kolostori csodás történetet.

Laczkó Géza szűkszavú író. Ma kétségtelenül a legjelesebb magyar stílművészek közé tartozik. Remélhetőleg ez a novelláskötete újból nagyobb és tisztultabb alkotásra szabadítja fel.
Farkas Gyula.

A támadás. Irta nagybaconi vitéz Nagy Vilmos ezredes. Budapest. 1926. Ez a könyv, bár címében, tárgyalási menetében s egész felfogásában szigorúan megőrzi a katonai szaktudomány jellegét, mégis megérdemli, hogy a szélesebb körű, laikus közönség figyelmét is felhívjuk rá. Nem háborús történet; az ilyesmiből elég bő termés van ugyan a hazai és külföldi irodalomban, de legnagyobb része nem mondható valami vonzó olvasmány-nak: a szabadjára eresztett egyéni fantázia vagy a vak politikai elfogultság és tájékozatlanság a legtöbbjét élvezhetetlenné teszi. A háború történetének megírása előtt még sok ilyen könyvnek kell napvilágot látnia, mint a Nagy Vilmosé. Legnagyobb részt a világháborúból vett hadműveleti mozzanatokat magyaráz abból a szempontból, hogy a hadviselő feleknek a döntésre irányuló akarata hogyan jut

kifejezésre az egyes hadi tervekben. Egyszerű, világos előadás jellemzi; a legbonyolultabb helyzetekben néhány élesen odavetített fénysugárral rávilágít a lényegre és döntő körülményekre. Tiszta magyar nyelve úgyszólván már teljesen lecsiszolta magáról a régi, «közös»-be oltott honvédelv bántó magyartalanságait, melyeknek a végleges kiirtása új honvédségünknek egyik legszebb feladata lesz. Az olvasó sok végzetes jelentőségű esemény igazi értelmét ismeri meg Nagy Vilmos könyvéből, amelyről igen sokat hallott már, de jelentőségét és az eseményekkel való összefüggését valójában még nem értette. —s

Magyar Művészeti Könyvtár. (Szerkeszti *Bálint Jenő.*) Sorozatos vállalatok ismertetésével tulajdonképpen várni kellene addig, míg nagyobb kötetszámhoz érkeztek el s ennek alapján biztosabban volna megítélhető: beváltották-e a hozzájuk fűzött várakozást s mennyiben érték el a kitűzött célt? Különösen áll ez olyan vállalatokra, melyek a nevelést is feladataik közé írják. Itt elsősorban az együttesen, az egész sorozat céljain, egységes világnézeti alapjain és eszközein fordul meg az a kérdés, hozott-e a vállalat valami új és maradandó értéket, helyeselték voltak-e az alapvető szempontok?

Kétségtelen, hogy ez a felfogás nem kis önmegtágadást kíván a sorozatban helyet foglaló egyes tanulmányok szerzőitől. De nemcsak a szerkesztőnek, hanem nekik is tisztán kell látniok, hogy mozaikmunkában vesznek részt s az általuk szolgáltatott kövecskék, színeiknek minden különbözősége és eredetisége mellett is, csak abban az esetben illeszkednek harmónikusán az együttesbe, ha a vállalkozás közös szempontjait állandóan figyelembe tartják.

Meg kell vallani, hogy a Magyar Művészeti Könyvtárnak eddig kezükbe jutott 18 számából, illetve hét füzetéből a vállalat egészére nézve még nem alkotható végleges vélemény. Minthogy az eddigi 18 számból tizet az olasz renaissance egyik nagy mesterének szentelt munka foglal el, a vállalat nyilvánvalóan többet kíván adni, mint amennyi címében mond s az egyetemes művészettörténet vezető egyéniségeit is be akarja mutatni művelt olvasóközönségünknek. Ez a sokat-akaratú ebben az esetben bizonyára örvendetes és helyeseltető, ám csakis

addig, míg nem gátolja a sorozat magyar részének minél gazdagabb és gyorsabb megvalósítását. Így azonban az a benyomásunk, hogy a Donatello-tanulmány csak azért került ilyen alakban és terjedelemben a sorozat élére, mert a vállalat megindulása előtt történetesen már készen állott.

Az eddigiek alapján az sem látható még tisztán, vajjon a Magyar Művészeti Könyvtár milyen fajtájú, milyen célkitűzésű írásművek gyűjteménye akar lenni. Az említett Donatello-tanulmány, Ybl Ervin munkája, a komoly művészettörténeti monografiák igényeivel lép fel. Időrendi sorban behatóan tárgyalja a nagy szobrásznak csaknem minden ismert művét. A történeti kapcsolatokat megvilágító okfejtései általában helytállóak s a jegyzetekben adott széleskörű utalások kellő tájékoztatást nyújtanak annak, aki a részletkérdések iránt közelebről érdeklődik. Az egyes alkotásokról adott jellemzések sok új és találó vonást hoznak s csak ott bizonyulnak kissé erőtlennek, ahol a mester felfogásmódjának érdességét, műveinek fanyar egyéni ízét, alakjainak egyszerű heroizmusát kellett volna kiemelni (pl. a berlini Pazzi-Madonnánál). Értelemzavaró sajtóhibák és egyikét tárgyi tévedés (pl. III. rész, 81. l.: «a római Monte Cavallo nagy bronzai») gondosabb korrekktúrával elke-
rülhetők lettek volna.

Szentiványi Gyulának Barabás Miklós művészetéről írt rövid essayje tárgyilagossá kritikai állapítja meg e mesterünk történeti helyét s józan mérlegeléssel választja szét a maradandó értékeket az efemerjelentőségű sajtóságoktól. Tömör és találó indoklással állapítja meg, hogy Barabás művészetének súlypontja aquarell-miniaturjeiben és finoman részletező kórajzaiban keresendő.

A Hollósy Simonnak szentelt tanulmány, Réti István finom és avatott tollából, a jellemzésben több melegséget éreztet s az egész inkább a pályatárs és barát visszaemlékezésének jelle-
gével hat.

Bálint Jenőnek Vaszary Jánosról szóló füzetet meglehetősen szokatlan szurrogátumot, magának a művésznak vallomásait illeszti oda, ahol első sorban objektív ismertetést várnánk. Az a néhány lap, amely ezenfelül a cikkírónak jut, csak nagyon általános jellemzést nyújt s valószínűleg azért, mert kortársról van szó, a zsurnalizmus

nyelvén igyekszik jellemezni Vaszaryban az embert és a művészt.

A következő füzet Théophile Gautiernek Zichy Mihályról szóló feljegyzését hozza Rózsa Dézso fordításában. Ezek a szellemes és eleven sorok érdekes dokumentumai a magyar művészet-történelemnek, de semmiképpen sem fogadhatók el Zichy egész művészetének jellemzésül. A szerkesztő ebben az esetben is megkerülte a kérdést s ahelyett, hogy jó méltatást íratott volna a már történeti távlatba került művészetről, a forrásanyagának csak egy kis töredékét — igaz, hogy ragyogó szilánkját — adta ki.

Az eddig megjelent sorozatban tehát a határozott célkitűzés hiánya és bizonyos kapkodás mutatkozik. Anélkül, hogy a füzetek tartalmát túlságosan uniformizálni kívánnók, az üdvös munkának abból a lehetőségéből, melyet a vállalat tagadhatatlanul magában rejt, azt a reményt meritjük, hogy a kezdet nehézségeinek legyőzése után egyenletesebb és jobban összehangolt anyagot fogunk kapni. És még egy kívánság! Hasznos lenne, ha minden füzet legalább aprószedésű jegyzet alakjában, rövidre fogott, de minden lényegeset felölelő, pontos életrajzát nyújtaná az illető művészeknek.

A füzetek kiállítása tetszetős; a papírt és betűtípust izléssel választották. Kevesebb jó mondható a reprodukciókról, melyek kicsinyek és erőtlenek, helyenként pedig egészen felmondják a szolgálatot. —r.

Baldensperger: Le mouvement des Idées dans l'Emigration française. Az emigráns «hősies alakja» — amint Balzac nevezi őket — régóta érdekli a kritikusok képzeletét. Többen megrajzolták, kik közül a dán Brandes Györgyöt s a francia Ernest Daudet-t említtem fel. Az előbbi irodalmi, emez történelmi vonatkozásban tanulmányozza. Baldensperger e két szempontot egyesítette és ez a legfőbb érdeme ennek a történeti adatokban rendkívül gazdag könyvnek.

Skandináviától Itáliáig, Oroszországtól Angliáig, sőt Amerikáig, mindenüvé követi a szerző a francia emigránsokat, felkutatva a könyvtárakban, levéltárakban rájuk vonatkozó összes iratokat. 15—20 esztendeig tartott kutató munkája, 180.000 ember szerepel 600 oldalas művében, mely a legnagyobb érdeklődésre is számot tarthat. Kimutatja, hogy hol és

hogyan keletkeztek a szellemi élet munkásainak az új táborai oly emberekből, kiknek az előkelő társadalmi élet formáinak elsajátításán kívül alig volt egyéb dolgokra rátermettségük. Mi foglalkoztatta gondolataikat, miről elmélkedtek? Talán a színház vagy regény, avagy regényes életrajzok s tanulmányok? Talán a hazájukra való visszagondolás érzelmvilágában éltek, mely évek multával egyre fájdalmasabbá vált. Egyre jobban erőt vett rajtuk a forradalom gyűlölete, Rousseau-tól s a felvilágosodás irodalmától elfordultak s lelki horizontjukon feltűnik az isteni gondviselés s a végzet gondolata. Visszaterének a hithez, melytől sokan elszakadtak volt. A vallás és államhatalom kölcsönös támogatásának a szükségességét kezdik hirdetni, majd pedig az Új-Franciaország rendjében való megnyugvást. Mi lesz a következménye a lélek e forrongó munkájának?

Baldensperger rámutat arra, hogy miként gazdagodott e forrásból a francia irodalom, melynek későbbi nemzedéke az emigráció szellemi világában a vallási, politikai s filozófiai eszmék gazdag tárházára talált, melyből bőségesen merített. A megszokott ízlés és életformák ugyan még egy ideig fenntartják magukat, de az eredmény nem maradhat el: a lelkek lassanként megnyílnak az új eszmék előtt s befogadják őket. Baldensperger szerint ez átalakuláshoz elégséges volt az emigráció maga. Szerinte a száműzöttek, kiket ő meleg rokonérzéssel, de azért tárgyilagos pontossággal vesz vizsgálat alá, idegen földön egy kinyilatkoztatásszerű misztikum végzetes hatása alá kerülnek: az *Énnek*, a *földnek* és *történelemnek* a misztikuma ez. A romantizmus a pusztá emigrációból hamarabb megszülehetett volna — mert hiszen ez jobban telítve volt fájdalommal — mint akár a préromantikus törekvésekből, akár idegen hatások alatt. Ez a tétel ugyan vitatható, de ügyes a beállítása, dokumentálása pedig csodálatos.

Baldensperger Magyarországra vonatkozólag csak Salaberryt említi, ki a magyarokról így vélekedik: «A magyarok már születésükkal felvezik különböző hajlamaikat és nézeteiket, melyek őket erkölcsileg épen úgy megkülönböztetik, mint vonásaik s ruházatuk fizikailag... Ha van nép, melynek szabadságszeretete a gyermekkorig nyúlik vissza, amely inkább szavak-

ban, mint tettekben merül ki, ha van nép, melynek hazája az *«első»* a világon, melyet azonban mégis kész rögtön elhagyni, úgy a magyarok ilyenek. A Nemzeti Múzeumban s egyebütt bizonyára sok érdekes adat lenne még felkutatható Lemouton, Delavo és másokat illetőleg.

A munka egészben véve hatalmas alkotás, melynek részletei közül ki-domborodnak a *nagy vezető gondolatok*. Szinte minden nagy emberről találunk itt valami újat. Tisztán rajzolja meg egy-egy nagy korszakalkotó kérdésnek európai profiljét. Mindenütt előtérben a szellemi és érzelmi tényezők s így a mű elsősorban szellemtörténeti munka. *Henri Tronchon:*

Karinthy Frigyes új könyvei. (Heuréka. Drámák ecetben és olajban. Leacock-Karinthy: Humoreszkek.)

Mikor Karinthy különös világába lépünk, úgy érezzük magunkat, mint a Városliget görbetükr-termében. Különc figurák grimászai vigyorognak felénk, de nemcsak figuraké: plazmaszerű szellemeké, ötleteké, lehetőségeké, melyek nem a görbetükr törvényei szerint torzulnak el, hanem a játékos bűvész, Karinthy Frigyes akaratára szerint. Így azután megtörténik, hogy a homorú tükör vízfejú figurát mutat, a domború tükör pedig megnyújtja a fejet... Mégis van valami törvényszerűsége a Karinthy-féle görbetükrnek, valami olyasféle homályos szándék, melyet a mondatban lehetséges kifejezni: «Talán a valóságnak ez a kiforgatásával a nevető-izmokon keresztül meg tudom sejtetni, mi *hiányzik* ebből és amabból a *tökéletességhez*».

Karinthy tehát látszólagos fintorai-
val a tökéletesség kikutathatatlan útjait kutatja. Nyugtalan, mókuszi ösztöne ezerféle úton próbálkozik e felé a homályos út felé: egységes világnézete tehát nincs. Amit ebben a percben felépít, a másikon lerombolja. Innen van az, hogy műveinek olvasása után valami tudásbeli többlet, de érzelm-beli szegényedés, lehangeltség vesz erőt az emberen: a sok negatívum, mefisztói defloreálás után visszamaradt örvény üressége. A Karinthy-féle retortában az elvontságig redukált ember vagy eszme zseniális bűvészettel bomlik alkotórészeire, de új alak nem válik belőle. Alakjai nincsenek helyhez kötve (hiszen nem is a hús-vér-embert, sőt nem is az embert, de az *emberfölötti* embert szereti), ezért még hajszálgyö-

kerek is alig kötik a magyar földhöz, magyar lélekhez. Foglalkozása: ember; irodalmi ősei *nálunk* nincsenek, semmi közössége, nincs a nagy magyar humoristákkal, sőt a szatíra magyar művelőivel sem rokon, mert hiányzik benne az azokat jellemző egy-cél felé törekvés. Kétségtelen, hogy rendkívül eredeti író; a mindent gondolatát való redefiniálásával, gazdag asszociatív képzeletével és az emberi fonákságok kegyetlenül biztos megtapintásával kimagaslóan fölülte áll ma e műfaj művelőinek és ha nem is ereszt mélyebb gyökeret a magyar irodalom talajába, mégis egyik legjellegzetesebb írója marad annak a kornak, melynek a tudás *már* nem elég, de hinni *még* nem tud.

Most megjelent két munkája közül a novella-, illetőleg kromikötet a szerencsésebb. A kötet legjellegzetesebb novellája a «Heuréka» című, melyről a kötet is kapta a címét. Archimedes nem tudja az emberek fejébe venni tételét, mert a saját érdekeik szerint félremagyarazzák, végre, hogy «ad oculos» demonstrálja a törvényét, beleugrik a tengerbe. Az előtétel, a fonákság — no és mint örök motívum — a nő és a háború ellen feni Karinthy epébe mártott tollát. Nő — kékharisnya — ez az ő fura s kissé már nagyon is elavult tétele. Bizonyos, hogy a szatíra-írónak ez hálás és kényelmes álláspont. Krokiféléi sok derűs percet szereznek az olvasónak. Kár, hogy a szójáték néha erőltetett logikai rabulisztikára ragadtatja s hogy képromboló ösztöne ilyen művészetellenes, éretlen kifejezéseket ad a tollára, mint Cápa «őcentsége» vagy «a Cápai Cuncius». Az ilyesmi a liberális világ cirkuszi bohócait juttatja eszünkbe.

Másik műve: «Drámák ecetben és olajban», paródia-gyűjtemény megtoldva néhány szatírával. Híres vagy hírhedt drámák Karinthy görbetük-reben. Karrierje megindulását is irodalmi paródiáinak köszönheti Karinthy («Igy írtek ti»), kétségtelen, hogy beleélő képessége a drámai műfaj fonákságainak vagy fonákságai látszatának, főlényes ismerete és karrikizáló tehetsége itt is nem egy helyen nagyon is komolyan veendő, irodalmi értékű torzarcokat eredményez, mégis ez az új paródia-gyűjtemény messze mögötte marad a legelsőnek. Stílusa sok helyen elnagyolt (nem szándékos elnagyoltság ez), elsekélyesedő, igen-igen mesterségszerű, szinte a mesterkélttség; hozzá meg oly erős asszociatív beleélést köve-

tel, hogy az olvasót még a sejtése is csak alig-alig tudja kalauzolni ezekben a mondat-labirintusokban. Itt is kísértenek az ilyen mondatfűzési rabulisztikák, mint: «... most hát értitek, hogy miért tetszik nektek a rémregény — most hát értitek, hogy nem értitek, hogy miért értitek, hogy miért nem értitek».

Érthető, hogy az ilyen ecetes-olajos falatok gyomorcsikarást okoznak az olvasónak. Mindenesetre azonban tiszteltetreméltó dolog e karrikaturák mögött feltetsző igen magas drámai érték-követelmény, a nagyok (Shakespeare, Ibsen, Madách, Katona) tisztelete s a törpe utánzó és szindarabgyárosok (Molnár, Lengyel, Szenes és társaik) ecetben és olajban való kifőzése. Ez a negatív, öelve maró, karrikizáló kritika sokszor nagyobb szolgálatot tesz a drámai irodalom tisztulásának, mint a legkomolyabb esszéi-k.

Egy fordítást is közzétett Karinthy, *Leacock* kanadai humorista humoreszkejeit fordította le angolból. *Leacock* Kanada egyik legolvasottabb írója; művelt, okos fő, (ha nem költ, akkor az egyetemen nemzetgazdaságtant ad elő), aki Amerika epikusán nagszerű, ifjú titánságában meglátja azt a sok-sok fonákságot, mely az újvilágra anynyira jellemző. Mivel tudja, hogy az amerikai ember minden műveltségét és fonákságát az ujságokból s az úgynevezett szenzációs regényekből szívja föl, azért nem az embereket, hanem az embert deformáló műfajokat karrikizozza ki: a tengerészregényt, lovagregényt, detektív-regényt, érzelmes limonádé-regényt, a kiagyalt utópista irodalmat, nagyképű memoárokat, lélektelen modern regényt stb. Sokszor banális a karrikatura (*Leacock* elmehetne Karinthyhoz iskolába), mégis általában érdekes, kacagató olvasmány. A fordítás kongeniális kitűnő munka.

Szarka Géza.

Magyar irodalomtörténet — németül.
A külföld egyre növekvő érdeklődésének jele, hogy szomszédaink nemcsak legújabb szépirodalmi műveinket fordítgatják a maguk nyelvére, hanem szellemi életünk fejlődéséről s mai állapotról általánosságban is tájékozódni óhajtanak. E szempontból igen alapos és megbízható útbaigazítással szolgál az a németnyelvű magyar irodalomtörténet, melynek első kiadása vagy másfél évtizeddel ezelőtt jelent meg a lipcei, híres Göschen-vállalat kötetei

közt. A tudományos hitel dolgában kifogástalan összefoglalás két jeles szakember munkája. A középkor magyar irodalmát tárgyaló, húsz lapnyi bevezető rész boldogult Katona Lajostól származik, míg a mohácsi vésztől napjainkig terjedő korszak áttekintése a budapesti egyetem rendkívüli tanárától, Szinnyi Ferentől való (kinek finn és orosz nyelven is jelentek meg hasonló tárgyú művei). E könyv említését az a körülmény teszi időszerűvé, hogy legújabb kiadása a huszadik század magyar irodalmát is felöleli s így belőle a viszonyaink iránt érdeklődő német olvasó már napjaink izlésírányairól is tudomást szerezhet. A mű egészére jellemző tárgyilagosságot a közelmúlt tényeinek vizsgálatánál sem befolyásolja semmiféle elfogultság. A szerző tudós pártatlansággal jelöli ki a történeti szempontból figyelemreméltó írók helyét s kiművelt ízlése biztonságával mutat rá az újabb mozzanatok fejlődésbeli értékére. Helyzetét különösen két körülmény nehezítette meg: egyfelől az anyag gazdagsága, másfelől az újabb jelenségekhez fűződő viták elintézetlensége. A szerző mindkét pontra nézve kielégítő megoldást talált. Értékelése megfelel a művelt magyar köztudat álláspontjának s megfogalmazásában is világos és határozott. Ez a tulajdonsága sem utolsó érdeme; főképp ha arra gondolunk, hogy újabb «szellemtudományi» írók a megértés helyett olykor fogalomzavart idéznek elő mélységet szenvedő esztétikai tolvajnyelvükkel. Szinnyi Ferenc tiszta látása, tudós elfogulatlansága jó biztosíték arra nézve, hogy művéből a német olvasók helyes képet nyernek irodalmunk kialakulásáról és jelenkori forrongásáról.

V. M.

Két fogoly. (Zilahy Lajos regénye.) Novellák és a novella kereteit inkább csak kitérítő, mint áthágó kisebb regények után most rendkívül gazdag anyagú, kétkötetes kompozícióval lép elénk Zilahy. A ránézve új feladathoz nem keres eddigi dolgozómódjától lényegesen eltérő formai megoldást, most is művészi eszközeinek azzal a komoly és becsületese alkalmazásával dolgozik, mellyel szépen emelkedő pályájának korábbi sikereit kivívta s ezt a maga látásához, hangjához való hűségét lehetetlen nem méltányolnunk különösen mai nap, a divatszembüvegen nézők és stílkalandorok virágkorában.

Zilahy stílusa nem számít épen der-

nier cri»-nek a regényírásban. Magyar társainak többsége ma talán az eszakiak s az angolok nyomában jár, ő még testestül-lelkestül a franciák neveltje, azé az iskoláé, melynek újabb regényirodalmunkban Kosztolányi is egyik eminens tanítványa. Van is köztük némi rokonság, amire egyik finomtollú kritikuskunk már évekket ezelőtt rámutatott: mindketten az impresszionista-naturalista irány hatásait tükrözik, bár e hatásokat mindketten egymástól is, mestereiktől is egyénien elkülönülő művészi jellem és temperamentumon bocsátják át. Kosztolányinak izgékonyabb idegrendszere van s ennek neuraszténiás érzékenysége a Maupassanttól s Goncourtoktól megtanult tárgyias anyagformálást lépten-nyomon megakasztja; ilyenkor valami vizionárius ízt nyer s előadásában — minden fegyelmzettéggel ellenére — a lélektani fantasztikum felé nyílnak távlatok. Zilahy is líraibb kedély, semhogy az elvi impassibilitás, megtestesítője lehetne. De líraisága sohasem sodorja alakjait oly sürrlődő közelségbe, honnan a *kivülről* érzékelés immár merőben lehetetlenné válik.

Érzékelésének, szemléletének ereje valóban nem mindennapi. Ha novellát ír, egy-egy műfajilag szűk területre szorult életrészakasz rajzába annyi eleven részletvonást visz bele, hogy e vonások — mint egy nagyobb egységbe tartozás gyökérszájai — mintegy túlágaznak az alakításra felvett téma sajátképi kompozíciós határain. Az *ezüstszárnnyú szélmalom* című elbeszélés kötetét ismertetve, Dóczy Jenő ezt írta róla folyóiratunkban: «Mindegyik rajza olyan, mintha egy nagy regény közbülső, de magában is megálló fejezete volna».

Most, hogy csaknem hétszáz lapra terjedő regénynek áll elénk, bizásvt megfordíthatnók Dóczy tételét: a nagy regénynek minden fejezete magában is megálló novellává tagozódik. Amint-hogy a mű egészének kibocsátása előtt egyes fejezeteket önálló novellákként valóban olvashattunk is, egyet épen a Napkelet lapjain.

Mindez cseppet sem meglepő az impresszionista regényírásában, sőt annak valósággal lényegéhez tartozik. A benyomások költője rendszerint keveset törődik a szigorúbb kompozícióval, a nagyon is menetrendszerű kitervezéstől már csak azért is idegenkedik, mert benne az élet logikátlan tarkaságának irodalmi meghamisítását látja.

Zilahy e tekintetben nem jelent végle-
tet, épen nem fanatikusa az elbeszélés
során «nyitvahagyott» ajtóknak, sőt
ajtajai néha a színpadi felvonásvég
csattanóival záródnak s ez talán nem
is egészen független a szerző szíműfrői
gyakorlatától. Hanem azért regényé-
nek egészét mégis inkább széltében
építi meg, mint a magasság felé s ezzel
alapjait mintegy mentesíti a kompozí-
ciós teherbírás kérdéseitől. Ily módszer
önkéntelenül is az emborsorsok eset-
legességeinek, az örök kiszolgáltatott-
ságnak megéreztetéséhez vezet.

A *Két fogolyban* különben is az
emberi életek esetlegességeinek leggaz-
dagabb termőszakát: a világháború s
az ennek nyomába szegődő irtózatossá-
gok éveit rajzolja. Ez a tárgykör egyre
több művelőre talál irodalmunkban.
De költői feldolgozásába az időbeli
közelség még sok nyers és durva indi-
téket kavár: világnézeti tajtékszást és
alacsony kulcsregény-mozzanatokat.
Zilahynak helyén van a szíve és az
ízlése: a temetőben illőbbnek érzi a
földi utakon való komoly és együtt-
érző elgondolkozást, mint a hiéna-
üvöltést.

Regénye egy szerelmi házasság élet-
rajza. Ez a szerelem a béke utolsó esz-
tendéjében virágzik ki s virágjában tör
reá az orkán, mely képes szétszaggatni
minden helyzeti és érzelmi együvértar-
tozást, majd az új környezetbe raga-
dott embereket új helyzetükből sar-
jadó új érzelmi szálak szövedékévé
fonja körül. Hősei: egy fiatal jogász-
bankhivatalnok, Takács Péter s egy
anyátlanul felnőtt úrleány, Almády
Miett. Egyikük sem kiváltságos ember-
példány, bennük Zilahy szemmelát-
hatóan az átlagot kereste, mely céljai-
nak megfelelő szimptomás ábrázolásra
nyilván a legalkalmasabb is. A vad
külső kényszertől széttépett családi
kötelékek érdeklik, — íme egy eset a
sok közül!

Az impresszionista regényíró mód-
szerére jellemző, hogy az előtérben álló
alakjait aprólékos elemzéssel rajzolja,
a környezetet pedig csak a szükségeshez
mérten vonultatja előbbre a vázlato-
san megfestett háttérből. Zilahy is két
főalakjának lélekrezdülései felől faggat-
tozik s analizise gazdag, biztos és egy-
szerű. Nem sokat magyarázgat, lezaj-
lott fordulatok után nem rekapitulál-
gat s nem állít fel lelki mérlegeket,
hanem helyett a legművészibb esz-
közzel él: láttat. Amit jelentősnek tart,
fel tudja tární világosan és közvetlenül,

mutogatói túlbuzgóság és messziről
előrángatott hasonlatok segítségével nél-
kül. Péter s Miett lelkét beleveti az
ifjú szerelem tüzebe s e lobogásban
szemünk láttára olvad ki a két lélek
egész ércartalma. A Miett lelke gaz-
dagabb vagyület; s Zilahy írói erejére
vall, hogy egész művében épen ennek
a léleknek rajza sikerült neki legjobban.
Alakját szubtilis megfigyelések szokat-
lan gazdagsága állítja elének, mely min-
den «komplikáltság»-ot a művészi össz-
hang természetes egységében foglal
együvé. Miattben erős az ösztönélet s
az érvekek kényszere, de ösztöneit is,
érvekeinek mozdulását is valami vele-
született úri válaszkétség ellenőrzi, —
ismét csak ösztönösen.

A regény első kötete a háború kitö-
réséig fejlesztí a cselekvényt; benne a
szerelem ébredésének, a mátkaságnak
s a párhónapos házasesetnek rajzát kap-
juk. A vágyakozásban talán még Péter
a nagyobb, legalább is az ő sekélyebb
fantáziájának tükrét a közelgő élmény
erősebben meghullámoztatja. Hanem
az egyesülésben nyomban felülkereked-
dik Miatt aktívabb lényé, sokrétűbb
érdekesége; attól fogva ő kerül az
érdeklődés előterébe s ezt a helyét meg-
tartja az egész második kötetben át is,
noha itt az író a fejezetek arányos el-
osztásával, pontosan kiegyensúlyozott
váltakozásával — mintegy szenvedé-
lyes sakkjátékosként — két táblán
folytat egyidőben s egyforma bec-
sávgyal küzdelmet. Az olvasó mind-
végig úgy érzi, hogy a «vezérjátzsma»
a Miatt tábláján folyik. Péter hadifog-
sága Oroszországban a helyi színek s
nagy találékonyssággal bogozott ford-
ulatok ellenére sem köti le annyira a
figyelmet, mint Miatt «fogolyélete»
ideháza. Egyébként pedig mindkette-
jük sorsában az első szerelem lassú,
teméntelen apró motívumból kibonta-
kozó elsorvadására figyelünk legna-
gyobb odaadással, sokkal nagyobb,
mint bármelyikük új szerelmi élmé-
nyére, akár a Miatt kissé konvencionális
«nagy szenvedély»-ére a gáncsnélküli
Golgonszky attaséval, akár a Péter
enyhe romantikájú vigasztalódására az
orosz Zinácskával. E két második part-
nerben van valami szurrogátumszerű;
felbukkanásuk után is a regény való-
jában amaz első, «békebeli» házasság
életrajza marad, még akkor is — sőt
akkor leginkább — mikor a régi test-
és lélekközösségből már csak halovány
emlékfoszlányok maradnak. A tér- és
időbeli távolság nagy rombolómunkája

mered itt ránk, mely a realitás- emlékek után végül az ezeknél sokkal erősebb és maradékos hangulat- emlékeket is rendre kigyomlálja a lelkek talajából. Ily hangulat- emlékek erejének megéreztetésére s munkálásuknak költői megmutatására különben Zilahynak páratlan képessége van. Nem állhatom meg, hogy ne idézzem egy ilyen megkapó helyét, azt a pár sort, melyben Miethnek a karjai közt elhunyt édesapja körül fonódó emlékkultuszát érzékelteti:

«Óraszámra elüldögélt az apja szobájában, amelynek berendezését változatlanul hagyta és maga elé képzelte az apját. Felidézte róla minden emléket, ahogy munka közben a székét recsegettette maga alatt, kurta önfeledt kis köhögéseit, kezének mozdulatát, amint a nyakán alulról felfelé a szakállát simogatta, azt a különös, levegős hangot, mikor az üres pipába beszítt, mielőtt megtöltötte, a ceruzahegyezés kellemes kis zaját, a papiros zörgését, feltekintő kékszemenek kérdő pillantását, a hangok és színek ezernyi kis apró töredékét, amikkel az ő számára az apja szobája még mindig tele volt.

Ezeket az emlékeket szorgalmasan gyűjtögette, összerakosgatta, hogy a halottat marasztalja velük. Érezte, hogy egyszer úgyis elillannak. Egy-egy szökevény emlékek utáná vetette magát és visszahozta».

Amit regényének e parányi szakaszában «en miniature» rajzol, annak széles keretét megtöltő képét adja lényegileg a regény egésze is: a halottmarasztalás hősiesség-erősítései, szökevény emlékek visszahozására irányuló, egyre céltalanabb és reménytelenebb kísérleteknek nagy melancholiájú rajzát. Péter s Mieth történetében ez az a mozzanat, melynek egyetemleges kihangzása van s ennek megragadása és művészi kifejtése avatja Zilahy munkáját a szó igaz értelmében történelmi regénnyé. A világháború lelke ránk nézve valóban nem a «Haupt- und Staatsaktion»-okban nyilatkozik meg, hanem az epizódokban, hiszen a háború után politikailag csupa elintézetlenség maradt, hanem az egyesek — a száználmas epizodisták — sorsában annál rettenetesebb elintéződések történtek. Zilahy — a vérbeli impresszionista — maga is a hangulat- emlékek rabja, azoké az emlékeké, melyeket érzékszerveink utólag még «a hangok és színek ezernyi kis apró töredékével»

táplálnak s e hangulat- emlékekből idézi fel azt az időszakot, mely még mardosó keserűség, de már történelem is. Egyéni kedvességén, tapintatos mértéktartásán és eszközeinek nemes választékosságán fordul meg, hogy könyvstét betéve, a történelem érc-törvényeinek súlyát érezzük inkább, semmint kinzó lidércnyomást. *Rédey Tivadar.*

Kárpáti Aurél: A nyolcadik pohár.

(Budapest. Az Athenaeum kiadása. 1927.) Spilák Fausztin, a Réth-nyomda gépmestere, tizenhárom éven át minden áldott vasárnap este hét pohár sört ivott a *Fekete Szamár*-ban. Hanem egy alkalommal kirúg a hámból: fizetésekor kiderül, hogy ezúttal *nyolc* pohárral hajtott fel. Ez a nyolcadik pohár sör végzetes mámort gyújt a derék sváb filiszter agyában: az az ötlete támad, hogy ősi földszintes házára két emeletet rakat. Felesége rémüldözik eleinte, de hiúságból hamarosan enged. Ettől fogva egyre szárnalmasabb a Spilák-familia élete. Fárasztó alkudozások bankkal, építőmesterrel; önkéntes takarékoskodás a fukarságig, ami a hétvégi hét pohár sörnek is véget vet; hurocolkodás meg egyéb apró-cseprő kellemetlenségek. A «Gleichnifeszt»-en az oromfalról lehajított pohár nem török el; később a cserepes inasa holtan zuhan le a magasból. A megbolygatott családban még a mesék is arculatot cserélnek: Fausztin, a leendő háziúr, lakók korlátlan ura, reális számadásokat sző beléjük s szülők, gyerekek lelke lassanként a zsarnoki ház szolgálatába fakul. Mind lidércnyomásosabb a levegő; házszentelésekor a meghajszolt családfele halálos baja is mutatkozik: asztmája soha ily makacsul nem gyötörte még s vége az ünnepi hangulatnak. A ház újabb meg újabb áldozatokra éhes. Fausztin ügyvédnek kényszeríti orvosi pályáról álmodozó nagyobbik fiát, hogy legyen, aki a házat banktól, lakóktól, mindennemű nájmódi ravaszágtól védelmezze. Maga meg a túlorázásra is ráadja korán megszült fejét, de használat. Anyyira tűnődő, tétova ember lesz belőle, hogy kezét nyomorékká szagattja a gép. Még is hal nemokára. A modern főváros szennye sem marad el a háztól; egy cifra hölgy viszi be, Virányi Helén önagsága, holmi éjjeli mulatót tucatánocsónője, kinek viselt dolgait rossz szemmel nézi, de túrni kénytelen a jámbor család. Mert Helén pontosan fizet, viszont a házak ára közben na-

gyon leszállt s cédulák hirdetik úton-útfélen az üres lakásokat. A lenézett «művész» bosszút áll, újja köré csavarintja az esendő kisebbik Spilák-fiút. Anti váltót hamisít, megingatja a ház alapját s végül züllötten menekül az idegen légióba, a halál, a névtelenség ezredébe. Az anyagi romlás a Spilák-lány életét is felkavarja. Mili egy jóra-valoró költőbe szerelmes, de gazdag kéré-jének kell kedveznie, hogy a házat megmentsék; erre is képtelen s öngyilkos lesz. Spilákné tőporódott, eszelős vénasszonya torzul s őrgöngyében magára gyujtja minden baj okát, a házat. A romokon Fülöp marad egyedül, a nagyobbik fiú, üres, örömtelen szívvel. Ime, a nyolcadik pohárból a csapások zuhataga, mely egy egész családöt maga alá temet.

Olyan ez a regény, mint egy hosszú, prózában megírt ballada. Formája is ezt juttatja eszünkbe: a cselekményt szelid hangulatkép foglalja be, mely a regény végén baljós keretté válik, mint valami zordon tónusú népköltemény első és utolsó strófája.

A regény hatása lenyűgöző. Kárpáti Aurél megdöbbenő következetességgel bonyolítja a tragikus mesét. El tudja hitetni, hogy játékszer vagyunk a véletlen kezében; hogy semmis jelenségek-ből katasztrófák fergetege zúdulhat ránk s hogy azoknak a csapásoknak, melyekkel a nyolcadik pohár misztikus szerepét bizonyítja, elháríthatatlanul így kellett bekövetkezniök.

A regény a szó legszorosabb értelmében ötvösmunka. Kevés a párbeszéd, annál többet beszél a szerző; alakjai szavait is nagyobbára ő mondja el, miáltal a távoli mult regénye a kettős mult jellegét ölti magára. Csupa meilékszeméllyel van dolgunk, főalak maga a végzetes ház s ezzel a kompozíció eleve meg van oldva. Mindenki gyors tempóban siet, rohan vesztébe, fejlődése sűrűn változó mozzanataiban. Egy-egy stációra kevés idő esik, de ele-gendő, hogy néhány alaknak jól szeme közé nézhessünk. Az író pár szóval állítja őket elének, némelyiket felejtethet-nül egyéni vonásokkal, hogy csak a tót pap plasztikus figuráját, a nyárspolgár háziúr, a háziasszony meg a három gyerek határozott, sajátos arcéját em-lítsük. A Reviczky-korabeli irodalom csalódásig hiven megvázolt rajza, az idegenségből lassan bontakozó ifjú fő-város meg a természeti jelenségek költői s mégis reális hangulatképei meg-annyi nagy értéke a könyvnek. Kár-

páti Aurél öntudatos stílművész, egy-ben kitűnő jellemző, habár inkább csak markáns körvonalú sziluetteket vázol. Nyelve tiszta magyar nyelv, melybe karakterisztikusan keveredik az öre-gek svábságát, a régi Pest idegenségét ábrázoló dialektus.

Egyetlen felesleges szó sincs a mű-ben. Csak hiányzik valami s ezért né-hol a szándékoltságot érezzük. Ezt a szándékoltságot ugyan a kitűnő jellem-zés, az egymásba kapcsolódó esemé-nyek vaslogikája szinte egészen ki tudja kerülni, de észre kell vennünk, hogy a gyors iramban csaknem kivétel nélkül lehangoló esetek szomorítanak. Egyet-len megnyugtató kép a Spilák-leány rövid boldogsága; alig tartósabb, mint a havasok családja téli fénye. Derűsebb fejezeteket nélkülözünk, minők a leg-tragikusabb életekben is akadnak s melyek teljesebb, megrázóbbá, való-színűbbé tették volna a regényt. Látszik, hogy az író a végzet pártján van s megesik, hogy alakjait — a tétel kedvéért — hamarabb fűzi fel a tra-gikus vörösfonálra, mint azt a válság természete engedné. Mili küzdelme szerelem és érdekházasság között, va-lamint öngyilkossága jól s mégis el-nagyoltan van rajzolva, holott szem-látomást terjedelmesebb fejezetbe kí-vánkozott volna. S amikor az író a tétel követelményének eleget tesz, mintha a mese valószínűségének ártana vele: ilyenkor inkább az ő *tervét* látjuk s nem a *végzet* titokzatosságot sejtjük.

A regény, három-négy száz oldalnyi mondanivalónak alig tizenkét ívre sűrítet-t sötét miniatűrjében, jelentős iro-dalmi alkotás. Kárpáti Aurél azok kö-zül való, akiknek becsületbeli kérdés az írás. Semmiféle írói táborba nem tartozik s mégis minden iskola legne-mesebb vonásai megvannak benne: nagy tudás, finom ízlés, erős magyar konzervativság s a legmodernebb mű-vészi szellem.

Vajthó László.

R. Berde Mária: Romuald és Andriána. (Széphistória. Berlin, 1927.)

1923. évi júniusi számunkban al-kalmi méltatás olvasható e regényről, amely akkor nyert akadémiai jutal-mat. Az ismertetés révén az előzmé-nyekből is megtudunk annyit, hogy a regény nagy része már 1920—21-ben megjelent a Zord Idő című marosvásár-helyi folyóiratban, míg az utolsó feje-zetek csak gépirásos formában készül-tek el az akadémiai pályázatra. Újabb ismertetését az teszi alkalomszerűvé,

hogy végre könyvalakban is megjelen-

Szerzője széphistóriának nevezi s ez a megjelölés mintegy előre jelzi tárgyának romantikus jellegét. Valóban a széphistóriák többé-kevésbé sötét alapú romantikája jellemzi Romuald és Andriána históriáját.

A rajnaparti Valkenfelsen várában lovaggá ütésének nagy napjára virrad a szép lelki és testi tulajdonokban gazdag, de különben szegény Romuald. A lovaggáütés tisztét ez alkalommal végül először a szépséges várkisasszony, az istenes Andriána. Az ünnepi kardvágás a két szereplő életének tragikus fordulatót jelent. «Romuald gyöngye vágást érzett vállán és szívén egyszerre.» Ez a szívrezdülés visszhangra talál Andriána szívében is, aki később Isten rendelését látja abban, hogy a Szent Ruz képe előtt újra találkoznak. Ettől kezdve a Szűz által elgyűrűzött jegyeseknek érzik magukat. Minthogy azonban Gerberga grófné más férjet és sorsot szánt leányának: a szegény Romuald kénytelen a férjül kiszemelt szomszéd várúr helyett egy csapat élén kereszties hadjáratra menni. Ezután Romuald sorsát valami csodálatos és tragikus kettősség jellemzi. Míg egyrészt szédítő gyorsasággal emelkedik a lovagi dicsőség ormára, hogy méltó legyen fenkölt szerelmésére, másfelől megrendítő bizonyossággal halad a testiség lejtőjén az erkölcsi bukás örvénye felé. Sokáig vergődik és küzd a kísértések ellen, azonban lelki ereje fogyton-fogy és midőn Ikonium meghódításának koszorús hőseként eléri a legnagyobb lovagi dicsőséget: ugyanakkor a szépséges Sobeida karjaiban elveszti lovagi tisztaságát. A lejtőn nincs többé megállás. Istenfélelme is bűnös elbizakodottsággá fajul és végzetes elvakultságában aljas gyilkosságot követ el a szent kereszt birtokáért. A kereszties lovag közönséges gonosztevéként vesztőhelyre jut, ahonnan az menti meg, akitől olyan végzetesen messze eltávolodott; Andriána apródja megérkezik a Szentföldre s az utolsó órában kiszabadítja Romualdot szörnyű helyzetéből. Hazafelé menet a hűséges apród elmondja sorjára az ártatlan Andriána megrendítő szenvedéseit. Így tudja meg Romuald, hogy az ő bűnbe merülésével együtt sokasodtak hűséges mátkájának sorvasztó szenvedései. Egyszerre világos lett, hogy annak szeplőtelen szerelme és erkölcsi tisztasága tudta megtartani

legalább az ő pusztá életét is. Szerelmi boldogságuk kivívására azonban még ez a legtisztább áldozat sem elég hatá-

sos az ő nagy bűnével szemben. A viszontlátás végzetes csókjában mintha még nem sejtett szörnyűségében vált volna tudatossá Andriána előtt mátkájának bűnössége: sokat szenvedett szegény szíve utolsót dobban és ártatlan halálával pecsételi meg áldozatos szerelmét. Romuald a bűntudat súlya alatt borzalmas vezeklésre szánja magát. Arcát elrútítva és testét megcsonkítva térden csúszva zarándokol a Szentföldre, ahol is évekig tartó önkínzás után — az isteni kegyelem jeleképpen — a szentsírra borulva leli halálát.

Ez a tragikus szépségű szerelmi történet, a vele kapcsolatos események és a milieu révén, komoly történeti regénynyé bővül. Megelevenedik általa a középkori lovagi élet a maga ideális ábrándjaival és örök emberi gyarlóságaival, amelyek mind különös erővel jelentkeznek a keresztény lovagkor legnagyobb szabású vállalkozásában: a kereszties hadjáratban. Ezzel kapcsolatban magyar motívumok is szöveődnek a regény meséjébe. A seregével Magyarországon átvonuló Barbarossa Frigyes fia, a szentéletű Frigyes, mátkájává gyűrűzi Máriát, a szelid szépségű magyar királyleányt, míg a bájós elevenségű Csenge üde alakja Romuald lelki nyugalmát zavarja meg. Itt nyílik alkalom az eldöntetlenül egyforma germán és magyar vitézségnek párvialdában való csillogtatására s a szíves magyar vendégszeretet pazar bőkezűségének megmutatására. A sereg útja, harcai nyomán és Romuald vizontagságaival összefüggésben plasztikusán rajzolódnak elénk a keleti pogány világ is, különösen egyik legjellegzetesebb hősének, a vitéz Szaladinnak lovagi éreynekkel ékes alakjában.

Romuald és Andriána tragikusan élő alakján kívül az epizód szereplők egész tömege teszi mozgalmassá e szerényen csak széphistóriának nevezett regényt anélkül, hogy egy pillanatra is elterelnék a figyelmet a két főhős sorsáról. Az egyénileg is művészi jellemzett szereplők mindegyike tulajdonképpen csak a főcselekménnyel való kapcsolatánál fogva érdekel bennünket s valamennyien csak arra valók, hogy teljessé tegyék annak az exotikus világ-
nak lelki alkatát és külső képét, amelyben egy emberpár megindító tragédiája végbemegy. A milieunek ebből a szé-

les alapú és teljességre törekvő rajzából annál megrázóbb plaszticitással tűnik elő Romualdnak és Andriánának ideálisan korszerű alakjaiban az egyéniség külön tragikus világa s benne az örök emberi sors tipikus megnyilvánulása. Mintha azt mondaná az író, hogy a nagy célokért — igen sokszor gyarló eszközökkel és bűnös lelkülettel — folytatott zajos küzdelmek háttérében a látható eseményeknél sokkal nagyobb jelentőségű tragédiák játszódnak le az egyes emberek életében. A lelkek csön-des vívódása és válságokban gazdag végzetes harca voltaképpen a legnagyobb esemény a mi világunkban. Ez tükrözi vissza nagy közösségek sorsát és életét is. Ezenkívül egy koron és egyénen felülemelkedő, tehát minden kor minden emberének szóló motívum is jelentkezik Berde Mária regényében. A maga asszonyi bátorságával mutat rá a férfi és nő sorsának tragikus kapcsolatára és jellemük ellentétes voltára. Romuald a kereszties lovag korhú jelmezében s egyéni arculatával azt az örök *férfit* is ábrázolja, aki rendületlenül bízik magában s a kísértések idején mégis gyöngének bizonyulva, könnyen megfedekeznek fogadalmáról; Andriána pedig az apácahajlandóságú törekeny liliom fehér jelmezében azt az örök *nőt* is képviseli, aki nagyhangú fogadkozásokat nem téve, szíve vérenek hullásával is megőrzi hűségét s önzetlen szerelmének tárgyával szemben a maga élete szinte elveszti jelentőségét; aki el tud égni az önfeláldozás tiszta oltárán és erősebb, mint az erős férfi.

Berde Mária alap gondolata kétségkívül az, hogy a tisztaság és hűség fogadalma egyformán kötelező mind a két félre. Romuald gyarlósága e gondolat alapján válik tragikus bűnhődésének természetes forrásává. Ez az erkölcsi vonatkozás egyáltalán nem csökkenti a mű esztétikai hatását, mert az *egészből* áradó erkölcsi világ-felfogás nem külön hangoztatott programként, hanem tragikus valóságként alakul ki a szereplők sorsából. Az ilyen belülről kibontakozó és nem afféle alkalmazott erkölcsi tartalom csak fokozza és elmélyíti az egész mű egyetemes hatását. Ezt a tárgy és mese érdekességéből, a kor és szereplők művészi jellemzéséből s a kompozíció biztos egységéből eredő művészi hatást nem kis mértékben erősíti a komoly történeti tanulmányban gyökerező értelemes egyéni stílus és ódonzamatú nyelv. Ez a mindenképpen sikerült tör-

téneti regény újabb vonásokkal gazdagítja Berde Mária írói jellemét, amelynek nagy egyéni értékei már eddig is megnyilatkoztak. Sokirányú érdeklődését és művészetét minden alkalommal valami egyetemes értékű probléma mélyíti s ez további fejlődésének is biztos záloga. Berde Mária máris egyik legkomolyabb értéke a legújabb magyar irodalomnak.

Gulyás Sándor.

Harsányi Lajos : A boldog költő. *Versek.* Harsányi a katolikus szellemű új lírának egyik legértékesebb művelője. Hangban, modorban, tárgy-fölfogásban és érzésben igazi arisztokrata a szó legnemesebb értelmében. Egyike azoknak, akik az «ódonyságot lehelő vallásos tartalmat» sikerrel tudták megszólaltatni a modern költészet formanyelvén s bár ez a kötet nem jelent emelkedést költői pályáján, mégis méltán sorakozik az eddigi legjobbakhoz. A költő ugyanis már semmi nagyot, meglepőt sem vár az élettől, mindent elért, miért a küzdelést érdemesnek tartotta — boldog emberré lett. Élete szelid hullámokban folyik az örök lét kapuja felé, siker, bukás nem izgatja kedélyét. Számára nincs tragédia és nincs vidám bohózat többé.

Híu világ, vad ostromod abbagyagytam,
Lármás piac, eljöttem dult tereidről,
Derüs magány vett sátra alá s alatta
Zajtalan élek.

Ez a négy sor adja meg az egész kötet alaphangját. Nem is az egymásra torlóldó terhes gondolatok sodra, nem a fölviharzó érzelmek örvénylése ragad meg bennünket e kötetben, hanem a derüs fénynek és a csipkefályolszerű árnyékoknak az a szelid játéka, melyet csendes nyári vasárnap délutánokon akácfaék vetnek a falusi telkek zöld gyepejére. A *Ruralia hungarica* című ciklus, a falu életének ez a pompás képe egész költészetének java termeléséhez tartozik. A *Giotto ecsetjével* festett képek már halványabbak. A *Vagyok az égen tündöklő szivárvány* című ciklus darabjait pedig jobb lett volna kihagyni a kötetből. Bántónan ütköznek ki politikai, sőt napi-politikai ízüknél fogva a kötet hangulatából és amúgy is leggyengébbek.

Lehet vitázni arról is, vajjon a szonett-forma a legalkalmasabb-e a Mária-dalok érzelmi tartalmának ki-fejezésére. Valami disszonancia üti tife a fülünket. A provençei troubadourok és Petrarca óta megszoktuk,

hogy ebben a formában más tartalmat keressünk, mint egy áhitatos vallásos költeményben. Viszont a horatiusi életbölcseletet hirdető költeményeiben Harsányi stílszerűen alkalmazza a klasszikus formákat archaizáló modort. Egyikben-másikban szinte újrakölti Horatiust és Berzsenyit (*Horáciushoz, Dúndántól dicsérete.*) Ezekben ugyan kevesebb az eredetiség, de teljesebb az illúzió s ezt elsősorban a stílszerű formanyelv kelti föl bennünk. Ime a forma illúziórontó és illúziónövelő hatása.

Gál János.

Mátyás Kovács Gyula: Nánásy kapitány. (Történeti színmű három felvonásban).

Ez az igénytelen külsejű füzet a maga érdekes tartalmával a jász-kun redemptio kérdését akarja világossá tenni. A kitűzött cél nagyon is indokolt, mert a jász-kun területek lakói közül ma már csak kevesen tudják pontosan, hogy mi is volt az a sokat emlegetett redemptio. Az előttünk levő kis munka igen könnyen áttekinthető mesében, szakszerű pontossággal mutatja be az önmegváltás tényét.

Az I. felvonás szerint 1702-ben adta el Lipót császár a Jászságot, Nagy- és Kiskunságot a német lovagrendnek 500.000 rhénes forintokért. A birtokbavétel alkalmával Halason lázadás tört ki, amellyel kapcsolatban Nánásy János városi deák is fogságba jutott. A cseh származású, áruló Szimacsek diák ezzel elérte célját anélkül azonban, hogy Kovács szenátor uram leányát, Jucikát, aki a balsorsban is hű maradt Nánásyhoz, magához tántoríthatta volna. Sőt Jucika volt az, aki a városi főbíró fiókjából kerített második kulcsal kinyitotta kedvesének börtönét.

A II. felvonásban 9 évvel később látjuk viszont Nánásyt, mint Rákóczi vitéz kapitányát. Embereivel Halas körül táborozik s a lovagrend megbízottjaként Halast és a Kiskunságot sарcoló Szimacsek árulása folytán ismét fogságba jut. Most már Jucika sem tudná megmenteni, azonban aközben megkötött béke mindent jóvá tesz.

A III. felvonásból megtudjuk, hogy 43 évi keserves munka és türelem után végre 1745-ben Mária Terézia megengedte, hogy a jász-kunok az 500.000 rhénes forintnyi «tartozatlan tartozás» kifizetésével megválthatják magukat, ha ráadásul még 1000 lovast kiállítanak őfelségének. Így váltotta meg magát a Jászság és Kunság hihetetlen anyagi

áldozatkészséggel. Az ügyek irányításában vezető szerep jutott Nánásynak és hitvesének, akik megérték az álnok Szimacsek megérdemelt bukását is.

A tárgyul választott partiális jelentőségű témának mozgalmas háttérül szolgálnak a kuruc fölkelés hullámai s a történelmi milieube egyéni szint és életet vetít Nánásy kapitány és Jucika szerelmének sikerült rajza. Az egész mű bonyolítását meglehetősen elevenség jellemzi s a jó és rossz küzdelmének utolsó összecsapása, Szimacsek bűnhődésének rajza különösen hatásos. A jóra irányuló törekvés végső diadalának s egy életrevaló faj áldozatra kész küzdelmének bemutatásában van a mű építő hatása.

Sándor András.

Orosz regények. (*Dosztojevszkij: A nagybácsi álma, A nagyváros homályából; Gorkij Maxim: Az Artamonok, Bunin Iván: A szerelem szentsége.*) A Révai-cég kiadásában megjelenő teljes magyar Dosztojevszkij-sorozat XIII. és XV. kötete van előttem. A nagy orosz író jólismert arcképe, mely ott látható e sorozat minden egyes kötetének a fedéllapján, valami szokatlan és furcsa elváltozást mutat e mostani két kötet elbeszéléseinek a tükrében. Dosztojevszkij gondterhes muzsik-arca, melynek redőiben a tragikus Végzet hieroglifjeit szoktuk borzongó kíváncsisággal betűzgetni, most többé-kevésbé derűs kifejezésűvé módosul (majdnem azt mondtam: «torzul»). A régebbi kötetek némelyikébe is beletévedt ugyan a humoros ábrázolásmódnak egy-egy játszi sugara (például *A játékos* címűbe), csak hogy a komikai elem seholsem jutott annyira előtérbe, mint *A nagyváros homályából* című kötet két utolsó elbeszéléseiben, főként pedig *A nagybácsi álma* című kötet darabjaiban.

De egy bizonyos határvonalon túl már nem érezzük rátermettnek Dosztojevszkij írói egyéniségét komikai tárgyak kidolgozására. Az olyan bohózat-szerű téma, amilyen például *A más felesége*, vagy az olyan végletes túlzással dolgozó szatíra, amilyen például *A krokodilus*, — minden groteszksége ellenére sem mondható teljes sikerűnek; az ilyen témák könnyedebb mozgású tehetségnak valók s kisebb író is nagyobb hatást tudhat velök elérni.

A két kötet legértékesebb elbeszélései azonban igen jellemzők írójuk egyéniségére. Amennyire idegenül hat

ránk Dosztojevszkij ábrázátán a szélsőséges vidámság mimikája, époly jól illik ehhez a szenvedésektől megviselt archoz a mosolynak az a szelidebb és komolyabb fajtája, amely a fájdalom részvét könnyeppjét kéri kölcsön, hogy ezen a fénytörő közege át szemlélje az emberi élet alakjait, eseményeit, problémáit. *A nagybácsi álma*, a *Becsületes tolvaj*, *Proharcin úr*, *Polzunkov*, az *Ostoba esel* — megannyi kitűnő példa arra vonatkozólag, hogyan lehet a humor magas álláspontjáról nézni a mindennapi életet, hogyan lehet a bűnök hinárja közt vergődő torzjellemekekben is ráismerni mindnyájunk embertestvére. Dosztojevszkij humora egyáltalán nincs ellentétben világnézetének alapelveivel: nincs ellentétben a szenvedés szükségességét valló érzelmes pesszimizmussal, csak *túl* van ezen. Az embert hibáival és erényeivel együtt tudja szeretni Dosztojevszkij, mert látja, hogy mennyire ugyanegy tőről fakadnak hibák és erények: örökemberi természetünk alapgyökeréből. Nagy szenvedés árán jutunk el ehhez a meggyőződéshez s a Dosztojevszkij-humor ennek a vértanúság-tudatnak mosollyá való glorifikálódása.

A Révai-cég magyar Dosztojevszkij-sorozata tudvalevőleg egészében a Szabó Endre fordítása, de az egyes kötetekhez tanulmányszerű tájékoztató bevezetések járulnak, többé-kevésbé illetékes szakemberek tollából. A mostani két kötet egyikét, *A nagybácsi álmát* Juhász Andor látta el sikerült bevezetéssel. *A nagyváros homályából* című másik kötet elé Munkácsy Mihály írt bevezető tanulmányt e címmel: «Dosztojevszkij, mint a nagyváros költője». Ennek az utóbbi tanulmánynak az értékét nemcsak az a körülmény csökkentti, hogy tartalma a szerző bevallása szerint is részben idegen forrásmunkából van kölcsönözve, hanem sokat ront rajta az előadásmód stiláris modorossága is; Munkácsy Mihály minden egyes gondolatot három-négy-öt hasonló értelmű mondatral, minden fogalmat három-négy-öt szinoním szóval fejez ki, minden főnév elé három-négy-öt (esetleg több) rokonjelentésű jelzőt rak s ez a percig sem szünetelő modorosság lassanként valószínűleg szövegvesztéssé válik az olvasóra nézve.

Dosztojevszkij most említett két kötetének az ábrázolásmódjával, ezzel

a szenvedése között is mosolygó és humorizálása közben is vezeklő érzelmes állásponttal alig lehetne merevebb ellentétben álló munkát találni *Gorkij Maxim Az Artamónovok* című terjedelmes regényénél, melyet most adott ki Gellért Hugó fordításában a Genius-cég.

Kevés író tudta még annyira előrejteni magát regényének cselekvénye mögött s olyigen magukra hagyni regényalakjait, mint ahogy ezt Gorkij teszi említett munkájában. Ez a korán nagy hírnévre jutott író, aki eléggé jellemző írói nevet választott magának (gorkij = keserű), első műveiben még akarva-nemakarva lírikussá hevült, mikor témáinak színhelyéhez és alakjaihoz saját élményeiből merítette a motívumokat, szerelmes részrehajlással tapadva oda a Volga-vidék erkölcsi hajótöröttjeinek sajátos világához... *Az Artamónovok* című regény témájával szemben már a hűvös, sőt rideg tárgyilagosság álláspontjára «emelkedik». Egy család történetét jeleníti meg előttünk, három egymásra következő nemzedék életét, melyben szimbólikus módon tükröződik az orosz nép alsóbb rétegeinek a története a jobbágság felszabadításától fogva a világháború végéig, a szovjeturalom bekövetkezéséig. Ez a könyv négyszáz lapnyi terjedelmű s mindössze négy fejezetre oszlik, külön címük persze nincs a fejezeteknek; már maga a tagoltságnak ez a hiánya is fásasztóvá teszi a regény olvasását. De sokkal fásasztóbb hatású az a rideg közömbösség, melyet Isten tudja miféle módon és okból önmagára rákényszerít Gorkij. Egynehány szereplőnek a jelleme tagadatlanul kiváló sikerrel van megrajzolva (Ilja, Nyikita, Tyihon), de a regény a maga egészében a művészi tudatossággal megvalósított *szürkeség* netovábbja. Szerzőnk, ha ennyire odaszegődik az «impossibilité» ócska zászlója alá, hovatovább elveszti jogát a «Gorkij» névhez: hiszen a «keserűség» fogalma már egyéni színezésmódot jelent, vagyis megsértését a személytelenség vak-szürke színhiányának.

*

Bunin Iván a kevésbé ismert orosz írók közé tartozik, nem azért, mintha tehetsége nem érdemelne szélesebb körű hírnevet, hanem azért, mert tehetségét csak tiszta művészi törekvéseknek, nem pedig a mindenáron való feltűnésnek állítja szolgálatába. Most szóban levő munkája is, *A szerelem*

szentsége, melyet az Athenaeum-cég adott ki magyar fordításban, szerencsésen ment tud maradni attól a terjedősségtől és nehézkességtől, mely a nyugati olvasók nagy tömegeit vissza szokta riasztani az orosz regényirodalom legértékesebb, legjellegzetesebb termékeitől. Az egész regény alig lépi túl egy hosszabb novella kereteit, szerkezetiileg is inkább elbeszélésnek mondható s ez az aránylag kis terjedelmű munka is harminc apró fejezetre tagolódik, gyakori pihenőhelyekkel könnyítve meg az olvasást. De ennek a tömör koncepciójú és gyorsfejlődésű témának rendkívül mély hangulati háttér ad plaszticitást. Mitja szerelmes Katjába . . . mindössze ennyi a «tartalma» Bunin művének, de ez a szerelem meggyőző és megrendítő igazsággal revelálja egy orosz ifjú lelkének egész valóját, az örökemberi jellem alaprajzát tipikus orosz vonásokkal s az egyéni adottság finom árnyalataival színezeve elevenné. E kis regény főszépségét az a hangulati vehikulum hordozza, mely állandó közösséget létesít Mitja egyéni szívvilága és a külső természet végtelensége között; a hős örömeinek és fájdalomának ez a végtelenbe lendülő lírája nagyban elősegíti az egyéni történetnek szimbólikus érvényűvé emelkedését, vagyis a művészi hatás megsokszorozódását. Az orosz széppróza számára, mely oly rohamos gyorsasággal emelkedett a világirodalmi értékek első vonalába, egy irányban még nagy lehetősége nyílik a tökéletesedésnek és hatóesszéi szaporodásának: tudniillik a «formának» azon a tágabb és szűkebb értelemben vett területén, melyen a nyugati, nagyobb múltú irodalmak igazi virtuozításra emelkedtek. Bunin Iván diszkrét formaművészetében ilyen irányú szerencsés útmutatást kell látnunk.

☞ *Zsigmond Ferenc.*

Stefan Zweig: *Ámok.* Folytonos fülledt izgalom, paroxizmusig fokozódó láz Stefan Zweig novelláinak alaphangulata. Olvassuk és egyszerre nehezen lélegzünk a foltott levegőben, ahol szédítő a forróság, őrzöngők a vágyak, tobzódik a tömeg és halálosan beteg az egyén. A fokozás helyes és hasznos fróli eszköz, Balzac legszebb hatásait ezzel érte el. De Balzacnál az emberek, indulatok, helyzetek a maguk egyéni valóságában nőnek hatalmassá és mert a kezdeteket is látjuk, átérezzük a fel-törés ellenállhatatlan lendületét. Stefan

Zweignál hiányzik az egyénítés és hiányzik az átmenet; alakjai rájuk erőltetett, eltorzulásig túlzott és örökösön egyforma szenvedélyek bábjai. Az első novella (Ámokfutók) még megteveszt fűtöttségével, de a következőkben már unalommal bágyad a figyelem; nincs egyhangúbb, mint a folytonos feszültség. A stílus is erőteljes, de fárasztó, mint a gőzkazán szüntelen dohogása. A sorsdöntő véletlenek, életkizökkentő hangulatok, rejtelmes irányítások és macacs elhatározások egész tömege sem tud levegőt teremteni az elbeszélések hősei közé. Lépten-nyomon halálos problémává súlyosodik számukra az élet, de kívülről hordozzák ezt a problémát, mint zsák-hordó a terhét. Céltalanul rogyadoznak a súly alatt, míg az író azt hiszi, hogy belső láztól sorvadoznak és elégedetten néz reájuk: micsoda emberek ezek, akik szeretnek, lobognak, gyötrődnek, elégnak! Nem is emberek, nem tudnak azzá lenni. Nem az egyoldalúság a baj. Dickens legjobb alakjait egy kiragadott tulajdonság állandó kielezése teszi feledhetlenné. A módszerben és a végrehajtásban a hiba. Nem tudatosan nagyvonalúvá egyszerűsített, hanem tökéletlenül összerótt figurák Stefan Zweig emberei. Nem klasszikus áldozat, de romantikus tehetetlenség, formálni nem tudás teremtményei. Persze sokan azt állítják, hogy az alkotás hevületében az író sem ügyelhet alakításra és ezeknek az tetszik, ha tűzokádóként dobálja ki magából mondanivalóját, tüzet, ködöt, szennyet vegyesen, mert életre van szükség. Elfelejtik, hogy a formálás munkája, a feladat leküzdése mennyi eleven energiát rejtett a kész alkotásba és hogy mennyivel élőbb egy hideg márványszobor, mint egy kihűlt lávatömeg.

Stefan Zweig emberei tönkremennek, vagy olykor, ami még rosszabb, újjászületnek. (Vajjon miért nem tudnak rendszeren élni?) Friedrich Michael von R... báró, a bécsi társaságok ünnepléte gavallérja, aki már csak az unalom megszokottságával élte korlátok és formások közé szorított életét, egy különös éjtszaka a Praterben ráébred az élet igazi értelmére. Mi történt vele? Leült egy kispolgári asztalhoz, ahol eleganciájával elfojtotta a vidámságot és ahonnan szegyenkezve menekült, csatlakozott egy végkép elzüllött utcalányhoz, megszaroltatta magát a leány csavargó barátaitól. És az eredmény?

Boldog, mert emberibb lett az író szerint; emberibb, mert nem tesz különbséget jó és rossz, erény és bűn között, nem kötik többé értéktelen külsőségek; emberibb, mert határtalan részvétével felolvadt embertársai-ban. És nem érzi egy percig sem, hogy a mélyben ugyanazokkal a «hiábavaló» korlátokkal találkozott, amelyek ellen ő lázadozik, hogy ugyanaz az osztály-öntudat, az egybetartozók, egyszőrűek természetes érzése mozgatta a vasárnapozó munkácsaladot, majd a csavargókat, mint őt magát és társait, hogy az idegeneknek, betolakodóknak könyörtelen kirekesztése érvényesül a társadalom legmagasabb és legalacsonyabb rétegeiben is. És hogy ködös humanizmusa épolyan értelmetlen, mint az a suta gesztus, amellyel fel-támadását kíséri: a hajnali utcán két kézzel szórja szét a pénzét. Stefan Zweig emberibb embere szétfolyóbb, színtelenebb és együgyűbb, mint a régi volt.

Halász Gábor.

Keyserling Hermann gróf: Új világ születése. Keyserling gróf munkássága nem bölceletet akar adni, hanem bölcseséget. Ezért meglehetősen következetességgel szakít a filozófiai tudományok problematikájával (bár terminológiájukat nem küszöböli ki) és helyett az eleven élet által adódó, életbevágó kérdésekre igyekszik megfelelni. Bizonyos fokig tehát a népszerű filozófia reakciója a szaktudományra. «Kétség-telen — mondja Nagy József szép bevezetésében — hogy van benne valami primitívség, az erő primitívsége, mely annyira idegen minden teóriától». Hogy valóban az erő primitívsége-e, kérdéses. Primitívsége túlságosan tudatos, túlságosan sokat hallgat el, semhogy nyugodtan hihetne benne az ember.

A könyv tartalma racionális jóslat. Megállapítja a mai Európa életének quintessenciáját, az előzményeket, melyek folytán ilyen lett, amilyen, és a várható fejlődést. A jövőt oly kételyt nem ismerő határozottsággal rajzolja, hogy az embernek okvetlenül a szerző-arisztokrata parancsoláshoz szokott származására kell gondolnia. «Az én profeciáim — mondja — nem vélekedések arról, ami esetleg másképp is lehet, hanem anticipációk a már ma történeti valóságok pszichológiailag szükség-szerű következményeinek mérle-geléséből. Minden önálló részekből álló eleven egészben szükségszerűen ugyan-azok a folyamatok mennek végbe, mint

az egyesben, mert kollektív és egyes lélek teljesen analóg dolgok».

Ez a jóslatműfaj, mely az utóbbi-évtizedben olyannyira felvirágozott a német irodalomban, tulajdonképpen nem is olyan nehéz mesterség. Molière köny-nyű mesterségnek mondja az orvosét, mert a halottak nem emelnek vádat. A jós még szerencsésebb helyzetben van: a jövődőt senkisé meg revidéál-hatja.

Az egész modern jóslattudomány azon az analógián alapul, melyet Herder vont a kultúra és az organikus szervezet között. Ha a kultúra való-ban olyan, mint az organikus szer-vezet, akkor az egyes szimptomákból az egész konstitúció állapotára vissza lehet következtetni. Meg lehet jósolni továbbá azokat a változásokat, mely-eket az organikus szervezetnél vas-törvényeknek ismertünk meg: a szü-letés és az elmulás bekövetkezését.

A «józan ész» ösztönszerűleg húzó-dozik ezeztől a következtetésektől. Mert érzi a fenekén rejlő nagy logikai botlást: a jósök összevetik az ana-lógiát az identitással. Lehet, hogy a kultúra szerkezete és sorsa nagyon hasonlít az organikus szervezethez; lehet, hogy a kollektív és az egyes lélek olyan hasonló dolgok, mint amilyeneknek Keyserling látja őket — de ugyanakkor nagyon különböznek is egymástól. Ezért hiányzik minden tu-dományos jóslásból a meggyőző erő.

Egyébként Keyserling gróf rózsás színekben látja a jövőt. A régi kultúra romjain egy. gyökereiben új kultúra fog kinőni a Teremtő Megismerés, a szellem, a gondolkodás, az «átvihető», tehát a nem-érzelmi lelki tartalmak jegyében, mely új kultúra minden eddiginél nagyobb és boldogabb lesz. De ennek az új kulturának szörnyű nagy ára van. Előbb az új embertípus-nak, a «sofförtípusnak», mely az orosz szovjetben valósítja meg politikai ál-mait és a jazzbandben művészeti aka-rását, el kell pusztítania mindent, ami tradicionális, ami érzelmi, ami «átvihe-tetlen»: évezredek kulturája fölött tabula rasát kell csinálnia, hogy valami új létrejöheszen.

Keyserling optimizmusa végered-ményben igen lesújtó, bántó, kedvet-szegő. És ez annál furcsább, mert hiszen ő nemcsak igazságokat akar leszögezni, hanem elsősorban irányí-tani és nevelni akar.

A művet Nagy József fölényesen objektív bevezetése előzi meg. A for-

dítás Juhász Andor alapos, komoly munkája.
Szerb Antal.

Nagy Miklós versei és egyéb verseskötetek. Nagy Miklós «Keselyűk a mohácsi mezőn» c. verseskönyve egy nemeslelkű, mélyérzésű, világos értelmű és egészséges humorú, tehetséges költő rokonszenyves bemutatkozását jelenti. Költeményeinek olvasása közben egyszerre megejt bennünket formáinak művészi könnyedségével, gondolatainak és érzéseinek kristályos tisztaságával s egyéniségének lépten-nyomon megnyilatkozó kedves egyszerűségével.

Gyűjteményének első ciklusa: «Magyarok beszélgetnek». Ebben megkapó erővel mutatkozik meg a magyarság jellembeli tragikumuma, a széthúzás átka és az egymásban való hibakeresés bűne. Egyik-másik darabja (pl. «Két magyar nemesek») sikerült szatíra minden bántó él nélkül. Kitetszik belőlük, hogy a költő mélyen együtt érez azzal a néppel, amelyiknek gyarlóságait sem tudja szó nélkül hagyni.

A második csoport címe: «Kissé magunknak». Ebben csendül meg leg-hallhatóbban szelíd lírai hangja, midőn szubjektív hangulatairól és érzéseiről ad számot. Eredeti, szép gondolat nyer tetszetős kifejezést a «Hernyóbüvölő»-ben, de még hatásosabb a maga epigrammatikus rövidségében «Büszkeségem». Az «Elrejtett ember»-ben is a költőre ismerünk, aki verseinek lombárnya mögé rejtőzik. Az ismertetés szempontjából helyén való idéznünk «Új zümmögés» c. versének utolsó szakaszát:

Amit írok, az is csak ósdi
Avult rímek, már elsírt gondok:
Ősvágy nyakán kopott kolompok.
De zümmögése mégis csak új,
Akármít mondok.

Nem kevésbé kedves és különösen hangulatos verseket foglal magában az «Apám pipája» c. ciklus, amelyben finom realizmussal és meleg szívvel megírt genre- és életképek váltakoznak. A művészi kompozíció csak fokozza a könnyed és változatos formák ritmikus hatását, amely soha sincs ellentétben a téma hangulatával. Tökéletes forma-művészet és hangulategység jellemzi pl. «A hitoktató» c. hangulatos életképet, valamint «Gazduram miséjé»-t a maga természetes, kedves humorával. Ugyanennek a sorozatnak egyik ékessége «A fészek szélén», amely igen

szép önarcképe és önigazolása a pap-költőnek.

«Az én falum» c. csoportot a jóság, szépség és tisztaság áramló, üde poézisa jellemzi. A költő szeretete még az állatokra is kiárad s életszerető szimpátiája művészi módon nyilvánul. («Tanyai istállóban.») A leíró költészetnek való-ságos kis remeke: «Hangok a tanyai alkonyban», amely finom kis miniatürképekből egyberótt eleven, színes körkép. A maga nemében pompásan sikerült «Kurjantás a faluban», amely igen jóízű, talpraesett pillanatfölvétel s mint ilyen, epigrammatikus hatású, kitűnő jellemzése a hetyke magyar legénynek.

Hazafias versei adják a «Kérdez a kuruc» ciklust. Ebben a költő megértő, békés lelkületének szerető hangja mérsékli tiszta ítéletének megállapításait. Ezért nem visszatetsző, mikor a kuruc ós szájába ilyen szavakat ad:

Hát komám, kis komám, esenevész kis unokám,
Voltak itt és lesznek is tán, de nincsenek magyarok.

Mélységes fajszeretet árad minden sorából, nemcsak akkor, midőn rámutat a magyar tragédiának egy-egy okára vagy jelenségére, hanem akkor is, midőn rezignáltan humoros képét rajzolja a szomorú jelennek. Általában komoly, férfias, elbúsult és mégis föl-emelő fajszeretet tüze fűti hazafias költészetét.

A «Sajgó szobrok» gyűjteményét művészi plaszticitás és életszerűség jellemzi. Különösen szép «A kódex-másoló» a maga klasszikus-pogány reminiscenciáival. Megkapó erővel mutatja meg a költő a maga sorsát is «A művész» torzójában, amit az élet formál könyörtelen vésőjével, amíg a költő a maga alakjait szeretettel hívja életre. Ezt a szép önjelmezést egészíti ki a gyűjtemény utolsó ciklusa, melynek címe: «Megint egy bús magyar». Befejezésül R. M. Rilke néhány versének sikerült fordítását kapjuk.

Nagy Miklós költészetének hangja és formája modern, témaforrása egyéni erővel teljes, férfias mély érzés. Gondolatai komoly szépséggel és újszerűségükkel hatnak. Személyes élményei és motívumai finom ízléssel találnak költői formát. Kiváló érényei: emelkedett, nemes életfelfogása, mély tűzű, de nem lamentáló irredentizmusa. Nyelvetősgyökeres, zamatosan magyar.

Egyénisége és költészete komoly értéket jelent számunkra.

Nemesszeghy Elemér «Letörött a zászló» c. gyűjteménye az irredenta költészet igénytelen, bár jóindulatú megnyilatkozása. Nagyon is meglát-szik, hogy a szerző első zsengejével állunk szemben s inkább a szándékot, mint az eredményt kellene méltatnunk. A gyűjtemény költői értékét nagyon lefokozza stílusának költőietlensége. A próza hangzása, terjengős fogalmazásai formában elvész minden tartalmi szépség. E sajnálatos jelenségnek egyik kirívó példája «Tisza István halála», melyben többek között ezek a sorok olvashatók:

Egy villában csendesség van,
Sétájáról most érkezvén,
Az úr épen ozsonnázik
Nyugodt arccal szépen rendjén.

A szerző maga is magyarázatra szorulónak érzi e költeményt, amidőn megjegyzi róla, hogy kezdő verseiből való. Az ilyet jobb lett volna kihagyni a kötetből, bár említésreméltó fejlődésről, akár tartalom, akár forma tekintetében a többi szerzemények sem tanusodnak. Annyi kétségtelen, hogy Nemesszeghy a régi hagyományok rajongója s a multból Arany, a jelenben Végvári az ideálja. Kár, hogy jelen kötetével jó szándékai ellenére sem tudta igénytelen próbálkozásnál többre vinni.

Gyarmath B. János «Siratlak Erdély» c. kötete az előbbihez hasonló szándékú, de valamivel sikerültebb versek gyűjteménye. Az első ciklus tárgya: «Magyar bánat . . . magyar reményesség». Egyik-másik darabjában szívünkhöz szól az egyszerű hangulat póznélküli hangja, de legtöbb irredenta költeményét krónikás szárazság jellemzi. Kedvenc versformája a kényelmes alexandrinus, amelybe igen sok hézagpótló, prózai kifejezés kerül. Ezért a verselés olykor bosszantóan lapossá válik, amin a hatástalan, régies frázisok sem tudnak segíteni. A második ciklus címe: «Könynyek és imádság». A szájbarágó, magyarázó és okadatoló tárgyszerűség ebben is tönkreteszi a hangulatot. Egyébként megható tárgyú költeményében (pl. Halottsirató) is kirívó az a kicsinyes részletezés, amely nem fér össze az igazi fájdalommal. A régi, nehézkes formába öltöztetett szárnyaszegett gondolatoknak és érzelmeknek nincs meg az a lendítő erejük, amely a szerző

költeményeit az egyéni költészet színvonalára emelhetné.

György Oszkár «Titkok» c. kötete már sokkal fejlettebb költői készségről tesz bizonyosságot. Igazi virtuozitással kezeli a modern formákat és ebből az erényéből származik az a hibája, hogy a külső csillogás, egy-egy mesteri vagy mesterkelt hangkép néha elhomályosítja a gondolat világosságát. Ezzel szemben vannak igazán hangulatos, megkapó dolgai is (különösen «A kert» c. csoportban, pl. El-nézek titeket, virágok, virágok), amelyekben a mesteri technika sincs ártalmára a hangulat mélységének és nem szorítja háttérbe a tartalmi szépséget. Motivumai közül kiemelkedik az Istenhez való viszony megérzése és értelmezése, valamint az érzés- és gondolatvilágában uralkodó pantheisztikus eszme. A szerzőt a modern költői stílus művelésében mutatózó virtuóz készsége mellett egyéni témák és hangulatok megszólaltatása is dicséri.

Ugyancsak György Oszkár fordításában kapjuk magyarul *Paul Verlaine* «Jóság» c. kötetét, amely Verlaine válogatott szép versei között elsősorban a *Sagesse* c. ciklus legszebb darabjait tartalmazza. Egyéb köteteiből is ad a fordító néhány jellemző költeményt s egészben véve egységes hatású képet nyújt Verlaine költészetéről. A fordításban alig vész el valami az eredetnek hangulati mélységéből s a szavak ritmikus zenéje is megkapó erővel érvényesül a magyar szövegben.

Gulyás Sándor.

Szöke Sándor: Perek hegyén. (Versek. Az Aurora-kör Magyar Irodalmi Társaság kiadása.) Vékony füzet, benne alig harminc költemény s maguk a versek is jobbára apró kompozíciók. Szerzőjük fiatalos mohósággal igyekszik utat nyitni mindannak, mi lelkében megárad, szavának néha már a beléhelyezett lelki tartalommal is nyomtatékat bír adni, de néha még csak a kettős vagy éppen hármas felkiáltójelhez folyamodik. *Önarckép*-et rajzol magáról s úgy látja: «Gesztusa: árnya égbenyúló karnak, Érzelme: tenger, vágyai: hegyek». Mindez jellegzetes ifjonti hang, mely mindent szívesen túlhangsúlyoz s a hangsúlyt még inkább a külsőségre, a mozdulatra veti, mint a lélek mélyebb s valódibb rezdüléseire, melyek a költői gesztust felkiáltójelek halmozása nélkül is igazi lendülettel táplálják.

De azért a lélek értékesebb rezdülései sem hiányoznak Szőke Sándor kis könyvéből, melynek egésze inkább kivallja e még önmaga s eszközei felől egyaránt sok bizonytalansággal faggatózó költő rokonszenves és biztató vonásait, mint a kötet egyes darabjai. Valahányszor nem magarávett «témát» alakít, hanem bensőleg átélt anyagból — családi meleg érzéséből, áhítatos ifjú szerelméből — épít: az alakításban, a versépítésben is közelebb jut a művészi épséghez és koncentrációhoz. (*Hárman vagyunk, Édes terem, Te.*)

Ez a kis könyv olyan, melyet valójában majd csak egy — második kötet világíthat meg; abból majd mulhatatlanul kitetszik, megféle-e a szerző életútjának azt a helyét, mely után most még csak szomjan sóvárog: «ahol megtelnék mézzel a kehely?» A mézet magának kell termelnie s a kelyhet magának kell kiformalnia.

Verseinek következő gyűjteménye talán beváltja azt a reménykedést, mit elindulásához Herczeg Ferenc meleghangú előszava fűz. A világháború után felserdült lírikus-nemzedék — mondja Herczeg — a halál országából jön és az élet szimbolusát hozza magával. Bizonyos, hogy Szőke Sándor az élet zöld gallyával vág neki légi útjának. De szárnya még edzésre szorul, hogy kimerészkedhessék a sötét vizek fölé. *Rédey Tivadar.*

Szitnyai Zoltán: Bolondok tornya. Tevan-kiadás. Szitnyai Zoltán novelláskötetében két író küzd egymással. Az egyik tulajdon élményeinek, közvetlen életszemléletének melegszívű lírikusa s — hacsak néhány lapon is — vérbeli művésznek mutatkozik. A kötet legigazibb vallomásai tőle valók. Az *Idegen utas*, a kötet első és legsikerültebb novellája, megható, szép rajz. Az élet adta a keretét, az élet szőtte a cselekvényét s a költő egy szerencsés pillanatban leírta nekünk. Stílusa is jó, természetesen olvad egybe a mesével, mely annyunk való élménye volt a háború után, mikor csonka hazánkból csak ügyel-bajjal, útlevéllal mehettünk át rövid látogatóba elszakított szülőföldünkre. *Az életben béke honol, a Kihajtott a bab* c. novellák is szemlátomást ilyen egészséges életszemléletből fakadtak. De Szitnyai Zoltánban az igazibb, az értékesebb írón felülkerekedik a másik, a lélektani valószínűtlenséget stílusvirággal palástoló, rémregéket kiagyaló romantikus. A kötet címlapja

is erre a másikra hívja fel a figyelmet. (Torony, mely mintha egy üvegeszemű, torz fejből nőtt volna ki). A rajzban csakugyan van valami jellemző a kötet nagy részére, de nem Szitnyai szándékának megfelelően: zavaros, groteszk novellák előrevetített illusztrációja.

Király két ízben is szerepel Szitnyainál. Az egyik egy utcai nőt hozat fel palotájába. Azzal kezdi vallomását, hogy megkorbácsoltatja Olgát, majd szerelmes gyöngédséggel borul rá, míg végre őt korbácsolja meg a «gutaütés». Sablonos, izetlen rajz ez, mondvasinált befejezéssel. A király halála, a leány rémülete, a palotában támadt zürzavar szintelen leírása után ennyivel kell megelégednünk: «Fönt a palotában pedig néhány ott felejtett rongyot és egy kopott bőrtárcát az adjutáns parancsára a tűzbe dobtak». Egy másik királyt meg egyenesen arculütnek a Diadal-szobra leleplezésekor. Maga a mester, Anterro Gaiotto teszi ezt, mert féltékeny a feleségére; a királytól félti, valójában nem tudni, miért. Nyilván, hogy valami szenzáció történhessék. A király az eset után bárgyú intellektüelnek mutatkozik, sajnálja kivégeztetni a nagy mestert. De a rideg főherceg, aki az uralkodó helyett gondolkodik, rákényszeríti öfel-ségét, különben le kell mondania. Öfel-sége végre aláírja a halálos ítéletet s csak ennyit sóhajt magában:

— Anterro Gaiotto... Miért?... Te szegény... Anterró!

S ezzel vége is a novellának.

Elhisszük, hogy Szitnyai valami különös káprázat, egzotikus virágát akarta kiviríttatni előttünk, de nekünk csak a csodanövény szára jutott. S ami a mese borzalmasságát illeti, eszünkbe jut egy másik novella végzava: «Ne féljetek, jó emberek, csak mese volt az egész». Nem féltünk, legfeljebb bosszankodtunk, hogy olyan naivnak tartanak bennünket.

A *Bolondok tornya* c. novellában egy örült szerepel. Ápoló szolgálójával, az öreg Jánossal csukták a toronyba, mert a harctérről hazaérkezve, féltékenységi rohamában megölte ártatlan feleségét. Jánosnak kell papírra vetnie az örült rendeleteit: a világháború azonnal befejezendő, minden ágyú megolvasztandó, a magyar nyelv oktatása minden államban kihirdetendő stb. A roham később Jánosra is átragad; megöli urát, mert becsmérelte a megboldogult asszonyságot. Olyan zavaros ez a

novella, mintha a torony jobb sorsra érdemes lakója írta volna. Ime ide tévedt Szitnyai Zoltán tehetsége igazi ösvényéről. Csokoládépisztolyból lövöldöz, miközben alakjaiból a vadromantika olcsó piros festéke folyik.

Szitnyai Zoltán még kiforratlan író, de néhány szép novellája biztató ígért, hogy előbb-utóbb sikerül magára találnia. *Vajthó László.*

Bartha József: Két nemzedék magyar irodalma. A könyv írója egy fél-század irodalmát mutatja be, 1875—1925-ig. Fejlődés szempontjából három részre tagozza az anyagot. Az első a mult század végének költészetét, mely a realizmus kivirágzásaként jelentkezik, de még a népies nemzeti irány folytatásának tekinthető. A másik a jelen század elején jelentkező impresszionista költészet. «Ez szembehelyezkedett irodalmi hagyományainkkal és valami sajátos zsidó szellemet tükrözött vissza alkotásaiban.» A harmadik rész a jelenkor irodalma. — E tárgykör keretében a szerző az igaz, jó és szép művészi kifejezését s a magyar lélek megnyilatkozását kutatja.

A mult század politikai és társadalmi rajza után Tolnai Lajos, Ábrányi Kornél, Vértesi Arnold, Mikszáth, Gárdonyi, Herczeg elbeszélő műveit ismereti részletesebben. Kritikai álláspontja ez írókkal szemben általában helyes, jellemzései találók. A regény után a drámát, verses elbeszélést és lírát (Komjáthy, Reviczky) mutatja be. Most következik aztán a könyv tulajdonképeni főrésze: A XX. század új irányának, a nyugatosoknak kritikája. E bírálatot erős gyökerű keresztény és hazafias szellem jellemzi s ítélete természetesen marasztaló. Lesújtó magára Ady Endrét nézve is, aki első kötete (Versek) «tekintélyes részében derekas alkotásokat» adott, de aztán Párizs, a radikális irányzat, a maga pöre érzékisége, a szimbolizmus stb. hatása alatt mindinkább elsekélyesedett. Ítélete azzal zárul, hogy «amikor olyan költeményeket olvasunk, mint *A magyar ugaron*, *A halál rokona*, stb. (itt 14 versét sorolja fel) és több ezekhez hasonló, akkor méltán elfoghat bennünket a fájdalom, hogy egy derekas magyar tehetség a nemzeti szellemmel ellentétes és idegen hatások jármában ilyen ferdére nőtt és veszendőbe ment». A szerző szemszögéből nézve is Adyt, önként kínálkozik az ellenvetés, hogy tán mégsem ment

veszendőbe a költő, akinek 14 verse «s több ezekhez hasonló» «derekas alkotás»? Amilyen helytálló Bartha szempontjai Ady körének és politikai irányának bírálatánál, annyira nélkülözölköz a teljességet Ady méltatásánál. Eltekintve attól, hogy szempontjai nem elég esztétikaiak (a verstől pl. «világos» és «szabatos» stílus követel, akár az értekezéstől), a tárgyalás modora és hangja is arra vall, hogy heves pártemberrel s nem higgadt ítélekezővel van dolgunk. Ma már a konzervatívabb álláspont is több megértéssel fordul Ady Endre művei felé.

Könyve többi részében Bartha a legújabb irodalmat tárgyalja széleskörű tudással és sok gondolatébresztő megjegyzéssel. Ez a rész modorában nyugodtabb s ezért talán ítéletei is jobban kiállják az idő próbáját. «Talan» — mert a ma irodalma *folymat* s nem változatlan, bevégzett egész. Az írók fejlődnek, műveik szaporodnak, ennél fogva működésük inkább a kritika tárgya, mint az irodalomtörténeté. A szerző mellett szól, hogy könyvének e része mindezek ellenére is helyes történeti felfogás benyomását teszi. *Keleti Géza.*

Keller Imre: Irodalmi mozaikok. (Tanulmányok. Kassa.) A szerző több éven át készült irodalmi tanulmányait gyűjtötte össze e kötetben, mely a felvidéki irodalomnak első ilyenmű terméke. Meg is kell küzdenie az úttörők sorsával: amint az előszóban maga jelzi, hiába igyekezett előfizetők gyűjtésével könyvének kiadását lehetővé tenni. A felvidéki fiatal olvasóközönség még nem bírja el a tudományos munkákat. Ez az előszó olyan előszavakra emlékeztet, amilyeneket Kazinczy korában írtak magyar könyvek elé: a szerző tanulmányait nem a nagy olvasóközönségnek írja, hanem néhány lelkes hívének, akik kíváncsiak mondanivalóira. Nem a jelen, hanem a jövő számára ír, a Mát akarja megérteni és megértetni huszonöt év távlatából.

Kellert valóban nem is annyira az időtlen esztétikai problémák érdeklik, mint inkább a kor kérdéseinek visszatükrözése az irodalmi műben. S mivel ezekkel a kérdésekkel szemben megvan a maga egyéni állásfoglalása, minden egyes tanulmánya erős szubjektív ízt nyer. Nem kívülről nézi az irodalmi műveket, hanem igyekszik magát teljesen beleélni az író lelki világába, nem annyira bírál, mint inkább újra átél.

Harsányi Kálmánról, Herczeg Ferencről figyelemreméltó dolgokat tud mondani. A tárgy jelentőségéhez mérten kissé hosszadalmasan foglalkozik az a nézetrel, miért fordította le Petőfi Coriolanust és szembeszáll az a nézetrel, mintha Petőfi Coriolanusban rokonalakot látott volna. Egy másik értekezésben Hamlet és Ofélia viszonyát tárgyalja, legvégül Molière Tartuffejéhez ír «előszót». Ezek a tanulmányok világirodalmi tájékozottságáról és nagy olvasottságáról tesznek tanubizonyságot, de bennünket magyar szempontból mégis csak azok a cikkei érdekelnek legjobban, melyek a jelenlegi felvidéki irodalom problémáival foglalkoznak. Keller Imre sokkal inkább benne él a felvidéki irodalmi életben, mintsem, hogy objektivitását teljesen meg tudná őrizni. A kritikátlanság átka «Szlovenszkón» című elvi jelentőségű cikkében túlságosan sötéten látja a felvidéki irodalmi szövegeket, noha egyes megállapításainak helyességét nem lehet tagadni. A kritika hiánya valóban sok kárt okozott a Felvidéken, de viszont a kibontakozó irodalom első éveiben nem is lett volna helye egy világirodalmi szintről ítélező kritikának. Ez elfojtotta volna a kezdő kísérleteket, melyekből ma már mégis egy életképes, eredeti irodalom kezd kisarjadni. Különbösen maga Keller sem kerülheti el egészen a kritikátlanság vádját Merényi Gyuláról írt tanulmányában, amikor ezt a korán elhunyt és kétségtelenül nagyon tehetséges fiatal poétát a legnagyobbakkal állítja egy sorba. Keller írói egyénisége, nagy műveltsége legjobban a «Könyv csődje» című tanulmányában jut kifejezésre, mely pesszimiztikus hangja és túlsúlyossága ellenére is széles horizontot tanuskodik.

Keller Imre jól tette, hogy nem riadt vissza előfizetési felhívásainak «csődjéről» és ezt a könyvet mégis kiadta. Megérdemli, hogy észrevegyük és a felvidéki magyar irodalom érdekében várakozással nézzünk további működése elé.

F. Gy.

Pákozdy Ferenc: Embermérleg. Versek. «Szemem a messzi eget issza, ó ez a régi, égi vágy, minden izem magasra vágy s mindig a földre hullott vissza...» Ez a négy sor tükrözteti legjobban a fiatal költő alaphangulatát. A mai fiatal költőnemzedék bízó, hívó optimizmusával szemben valami fáradt lemondás, a küzdelemnek előre való

feladása hatja át ezt a lírát, sok könny, sok sírás, sok gyász. Csak kollektív költeményeiben csendül fel a harcvágy, magában nem hisz, de az emberiségben igen: «Hinni, hinni, de nem magamban, élni, élni nem magamért, de minden, minden emberért.» Nem új hangok ezek, az újkori lírának hagyományos öröksége. Legújszerűbben hatnak Pákozdynek Mária- és Krisztusversei. Ezek nagyon emberi versek, az istenhívóság minden páthosza nélkül, mégis mélyesen vallásosak. Nem élménytartalma teszi Pákozdyt költővé, hanem művészi formaérzéke. Mondanivalóját a legkötöttebb formába, a szonettbe öltözteti. Ezt a formát mesterien kezeli. Szonettjein nem érzik semmi mesterkéeltség, természetesen ömlenek és valami finom egyszerűség hatja őket át. A mai líra bőbeszédű, sokszor bombasztikus szabadversei után valóságos felelősségű jelenetek ezek a tiszta, egyszerű, finomcspkézetű költemények. /

A magyar tanya. A magyar tanya kérdésével, amely nemzetgazdasági szempontból egyike a legfontosabb közéleti problémáknak, Gesztelyi Nagy László két könyvben foglalkozik. Az első füzetterjedelmű munka, melynek címe «A magyar tanyarendszer kialakulása», megismertet bennünket a tanyakérdés megértéséhez szükséges történeti előzményekkel. Alapos képzettséggel s a vonatkozó irodalom pontos felhasználásával mutatja ki, hogy a tanyarendszer oka a városok nagy határa s a lakosság elszaporodása. Külön foglalkozik egész sereg nagyhatárú városunkkal és megállapítja, hogy «a magyar tanyarendszer teljesen rendszertelenül, ötletszerűleg, vagy a gazdasági viszonyok kényszerhatása következtében, a múlt század közepe táján alakult ki úgy, amint az ma szemünk előtt áll».

A másik könyv, amelynek címe «A magyar tanyakérdés», a tanya jelenével, utolsó fejezete pedig a magyar tanyavilág jövőjével foglalkozik. Targyanak gyakorlatias természeténél fogva legtöbb gondot fordít a tanyarendszer bajainak feltárására. Ismertetését az egyes tanyatípusok külső képeinek megrajzolásával kezdi, majd áttér a tanyai élet sok-sok problémája közül a legfontosabbak fejtegetésére. Megállapítja a tanyai lakosságnak kielégítésre váró vallási szükségleteit s arra a meggyőződésre jut, hogy minden tanyai körzetnek

meg kell kapnia a maga templomát. Majd részletesen foglalkozik a tanyakérdésnek talán legfontosabb pontjával: az utak kérdésével. Fejtegetéseiből következik, hogy egy nagyszabású útépitési program végrehajtása nélkül a tanyai élet fölvirágoztatásáról szó sem lehet. Tulajdonképpen ezzel függ össze minden más tennivaló is, amilyen pl. a tanyai nép kulturális helyzetének megjavítása, valamint a lehetetlen közigazgatási állapotok orvoslása. Az elhanyagolt egészségügy leírása szinte drámai részletekben gazdag. A magyar faj pusztulásának megdöbbentő képe tárul elénk a rideg statisztika szomorú adataiból. Majd szóvá teszi a gazdálkodás módjait, a fásítás ügyét, a lecsapolás kérdését, a szövethetési mozgalmakat s az adózási rendszert. Végül egészséges, okos javaslatokat sorakoztat fel, amelyek alkalmasak lennének a felsorolt hibák fokozatos megszüntetésére.

A szerző nagy hozzáértéssel és tárgy-szeretettel vezeti bele az olvasót a fontos problémák mélyébe és meggyőző erővel teszi tudatosá mindenkiében a tanyakérdés nagy fontosságát. Egyetemes nemzeti szempontból is dicséretes munkát végez tényeken alapuló, nemes célú agitációjával. Vajha nemes törekvései az illetékes tényezők megértése és támogatása folytán mielőbb valóra válhatnának. Gr.

Nyugatmagyarországi mondák és mondaélék. (Irta: Pap bácsi.) A szerző a naiv krónikás szerepét vállalja magára, aki tudatlan olvasóknak mesél és magyarul fontos, legtöbbször csodálatos eseményeket, melyeknek már csak egy-egy sírfelirat, oltárkép, kápolna, rövid történeti feljegyzés vagy valamelyik nyugatmagyarországi — esetleg ausztriai — vár egyik terme, ősi bütordarabja őrzi emlékét. Tehát nem a nép száján élő mondákat gyűjti össze, hanem a hagyomány vagy a történelem valamilyen halvány adataiból akar mondát fejleszteni. Ezzel költői feladatra vállalkozik, megítélésében tehát az esztétika szempontjai az irányadók.

Világnézet a német romantikában és a katolicizmusban gyökerezik. Ennek a világnézetnek az aktuális irredentizmus ad magyar színt. Istenfélő, buzgó katolikus, feltétlenül lojális és gyönyörködve idézi fel a középkori várak és az újabbkori főurak életét.

Költői képességei azonban nincsenek, ízlése a «Várkisasszony titka»-féle füzetes regényekre emlékeztet. A német ritterromanok minden kellékét feleleveníti: istenítélet, kített gyermek, lemoshatatlan vérfoltok, ezüstpátkó, remete, szellemek, sőt a bolsevistákról szóló «mondafélé»-ben a modern szellemdézés is szerepel. Nagyobb baj az, hogy ezek a rejtelmek és titkok nem lepik meg az olvasót, a csodák nem váratlanok, a szerző magyaráztatása, részletező kitérései minden hatást lerontanak. A világnézet és erkölcsi tanulságok folytonos kiemelése és bőbeszédű részletezése sem válik javára. *Fabián István.*

Van Loon : Az emberiség története az ősembertől napjainkig. (Fordította dr. Fülöp Zsigmond.) A németek évenként kiadnak egy könyvet, amelyben a világ összes egyetemei, nagyobb könyvtárai, tudományos intézetei föl vannak sorolva, ez a «Minerva». Ennek a Minervának 1926-iki évfolyamában kerestem Van Loon tanár és Westport város nevét, miután a címlap szerint ő ott egyetemi tanár. Nincs. Kerestem az Encyclopedia Britannica hatalmas kötetiben, ott megtaláltam Westport nevét: mezőváros, kikötője és vasúti állomása van. Azt kell gondolnom, hogy a fordító nevezte ki van Loont egyetemi tanárrá a magyar olvasókra való tekintettel, hogy t. i. a jól megírt, de hibáktól hemzsgő könyvnek nagyobb tekintélyt szerezzen. Van Loonnak célja lehetett a laikusok bevezetése a történet szellemébe — az eszközt jól választotta meg, mert élvezetes a stílus mindvégig —, de az anyag igen gyakran messze eltávozik a történet szellemétől, sőt a külső események valóságától is. Nagy Frigyes mellett homály borul a káplár- királyra, akinek Poroszország emelkedésében legalább annyi része van, mint csillogó tetteivel híressé vált fiának; Macchiavelliről hiába írta kitűnő jellemzését az angol Macaulay, szerzőnk megteszi őt ördögnek ismét, a becsületes Egmont neki egy ostoba fráter, akinek nem volt elég esze megszökni Alba herceg elől. A fordító a római pápát Krisztus földi «alkirályának nevezi; ha ez nem gúny a «helytartó» cím helyett, akkor tudatlanság. Különbözik a fordító máskor is szívesen mellőzi a megszokott és sokszor helyesebb rég magyar elnevezéseket. Vannak fölületes állításai is. Szerinte I. Károly angol király máglyán halt

meg, holott köztudomású, hogy fejét vették. Szerinte Anglia azért akadályozta meg 1878-ban Konstantinápoly elfoglalását, mert a zsidók üldözése miatt gyűlölte az oroszokat, holott pár sorral hátrább ő maga sem hallgathatja el teljesen, hogy Angliának életre-halálra kellett védenie az Indiába vezető utat. Világfelfogását tekintve a mű közel áll azokhoz, amelyeket Szeffű Gyula «álarcos» könyveknek nevezett el. *Gaal Sándor.*

Luther lelke. (Hangulatképek a lutheranus magyarság multjából.) Aki e kis könyv címéből felekezeti ellentétek szítására következtet, alaposan csalódik. Igaz ugyan, hogy a mű a híres reformátor kultuszát akarja szolgálni, de ez a szerző, Szigethy Lajos szerint azt jelenti, hogy Luther példájával óhajtja ápolni a vallásosság, hazafiság és eszményiség hármas szent lángját. Evégből jó tollal megírt korrajzserű vázlatokat és arcképeket sorakoztat egymás után, melyekből kitűnik, hogy az utóbbi négy évszázad folyamán mely lutheranus hazánkfiai szereztek érdemeket egyházuk és a magyar közmveltség fejlesztése körül. Thurzó György, a Radvánszkyak s Witnyédy István mellett oly nevekkel találkozunk a teljességre igényt nem tartó sorban, aminők Kis Jánosé, Berzsényi Dánielé, Székács Józsefé, Bél Mátyásé, Tessedik Sámuelé, Hunfalvy Pálé, Péterfi Sándoré, kik közül az első három költői műveivel, a négy utóbbi pedig részint a tudomány, részint a nevelésügy terén kötelezte hátlára nemzetét. A mű végén egy-egy fejezet a «Luther-oltár» papnői (gróf Teleki Józsefné, Veres Pálné, Haberern Jonathánné) emlékéit idézi fel s állítja követendő példakul a mai leányemzedék elé. A képsorozatot színező mozzanatok helyenként (*A sárvári diák Wittenbergában, Hat nap Sopron életéből, Eperjes és Dessewffy Arisztid*) nem nélkülözik ugyan a lutheranizmus erkölcsi tartalmának hangsúlyozását, de ez sohasem történik oly módon, hogy más felekezetűekre nézve bántó éle volna. Ezt különben kizárja a tisztas irodalmi multú szerző ízlése és emelkedett felfogása is, melynek nyomai lépteny nyomon kiütköznek történelmi érzékre és meleg kedélyre valló soraiból. *A. B.*

Két verseskötet. (*Medgyasszay Vince: Vihar után — alkonyat felé. Vidor Marcel: Cselló.*) Medgyasszay majdnem 300 oldalas verskötetében hat év (1920—1926.) termését mutatja be s elvéte egy-két régebbi versét is közli. A hazaszeretet, vallás, a családi s falusi élet ihletik. Hazafias költeményeinek hangja általában oktató; néha szelid szeretettel dorgálja fáját. A politikai s szellemi élet nevezetesebb dátumai s eseményei tükröződnek verseiben. (Genf, Locarno, Nyugatmagyarország elvesztése, Petőfi- és Jókai-centenárium, Tisza-évforduló stb.)

Vallásos költészete tömörebb és mélyebb. Áhitat, mélységes hit és megnyugvás jellemzik. A családi élet, a falu s a magyar tájak megéneklése is sikerül neki. Enyelgő, humoros, majd komoly, borongó hang; változatosság tárgyban, felfogásban és hangulatban; zamatos nyelv és friss előadás teszik verseit élvezetessé.

Medgyasszay lírája az élet delén már túlhaladt, harmonikus lélek költészete, amely visszahív bennünket a mult század hetvenes-nyolcvanas éveinek hangulatába. Egészséges, mint a friss hegyi levegő. És minden egyes lapon, a sorok között is ott lappang a boldog, nagy magyar haza álomképe.

Vidor Marcel költeményeiben tartalom és forma itt-ott még tusakodnak. Ez részben a Sturm und Drang elmaradhatatlan sallangja, részben az Ady nyomdokain sarjadt lírának közös ismertetőjele. A költemények javarészt a szerelmet éneklik meg. A költőnek megvan a maga szerelmi Odisszeája. A zajló, szertelen szerelem verseinél azonban szebbek a révbeérkezés dalszerűen rövid költeményei:

Szemed fölött az álmok sátra
Pihen rózsásan, hallgatag,
Felső ajkadnak nyoszolyáján
Könnyű sóhajok alszanak.

Orcádon csillaghímes fátyol,
Könnyektől lágyan rezzenő ...
Dús csókjaimtól kivirágzó,
Mint napsütésben a mező.

Ezekben a — sejtethetőn utóbb írt — költeményekben az érzés tisztultabb, a forma érettebb s tárgyhoz simulóbb, a nyelv pedig ment az idegen reminiscenciáktól.

Árvay János.

Színházi szemle.

I.

A legutóbbi hónap a Nemzeti Színháznak eddig egyoldalú klasszikus műsorába némi változatosságot hozott a Molière-ciklussal és Schiller *Stuart Mária*jának felújításával. E fordulat örvendetes hatása alatt nem akarjuk a Molière-előadások botlásait és készületlenségeit kiélezni, inkább szólnunk *Stuart Mária*ról, mely sok tekintetben jelentős művészi esemény volt.

A főszerepet Márkus Emília játszotta. E rendkívüli tehetségű színésznő az utóbbi időben kelleténél többször elégedett meg a hatásnak könnyebb és külsősegebb eszközeivel, úgyhogy némi szorongással mentünk az előadásra. A legörvendetesebb és a legnagyobbüzusabb csalódásban volt részünk. A művésznő maga régi, legszebb diadalaira emlékeztető nagyszerűséggel játszott s az a tomboló lelkesedés, amely a nézőtérrel feleje viharzott, minden tekintetben megérdemelt volt.

Stuart Mária szerepe annyiban tartozik a nehezebb művészi feladatok közé, mert a színésznőnek — ki mindössze háromszor jön a színpadra — mind a háromszor merőben más hurokon kell játszania. E különböző vonásokat egyképen jól ábrázolni s e változatos megnyilatkozásokat mégis úgy egységbe markolni, hogy a jellem alaphangja a jelenetek minden ízén átremegjen, ez ennek a szerepnek főnehézsége.

Márkus Emiliának e feladatok megoldása tökéletesen sikerült. Az első felvonásban a büntudattól gyötört és a fogságtól megviselt, de azért igazságért elszántan harcoló királynét, a harmadik felvonásban a szabad levegőnek örvendő és szerencsés vetélytársa előtt magát megalázó, majd féltékenységekben és féktelen haragban kirobbanó nőt, az utolsó felvonásban pedig a vallás vigasztalásával a halálba felmagasztosultan menő embert egyforma igazsággal mutatta be. Az a fonál, amivel e könnyen széthulló vonásokat összefűzte, a királynői méltóság

volt. A megalázottságában is emelkedett, az asszonyi veszekedések közepette is nagyarányú lelket szerepének minden mozzanatán keresztül érezette. S ez épen Márkus Emília idegesen vibráló színészgyénisége részéről meglepő jelenség. Azt gondoltuk, hogy a fenségesnek, a magasznak ez a megnyilatkoztatása nincs hatalmában s épen ennek kitűnő érzetetésével és megjátszásával tette Stuart Máriaját olyan megragadó színpadi jelenséggé. «Ízről-ízre királynő» volt.

Játéka a legváltozatosabb Erzsébettel való jelenetében volt, ahol arcjátéka, mozgása, hangjának tempója és színe majdnem a pillanatok villámgyorsaságával váltakozott. Legnyugodtabb, szinte földöntúli harmónikus pedig halálbamenetele előtt volt, mikor egyensúlyát egy percre csak Leicester gróf megpillantása törte meg.

Különösen kíváncsiak voltunk alakításának egyik mozzanatára, arra, amelynek megoldását a kiváló magyar kritikus, Salamon Ferenc, a nagy olasz színésznőnek, Ristorinak, játékában csodálta meg. Mikor Máriaának a harmadik felvonás e szavai után: *Imádom Isteni, aki felmagasztalt*, Erzsébet előtt le kell térdepelnie: Ristori ennek olyatén interpretálását, hogy Mária ilyen mélyen vetélytársnője előtt alázódik meg, valószínűtlennek tartván, a nyakában függő keresztet kapta meg, szorította melléhez s így mintegy Isten előtt esett térdre. Ilyenfélet e jelenetben Márkus Emília is tett. Nem ugyan a keresztet szorította magához, hanem az Isten nevének említésekor olyan mélyre hajtotta meg fejét, hogy a térdrehullás felíg és főhajtás természetes következeseképp hatott s csak felíg szólt Erzsébetnek.

E mindenképen emlékezetes alakítás kiválóságai közül csak még egyet említünk meg — Márkus Emília dikciójának szépségét. E beszédmód a maga emelkedettségével a legnemesebb színpadi páthosz, s a szenvedélyek viharzó sebességében is kristálytisztán érthető. Mária ellenjátékosa, Erzsébet — sajnos — nem volt ilyen kitűnő kezekben.

Hettyey Aranka angol királynője kicsinyesnek és — világért sem akar sértés lenni e megállapítás, de ki kell mondani! — olyan jelenetekben, ahol a királynő asszonyisága tör elő, kissé közönségesnek hatott. Igaz, Erzsébet nem Mária, de nem eddig a mértékig ellentéte az emelkedettségben Máriának. Hettyey e félrejátásza különben azért is érthetetlen, mert nem nagyskalájú színpadi egyéniségének épen a méltóság a fővonása. Ami pedig beszédjét illeti, egyszer azt is meg kell kérdezni tőle, hogy a szenvedőbb helyeken mit akar kifejezni azokkal a szó- vagy mondatpótló nyögésekkel, azokkal az ő-hanghoz hasonló vokális-csonkokkal?

A férfiszereplők közül Nagy Adorján nagy gonddal és intelligenciával dolgozta ki Burleigh alakját, Abonyi Géza gyönyörű dikciójú Mortimer volt, Lehotay Árpád pedig igen illuziókeltő Leicester. Kevésbé tetszett Gál mint Talbot: a fizikai öregségnek sokszor nagyon is aláhúzott éreztetésével ki-esezt a darab stílusából és kelleténél több figyelmet vont magára.

Leszámítva azonban az említett pár kifogást, az előadás a legjobbak közé tartozott, amit a Nemzeti Színházban az utóbbi időben láttunk. A darab nem nyersen, hanem teljesen készen került a közönség elé s volt benne stílus, volt benne valami nagyvonalú, valami schilleri.

*

A Kamara Színház legfrissebb újdon-sága, Fóthly János *Igazgyöngy* című vígjátéka, szinte felébreszti a bírálóban az alvó filológust, hogy jelenetről-jelenetre kimutassa rajta a legkülönbözőbb hatásokat. Alig láttunk az utóbbi években darabot, amely más szín-művek fordulatainak nyomaít annyira nyilvánvalóan magán viselné, mint ez a vígjáték. Már témája is únos-únalomig elcsépelet. Középpontjában egy férj áll, akit felesége az iránta való közönyösségből azzal ráz fel, hogy féltékennyé teszi magga iránt. De nemcsak témáját, hanem a darab egyes fogásait is hány-szor láttuk már a színpadon! Kiméljük azonban a szerzőt is, az olvasót is, hogy e vígjáték «forrásait» rendre felsoroljuk, inkább csak azt a kérdést vetjük fel, hogy vajjon helyt-álló-e a sajtónak az íróról hangoztatott ama megállapítása, hogy ez a lejátszott téma s ezek a megfakult motívumok legalább ügyes színpadtechnikával van-

nak-e felfrissítve. A darabon valóban látszik valamelyes színpadismeret, de e tekintetben is van egy-két erős fo-gyatkozása. Kelleténél erősebben húzza alá mondanivalóit, könnyedség, fölényesség alig nyilatkozik meg benne s amikor például a második felvonás a maga épen nem új motívumaival le-pergett, akkor az író a harmadik felvonásban a két főszereplővel per lon-gum et latum újra elmondatta egy harmadiknak azt, amit egy félórával előbb már úgyis láttunk, úgyis megér-tettünk és — úgyis megúntunk.

A Nemzeti Színház kiváló művészei-ről e darabjalikapsolatban nem beszélünk.

*

A Vígszínház elérkezett eddigi történetének legnagyobb bukásához. St. John G. Ervine bohózata, melyet magyar fordítója *Az isteni diva* pleonasz-tikus címmel még csak jobban megcsúfolt, a legbárgyúbb és legüresebb valami, amit csak elképzelni lehet. A darab a budapesti közönség részé-ről méltó visszautasításban részesült s négy előadásnál nem vitte többre. A főszereplő Fedák Sári ugyan rosszul választott, amikor Amerikából vissza-jövet ebben a szerepben akarta ma-gyar közönségét viszontlátni. Mert hiszen egy gyöngébb darabot is elvisel-nénk valahogy egy olyanfajta szerep kedvéért, amelyben a színész a maga tehetségét több oldalról mutathatja be. De micsoda szerep az, ahol a színész az egész darabon keresztül azt kényte-len játszani, amit az első jelenetben játszott? A darab unalmát a főszerep unalma még elviselhetlenebbé teszi.

E hatalmas bukás után — a «kár-nak, bajnak nincs gazdája» elve alap-ján — színház is, színésznő is a nyilvánosság előtt összeveszttek. Semmi közünk e pörpatvarhoz, mi a Vígszínhá-zat nem feltjük, Fedák Sáriért sem fáj a fejünk. Azt azonban mindenesetre ízetlennek tartjuk, hogy szükségesnek látták e nem valami épületes veszeke-dést a «drága aranyos közönség» előtt lefolytatni.

Galamb Sándor.

II.

A Belvárosi Színház mintha átesett volna az új éra elején mutatkozott ingadozásokon: legutóbbi két bemuta-tójával jó színvonalú munkát végzett; a darabok megválasztása helyes ér-zékre, színpadra bocsátása gondos és hozzáértő irányításra vall.

Nagy Samu vígjátéka, a *Zörög a haraszti*, új színpadi szerzőt juttatott szóhoz. Szinte jól esik megállapítani, hogy ez az új író nem azok közül való, kik ama bizonyos, a színpadi technika minden csínját-bínját magában rejtő «kisujj»-jal születnek. Észrevehetően küzd a témájával, mely a Nagy Galeotto örök tárgyának magyar kisvárosi változata, de a küzdelemben szemét inkább témájára függeszti, mint a karzatra s mai nap már ez is érdemnek számít. A gyáva és tökfilkó férj jóvoltából brutális gyanuba keveredett ártatlan asszonyka hírnevének helyreállításra az egész város buzgó közreműködése mellett, «szalónképes» házasságtörés útján: életrevaló vígjátéki gondolat. A Nagy Samu felfogása szerint e darab főhőse maga a kisvárosi társadalom, legalább is ennek gazdag (bár megoldásában néha kissé novellisztikus) bemutatására veti a hangsúlyt. A részletek, az aprószzerű vonások iránt fogékonyabb is a szeme, mint a lelkek mélyebb rétegeiben lejátszódó mozzanatok észrevételére; a férj s feleség konfliktusán inkább csak úgy könnyűszerrel átsiet. De figuráin mindig rajta van az élet jegye s szatiráján nem egyszer átüt a humor melege.

Az előadás is lendületes volt, biztató ígéret arra nézve, hogy e kis színházban ismét jó és egységes játéktípus van kialakulóban. Hegedüs Gyula szívvel-lelékkel játszott, mesterien vegyítve a poltron-komizság s a szinte megható gyámoltalanság szélsőséges színeit. Makay Margit asszonya izléses és okos volt. Egy fiatal színész, Delly, kellemesen tűnt fel a «lovagias csabító» ezredes szerepében. Az epizódisták valamennyien jók voltak, pedig egész légió mozog belőlük a színpadon. Lehetetlen észre nem venni, mennyi kitűnő magyar genre-színész van! Ezúttal egészen új nevekkel is találkoztunk; közülök László Miklós, Keller Erna s Jalovetzky László nevére érdemes lesz figyelni.

A francia újdonság Berr és Verneuil vígjátéka, *Az ügypéd és a férje*. Az ugyancsak bő gall importban régóta nem akadott ilyen kellemes és mulatságos termék. Lám, Franciaországban is van fokozati különbség vígjáték és bohózat között, — miért lakatnak bennünket a megcsömörlésig csaknem kizárólag ez utóbbival? Verneuil-ék új darabja az elférfiasodott nő alakja köré sző minden fordulatában ötletes

cselekményt. Óvatosan elkerüli a témában kínálkozó fenyegetőbb társadalmi örvényeket, alakjait a könnyed játék egy-síkján mozgatja, de ha molièrei távlatokat nem nyit is, legalább a zománcan csillog valami molièrei szellem. S egy epizódalakja valóságos remeke az izes francia hagyománynak. Ezt a becsületrendes csirkefogót Hegedüs olyan vérbő humorral rajzolja meg, hogy ez alakításával Újházi legragyozóbb genre-rajzai mellé emelkedik. A három felvonásban csak három jelenete van, mindegyikben a színpadnak ugyanazon helyén, ugyanabban a székben ül, de e nem mindennapi «kliens» ügye az egyes jelenések közt oly mulatságosan bonyolódik s Hegedüs beszédművészetében olyan életreliefet nyer, hogy szinte a darab legizgalmasabb részévé válik; itt a közönség a színésznek minden szemrebbenését fuldokló kacagással kíséri. De kiválóak a többi szereplők is. Az ügyvédmenyecske alakjában Honthy Hanna először kapott «egész estés» vígjátéki szerepet; finom eszközeiből, szellemes játékleteiből futotta egész estére is. Makay Margit gazdag színészi képzelme ezúttal egészen új feladatot oldott meg, kitűnően; csak egy volt benne a régi (s ez talán legfőbb erőssége): a poentező beszéd kiváltságos művészete. A Nagy Samu darabjában feltűnt fiatal Delly most is megnyerő, választékos mozgású színésznek bizonyult. Benne a színház — úgy látszik — igen jó bonvivánra tett szert, csak meg is tarthassa őt kötelékében. Ezt azért mondom, mert ebben a darabban Delly három taktust dúdol egy olasz gondolatból s ennyi Budapesten elég szokott lenni ahhoz, hogy egy jömegjelenésű fiatal férfiszínészt «átminősítsenek» operett-szerelme s az áldozatot némi sztárgázsikkal végképi kisiklassák szépen induló művészi pályájáról.

Rédey Tivadar.

Művészeti szemle.

A Műcsarnok tavaszi kiállítása.

A Műcsarnok termeinek falaira, a sokáig emlékezetes táj- és életképi kiállítás pompás visszatekintő anyagának helyére, ismét a ma magyar művészetének friss alkotásait függesztették föl. A városligeti palota dúsz anyaggal telt meg. Csaknem valamennyi számottevő művészegyesületünk felvonult, hogy számot adjon tagjainak munkásságáról. A kiállítás

jó színvonalú. Egyik csoport sem ad ugyan valami különösen meglepő eredményt, de általában véve sok érdek munkával találkozunk a tárlatlátogatók.

A szobrászati rész ezúttal különösen gazdag. A véső mesterei ugyancsak kitétek most magukért, régóta nem láttunk ennyi friss, invenciózus szobrászalkotást a Múcsarnokban.

Összesen hétszáznál is több műtárgy került kiállításra. Ilyen óriási anyaggal szemben igazán alig lehet más feladata a kritikusnak, minthogy megjegyzi azokat a munkákat, melyekben lelket érez, amelyek fölülemelkednek az «elfogadott» mű színvonalán, amelyekből elmélyedés, műgond, szeretet érzik.

Az első teremben *Bosznay István* mindig tartalmas művészetének néhány igen szép termékét láthatjuk. Az «*Alkonyat*»-ból bensőséges magyar hangulat árad. A «*Zivatar előtt*» a fülledt, fenyegető atmoszférának mesteri érzetése. A «*Falun*» című képe a felhőzet puha, könnyed megfestése által tűnik ki. *Bosznay* esetét mindig finoman tolmácsolja a magyar táj szépségeit. *Romek Árpád* most is a mesterségi tökéletességgel tűnik föl. Csendéletei *Pentelei Molnár* bravurjaira emlékeztetnek. *Sárkány Gyula* ezúttal is a régi művészet hatásait kihasználó egyik arcképével, az olaszos hatású «*Kalandor*»-ral nyújt legtöbbet. Ilyenmú régebbi képei azonban őszintébbeknek, frissebbeknek tetszettek. *Karlovsky Bertalan* pompás önarcképével régi erejére emlékeztetett. Mélységes jellemző erő, nagy tudás sugárzik e művéből.

A második teremben *Csánky Dénes* érdekes tájképsorozattal szerepel. Eddig inkább a hangulatra fektette a súlyt, most stilizáló hajlamának enged és nagyvonalú foltokba komponálja elvontabbá alakult látomásait. *Kunffy Lajos* «*Az anya*» című nagy hármasképe egy novellisztikus témát mond el sok bensőséggel.

A harmadik teremben a Szinyei Társaság tagjai jutnak szóhoz. *Csók István* «*Honi soit qui mal y pense*» című képe lendületes, friss alkotás. *Rippl-Rónai József* «*Párisi leánya*» azok közül az elegáns és mégis elmélyedő női portrék közül való, melyekkel a mester annyi sikert aratott már. *Szüle Péter* szerencsésebben fejezte ki magát súlyos magyar témái feldolgozásánál, mint most kiállított arcképeiben. *Horthy Béla* munkásságából mindig komoly értékek csillannak ki. Ezúttal egy fiatal

leányról festett arcképtanulmányával tűnt föl. *Kandó László* is érett, magas színvonalú arcképtanulmányokkal szerepel.

Az ebben a teremben elhelyezett szoborművek között *Pásztor János* két igen értékes alkotásával szerepel. *Beethoven* annyiszor megmintázott, érdekes fejéről annyi bensőséges szeretettel, nemes egyszerűséggel beszél, hogy mindenkit megfog vele hatni. «*Szférák jelé*» című tökéletes női aktja pompásan örökít meg egy mozdulatot. A nosztalgikus fölfelé vágyódást remekül fejezi ki a szépen megmintázott test magasba feszülésével. *Sidló Ferenc* «*Az ember*» című ciklusának több darabja jelent komoly értéket. Legsikerültebb az «*Agónia*». Két másik szobrásztársával együtt ő is egy több lovasalakból álló kompozíción próbálja meg leginkább erejét. *Sidló* épúgy, mint *Kisfaludy Stróbl Zsigmond* és *Szentgyörgyi István* érdekesen dolgozzák fel ezt a nehéz tárgyat, de mindhármán a túlságig menő részletezés hibájába esnek. A lovak vonaljátékának puritánabb érzékeltetése nagyobb hatást tett volna, így mindegyikük munkájának erejét megbontja az aprólékosság. *Lux Elek* egy női mellszobra igen finom, meleg alkotás. Egy férfi képmásával is le fogja kötni a nézőket.

A közös, nagy szobrászati teremben egész sor érdemes alkotással kerülünk szembe. *Zala György* kiforrott, nagy művészetét *Tisza Kálmán* mellszobrasa a jellegzetes *Andrássy-fej* reprezentálja méltóan. Több nagyszabású hősi emlékterv is került kiállításra. *Gách István* és *Orbán Antal* egyformán nagy erőt mutatnak kompozíciójukkal. Kár azonban, hogy *Gách* művében a vonalak nem bontakoznak ki teljes tisztasággal, *Orbán* munkájában pedig a statikai nyugtalanság hat zavarólag. *Siklody Lőrinc Désy Zoltán* emléket egy nemes nyugalmú magyar alakkal örökítette meg.

Külön csoportban gyönyörködhetünk *Horvay János* meleg artisztikumot árasztó műveiben. Megragadóan mintázta meg *Kálmán* ülő alakját. Ebben a mózisi erejű agg férfiban mindenki megfogja érezni a «szirtlektű» vallásalapítót. Jól ismert *Beethovenje* a muzsika fejedelmének örökszép emléke, reméljük, hogy nemsokára márványban láthatjuk már a *Margitsziget smaragd zöld pompájába* keretezve. A «*Magvető*» is java alkotásai közül való.

A Blaha Lujza síremlék-pályázat terveiből is messze kiemelkedik Horvay két munkája. Örvendünk, hogy azt a bájos alkotását, amelyen a dalos magyar nagyaszonnyt muzsikáló angyalok veszik körül, hír szerint rövidesen felállítja a főváros valamelyik köztéren. Véleményünk szerint ez a legpoétikusabb pályamű, kapva kell rajta kapni, hogy mielőbb az egész főváros közönsége gyönyörködhesen benne.

A szobrok hosszú sorából ki kell még emelnünk *Rayki István* finom kis kompozícióját, a «*Küzdelem*» címűt. Egy kígyóval birkózó férfit ábrázol. A kígyó hullámzó vonala pompás harmóniába kerül a vékony férfitest védekező mozgást kifejező izgatott ritmusával.

A festők többi termeiben is szép számmal akad még olyan munka, amely mélyebb művészi hatást vált ki a szemlélőből. *Feszty Masa* színes felfogású arcképei, *Jeges Ernő* egyéni felfogású kompozíciói, *Belányi Viktor* több műve ezek közül való. *Reményi József* bronzérmei között elsőrendű kis alkotások vannak. *Nagy Zsigmond* nevét egy «*Golgota*» című kompozíció feledhetetlenül emlékünke vési. Kerek, zárt, bensőséges művészi munka. Csillogó ékes színek, tökéletes rajzbeli elgondolás emelik a művészt e munkáját igen magas színvonalra. *Éder Gyula Wolff Károlyról* festett reprezentáns arcképpel tett tanúságot művészetének friss erejéről.

A grafikai rész ezúttal meglehetősen elmarad a festmények mögött. Csupán néhány építészeti terv kelthet nagyobb feltűnést.

Tavaszi Szalon.

A Színhyei-Merse Pál Társaság a Nemzeti Szalon termeiben rendezte második tavaszi tárlatát. Ezek az évente megismétlődő kiállítások csak a fiatal művésznemzedék alkotásait mutatják be. Ezúttal is örvendetesen sok tehetséges munkával találkoztunk a Tavasz Szalonban. A termekben lépten-nyomon ékes ígéretekkel kerülünk szembe. A művészetszerető közönség a kritikával együtt megállapíthatja, hogy a felnövekvő művésznemzedék minden valószínűség szerint méltó utódja lesz a ma izmos magyar művészetének. Csak egy aggodalmas érzésünket kell kifejezésre juttatnunk. Azt, hogy ez a fiatal nemzedék nem helyesen fogja föl a feladatát akkor, amikor mégiscsak zsenje erejét arra használja, hogy titánkodva versenyre

akar kelni saját mestereivel, a kiforrott, elismert nagy művészekkel. Nagy hiba az, mikor a bármelyik művészi pályára készülő fiatal generáció ugrásokkal akar előrejutni, nem pedig lassú, kemény, talentumedző komoly munkával. Ezek a merész fiatalok az újabb időben szinte szegénylik már a becsületes műhelytanulmányokat, melyek pedig éppen olyan szükségesek számukra, mint a muzsikusként a fárasztó hosszú időn keresztül való skálázás. Túlságosan nagyot akarnak valamennyien. Neki-vágnak a legmerészebb színproblémáknak, olyan magasra rakják maguk előtt a kompozicionális feladatok rúdját a mércén, hogy nem csoda, ha a nagy nekiszaladás után mégis csak meg kell torpanniok. Az ilysemi sohasem vezet jóra. A fiatal csemetefát nem szabad túlkorai termesre erőltetni, mert akkor csakis ízetlen, kiforratlan gyümölcsöt hozhat. Jó lenne, ha az új nemzedék fontolóra venné ezt, a fiatal művészeknek nem volna szabad erejüket túlbecsülni, vissza kellene térniök az egészségesebb, lassúbb ütemhez.

A termek sorát végigjárva, számos név akad, amely igazán komoly ígéretet ad. Nagyon biztatók *Barcsay Jenő* rézkarcai. Megkapó *Barzó Endre* tájképe. *Basilidesz Barna* és *Basilidesz Sándor* nehéz kompozíciós feladatokkal birkóznak érdekesen. *Bánovszky Miklós* egy erős csendélettel, *Brenner Nándor* «*Pieta*» című tartalmas kísérletével tett tanúságot fejlődő tehetségéről. *Csóka István* a Rudnay hatását igyekszik átvinni a maga most még keresgélő hangszerezésébe. *Dex Ferenc* grafikus munkássága is sokatigézően kezd kibontakozni. *Erdélyi Ferenc* is külső hatásokkal küzködik még, de már a maga erejét is szembetűnően érezteti. Különös, érdekes színekkel dolgozik. «*A vak harmonikás*» s «*Az ivók*» egy komoly festői tehetség fölfelé lendülését sejteti. *Ékes Lajos* egy pasztellel, *Föglein István János* egy olajfestményrel biztató művészi út első határkövét nyújtják. *Goebel Jenő* folyton fejlődő tehetségéről több bensőséges tanulmány beszélt. *Istokovics Kálmán* «*Temetés*» című nagy vásznan grafikus munkáiból ismert komoly komponáló tehetségét szépen érvényesíti. *Jeges Ernő* két szép képpel most is igazolta a hozzáfűzött reményeket. *Karikás Ili* egy csillogó színű csendélettel hívta fel nevére a figyelmet. *Komjáthy Wanyerka Gyula* már a beérkezett új rézkarcolók közé sorozandó.

A kis szobrászati részben föltűnt *Sóvári János* és *Schaár* Erzsébet egyegy egyéni erőt mutató alkotása.

Ha ez a duzzadó, tehetséget mutató fiatal gárda ép olyan ambícióval tanulna tovább, mint amilyen mohó vágygal igyekeznek a nagy feladatok mindenáron való megközelítésére, akkor e Tavaszi Szalon ifjú művész munkásai még gazdag nyári termést hordhatnak a magyar művészet szérűjére.

Mariay Ödön.

Zenei szemle.

Beethoven halálának századik évfordulóján rendezett zenei ünnepségeink lezajlottak. Néhány vidéki hangverseny és a martonvásári Beethoven-szobor leplezése következik még. Az ünnepségek kulturális jelentőségét, eredményeit és tanulságait azonban már vizsgálhatjuk s mindjárt hozzátehetjük: meglehetősen, mert ez a centenárium külső díszben és művészeti emelkedettségben nem maradt el az 1870. évi Beethoven születési és az 1910. évi Liszt születési két jelentős zenei ünnepségünk mögött. Sőt túlszárnyalta azokat egyben (ami zenei kultúránk élet-erősségének feltétlen bizonyítéka): hogy ezen a centenáriumon az egész magyar társadalom résztvett. Nem csupán a hivatalos körök ünnepelték a zene-művészet Legnagyobbját, hanem osztatlanul az egész magyar közönség. Sőt merjük mondani: jobban és igazabban ünnepelt a közönség, mint a hivatalos körök. És ez az igaz! Az Országos Beethoven-ünnepélyen két operai, kilenc zenekari, tizenöt kamarazenei, hat zongora-hegedű, négy zongora-estet, összesen harminchat hangversenyt rendeztek, melynek több mint a fele Budapestre esett. A közönség a jegyeket hetekkel előre úgy elkopodta, hogy a kintrekedtek kívánságára újabb három hangversennyel kellett megtoldani a hivatalos műsort. Pedig a zenekari koncertek mindenikét kettőnek számíthatjuk, mert a nyilvános főpróbák is zsúfolt ház előtt folytak le.

Beethoven-centenáriumunknak ez a legnagyobb erkölcsi eredménye.

A külföldi ünnepségekkel való összehasonlításban sem kell szégyenkezünk. Berlinben, Bécsben és Bonnban az egész művelt világ adózott a Mesterek Mesterének, de a világ egyik legnagyobb szónoka s a zeneművészetnek mindenestre *egyetlen* rendkívüli szó-

noka: gróf *Apponyi* Albert nálunk és nekünk mondta el díszbeszédét és *Dohnányi* Ernő, a világ koronázott Beethoven-játékosa nálunk és nekünk zongorázta el a zengő levegő legnagyobb urának csodálatos költeményeit. Gróf *Apponyi* Albert, Wagner és Liszt kebelbarátja, aki első parlamenti beszédét a Zeneakadémia felállítása érdekében mondta, aki minden jelentős külföldi zeneünnepségen több mint egy fél évszázadon át ragyogóan szerepelt, aki a bayreuthi Festsplil-megnyitáson rögtönzött beszéddel ünnepi szónoka volt a német hivatalos zenevilágnak, aki gyermekkorától kezdve a zene-művészet levegőjében élt — a Beethoven-ünnepségek megnyitóján az ország legjelesebbjei előtt olyan beszéddel fűzött koszorút Beethoven glóriás feje köré, amelynél közelebb jutni szavakkal nem lehet a halhatatlan Mester szelleméhez.

Beethoven ünnepélyeink másik nagy alakját, *Dohnányi* Ernőt, most kétszeresen irigyelte tőlünk a külföld. Beethoveni szellem él ebben az emberben! A beethoveni szeretet kormányozza rendkívüli talentumát. Szeretet az emberek, szeretet a művészet és szeretet a művek iránt. A Guicciardi Juliát halhatatlanná tevő «Mondschein»-szonátát; a végzetes fájdalom himnuszát zengő d-moll szonátát (op. 32. 2-ik); a vonagló kín és írájt vesztett győtrelem gyönggyé kristályosodott remekét, az «Appassionatá»-t; a Brunsvik Teréz számára zenei kincsekkel teleszórt Fisz-durtos (op. 78.); a zenei témák legcsodálatosabb csodafáját, a nagy Á-durt s a c-moll (op. 111) szonátát, ezt az Apollói szépségű időbeli szobrot — ki tudná *Dohnányi* Ernő után megközelíteni? Hát amikor nagyhírű társaival, *Waldbauer*ekkel kamarazenebe fog? Hát amikor a karmesteri dobogóra áll és elvezényeli az első, ötödik, hatodik és kilencedik szimfóniát!...

Hálát kell adnunk, hogy sokat szenvedtető magyar sorsunkban ez a rendkívüli mester — a miénk.

Ünnepségeinknek fogyatkozásait sem akarjuk elhallgatni. Általánosságban nem állott azon a fokon, amelyet elérhettünk volna. Részben a mi hibánkból, részben a körülmények folytán. Csak az *István király*-t adta elő az Operaház, az *Athén romjai*-t nem. Pedig ezt Pest számára írta a Mester, a mi földünkön épült színházat nyitották meg vele. Miért engedték át le-

mondóan Bécsnek? Nem a zenei, hanem a zenetörténeti értékét kellett volna a színrehozattal kidomborítani. Jó átdolgozással, mint ahogy az *István király* is elénk került, élvezhettük volna. Kár volt elejteni a Várszínház-beli díszhangverseny eszméjét is, hiszen ez az egyetlen budapesti ház, amelyről zenetörténetileg bizonyos, hogy Beethoven járt benne. Hiánya volt a műsornak, hogy *Hubay* Jenő csak egyszer játszott és egyszer vezényelt. Nagy hegedűművésznünknek, *Vecsey* Ferencnek is itthon lett volna a helye. És amit legjobban fájjalhatunk: zenei irodalmilag sem a külföld előtt, sem itthon nem képviseltük Beethoven magyar vonatkozásait azzal az erővel és körültekintéssel, amelyre képesek lettünk volna. A magyar Beethoveniádát nem ismeri vagy rosszul ismeri a külföld, sőt mi magunk is. Nem lett volna szabad időt és pénzt sajnálni erre a célra. Az ünnepek elmúlnak, mint ahogy a hang elszáll. Egy jól megírt zenei kultúrpropaganda-könyv — megmarad.

Hiba volt, hogy elkésve fogtunk az ünnepély munkálataihoz. Szerencse, hogy mégis megnyugvással nézhetünk rá vissza.

*

Az aktuális magyar Beethoven-irodalom két legszebb terméke *Tormay* Cecil és gróf *Apponyi* Albert nevéhez fűződik.

Tormay Cecile cikke:

«Köröskörül az ürben, rohanó bolygók, száguldó csillagok szele bűg, gomolygó őanyagok ködtányérjai örvénylenek egymásnak, éjjel és nappal, örökkön-örökké zúgnak a teremtés folytatódó, megmenszülő melódiái. De mi emberek csak kivételes, titokzatos nagy pillanatokban halljuk ezt az iramodó zenét, csak olykor, a boldogság vagy a gyötrellem szakadékainak a partjain, az alkotás vagy pusztítás vad szédületében, a szerelem vagy a halál percében.

Az isteni dolgok magasságában és mélyén mindig zene van, a forgandóság örökkévalóságának a zenéje.

Száz év előtt halt meg az, aki a világ mélyén rejlt zenét legmélyebbről, a világűr melódiáit legmagasabbról hozta a földre. Az ő alkotó óráiban történt, hogy földi zene emelkedett a rohanó bolygók zúgásába, gomolygó őanyagok ködtányérjainak égzengő ütközésébe. Akkor történt, hogy a világűr zenéje leszállt a földre és el-

vegyült azzal, ami ideleenn támadt. Ludwig van Beethoven lángeszenek tűztengerében, ki az emberi boldogság és gyötrelme, az emberi halál és szerelem pillanatain át-átuhanó melódiákat — az emléktelenül mindig elenyészőket feltartóztatta és titáni hatalmával belenyűgözte műveibe.

Beethoven a Rajna völgyében született, egy szegény, örömtelen bonni házban. Holland nemesek ivadéka. Atyja lezüllött, tanulatlan, részeges tenorista volt, ki négyéves kicsi fiát már félholtra gyötörte a zenével, édesanyja szelíd, egyszerű asszony. És mégis, ez a korán elhalt szegény, alázatos édesanya volt az emberiség legfejedelmibb fejedelmei egyikének minden boldogsága. — «*Ó, ki volt boldogabb nálam, mikor még kimondhattam az édes nevet, hogy: anyám és ő még halotta azt*».

Mikor azután az anya már nem halotta többé és többé nem felelt, akkor kezdődött el magánya — az élettörténete: «*Allein, ganz allein...*» Hasztalan szeretett, hasztalan szerették. Még *Brunsvick* Teréz, az imádott magyar kedves, a «*halhatatlan szerető*» sem tudta Beethovent magányától megváltani. Geniek végzete, melyet rejtélyes rejtelemben csak az segíthet hordozni, olykor-olykor, aki nekik maguknak egykor hordozójuk volt. Az édesanya, ki szenvedőben szenvedni szándékosan halja meg a halálunkat, mint mi magunk.

Beethoven jóformán gyerek volt, mikor magánya és benne élettörténete elkezdődött. S alig érte el férfikorát, mikor körülte lélekszagató, titkolt kínban a magány és a csend gyűrűje mind szűkebbre szorult. Hallása évről-évre csökkent és a földi hangok legnagyobb alkotója és uralkodója, a világtól menekülve, szörnyű szenvedésben megsüketült.

Az elgondolkozó ember fellázad a kegyetlen tragikum előtt. Miért, miért kellett épen Beethovennek ezt a sorsot viselnie?

Feljajdulása mindégre jajgatni fog a földön: «*... mily megaláztatás, ha valaki mellettem fuvolahangot hallott a távolból és én nem hallottam semmit...*» Semmit!... Beethoven nem hallotta többé, amit alkotott. Áthatlan, téboalyító csend, betegség, nyomorúság, magány. «*Nincs barátom és egyedül vagyok a világon...*» írja ő maga s e tengerkínnal szemben szenvedő sze-

relme csak sorsából kicsordult könnyesepp volt, melyet nem törölt le, mely nem gördült alá soha, de élete végéig ott maradt.

Beethoven végzete nem egy halhatatlan szerető volt, de a halhatatlan zene. És csak az értők értik meg, hogy ezért adatott néki az isteni teremtés feltétele: a csend és a magány. Ezért kellett Beethovennek megsüketülnie!

Isten is végtelen csend felett, végtelen magányban teremtette meg a világot. És amint a világ Istennek egy darabja és dicsősége, Beethoven is világot alkotott, felülmúlhatatlant, mert a teremtés óta soha olyan csend nem volt alkotó körül, mint amelyet Isten őreá bocsátott és nagyobb magányban a világ teremtése óta soha senki sem alkotott.

Igy emelkedett művével együtt az emberi méretek fölé az a Beethoven, kinek életében semmi sem volt viszonzás, de minden adakozás volt. «*A felsőbbségnek egyellen jegye van, amelyet elismerek — a jóság*» — mondotta és ezért adta bőkezűen a maga jóságát, ő, aki életében mástól nem kapott. Behörtönözte a süketség és a szabadság legfenségesebb szárnyait mégis ő adta az emberiségnek. Nem kapott örömet és az Isten- és emberszeretnek diadalmas örömet mégis ő adta oda zenéjében, a *Kilencedik szimfóniában*. Nem kapott harmóniát, nem kapott hangokat és ő, a harmóniák és hangok örök száműzöttje, mégis örök időknek adta a hangok harmóniáját.

Meghalt pedig, nehéz élet után, nehéz halállal, 1827-ben, március 26-án és idegen kezek fogták le a szemét.»

Részlet gróf Apponyi Albert beszédéből:

«Igenis, a világot alkotó kozmikus erők közé, még pedig a legnagyobbak közé tartozik Beethoven alkotó géniusza: és ez az erő nem rombol, hanem épít. Az alpesi csúcsok frissen hullott hava nem fehérebb, mint Beethoven műve. Lehet-e beethoveni zenét csak képzelni is valami ocsmánysággal összeházasítva? Férdőzik-e aljas gondolat az ő meghallgatásához? Lehet-e tőle alacsonyágokhoz menni? Amikor zenéje érintkezésbe lép konkrét emberi érzelmekkel és eszmékkel, csak a legmagasztosabbakhoz nyúl. Az ő szerelmi dala *Fidelio*: a sírig önfeláldozó hitvesi hűség himnusza; a hős tragikum a szóval meg az Eroiában, a természet üde varázsa a *Pastoráleban*, a

felcsapongó emberszeretetet a kilencedik karénekében; a szabadság és a haza ideálja az *Egmontban*, a *Coriolánban*, az *Isten-imádás* a *Missa Solemnisban*. Hatalmas cáfolata ő azoknak az elméleteknek, amelyek a művészileg szépek és az erkölcsileg jónak benső összefüggését tagadják és a technikai tökélyvel megrajzolt ocsmányságot, akár az irodalomban, akár a képzőművészetben, művészeti szempontból egyenrangúnak nyilvánítják magasztos eszmények formába öntésével. A technika a művészeteknek egyik alkotó eleme és nélkülözhetetlen eszköze, de egymagában nem művészet, hanem csak ügyesség; az igazság is csak akkor művészet, ha teljes, ha azt, ami enyészetet okoz, mint ilyen mutatja be, nem pedig hazug átmeneti ragyogásában. Beethoven lángelméjének minden megnyilvánulása porba sújtja a tollnak vagy ecsetnek és véssőnek azt a pornographusát, aki a maga mocsarának szennyéből és halálthozó miazmáiból felágaskodva, egyenrangúságot mérészel igényelni vele, a magaslatok lakójával, üdítő, éltető, tiszta források fakasztójával. Akit a beethoveni gondolat ihlettsége érintett, az látja a csúcsok egész rendszerét, a hegyláncot, a vallási, az erkölcsi, a bölcsészeti, a művészeti magaslatok összetartozását, átérzi atmoszférájuk egységét és ebben az átérésben éri el az emberi élet legmagasabb összhangját, méltóságát.

Ez azonban nem csupán lelki élmény, mely néhány kivételes órában gyönyörűséget okoz: hanem lelki megtermékenyítés, amely a mindennapi életre is kihat, mikor az élmény élvezete megszűnt. Magunkkal hozzuk a beethoveni magaslatokról a dolgok egyetemes felfogására való fokozott képességet, mint a városi lakos tüdeje megérzi az Alpesek tiszta levegőjének hatását, amelynek élvezetében pár napi üdülést keresett. Tágabb környezet-felfogással végezzük napi feladatunkat, jobban érezve, hogy egy nagy közösség törvényeibe és követelményeibe beilleszkedve dolgozhatunk csak eredményesen. Különösen áll ez arra a feladatra nézve, mely a nemzetek sorának irányításával foglalkozik; az univerzalitás érzete, minden egyes problémának minden nagy problémával való összefüggésnek meglátása, terek és idők, nemzetek és világrések áttekintése a magasabb állományú minőségnek egyenesen föltétele. Erre pedig előkészíti a lelket a filozófiava

való foglalkozás és a legmagasabb zenei alkotásoknak, köztük elsősorban a beethoveni zenének megértő élvezése. És amennyire érvényesülnek ezek a megbecsülhetetlen hatások a szellemi téren, ép annyira, sőt talán még közvetlenebbül, érezzük befolyásukat a tulajdonképeni lelki élet mezején. Abban az ádáz harcban, amely minden egyes ember belső életének drámája és onnan szükségszerűleg kihat

az egész emberi társadalom egészséges vagy egészségtelen voltára, a bennünk lakó magasztos és alacsony hajlamok küzdelmében, a beethoveni szellem a magasságnak szövetséges társa; nem tart semlegességet, amint azt bizonyos esztétikai elméletek a művésztől kívánják, hanem színt vall amellett, ami magasztos, az ellen, ami aljas; *koronatanuja az isteni képmásnak az emberben.*»

Papp Viktor.

Gyulai Pál párbaja Tóth Kálmánnal.

Aki az egyetemen Gyulai Pál hallgatója volt, az nemcsak a katedra magasságában láthatta a magyar irodalom fénykorának utolsó nagyemberét. Gyulai az érintkezésben nem volt távolságtartó ember; órái után fesztelenül beszélgetett tanítványaival minden felmerülő kérdésről, mintha tanár- vagy íróársai között lett volna. Bejött a tanári szobából a szomszédos szemináriumba, leült közénk, rágyújtott egy portorikóra s szívesen vette, ha valaki valami aktuális kérdést vetett fel. Akkor aztán elmondta a véleményét, meghallgatta az ellenérveket, vitatkozott, pörölt, pattogott, tréfált és évdődött velünk. Sokszor, mikor csak hárman-négyen maradtunk vele, elmerengett a multon, egy-egy jellemző esetet mondott el élményeiből s felelevenedett előttünk Aranynek, Eötvösnek, Keménynek, Pákhnak, Jókainak, Görgeynek és Deáknak alakja.

Mikor 1900-ban utolsó szemeszteremet hallgattam, a 75 éves Gyulai Pál jóformán mindent megírt már, amit előadott és előadásai régi és új litografált jegyzetekben állottak rendelkezésünkre, úgy hogy ránk nézve a szemináriumi gyakorlatokon tett megjegyzései és órautáni beszélgetései voltak a legértékesebbek. Az öreg Gyulai még akkor is nagy figyelemmel hallgatta a szemináriumban felolvasott dolgozatokat, gyakran közbevetéget: hohó! nem úgy van az, barátom! — magyarázott és javítgatott, de sebeket sohasem ejtett. Mindvégig megmaradt atyai jóságú tanárnak. Az éles vágásokat a középszerű íróknak tartogatta vagy a nagyobbak közül azoknak, akikben nyugaltságot, elbizakodottságot, népszerűségahajhászt látott, vagy akiknek irányát igaztalanságuk miatt károsnak tartotta irodalmunk fejlődésére. Az igazság keresése, a megtalált igazság védelme és terjesztése volt Gyulainak legnagyobb szenvedélye s ebben a társadalmi távolságtartást oly akadálynak érezte, melyet el kell kerülnie az igaz embernek. Azért vitat-

kozott velünk s azért állt szóba öreg cselédjével, kertészével és mindenki-vel, kit a sors abban a szerencsében részesített, hogy vele találkozók.

Gyulai tanítványain sebeket sohasem ejtett, de könnyeiket nem egyszer letörölte. A lábbadozó betegnek bort küldött s nem egy szegény diáok anyagiilag is támogatót. Egy-egy alkalomból ebédre hívott bennünket s a maga keresetlen modorában nagyon kedves házigazda volt. Hogy szemináriumi kritikáiban mennyire kímélte az érzékenységet, arra hadd világítson rá a következő eset. Egy ízben egy már végzett hallgatója kereste fel a szemináriumban és mindnyájunknak feltűnt, hogy Gyulai a rendesnél is szívélyesebben fogadta és beszélgetett vele. Mikor aztán látogatója elment, mintegy magyarázatát is adta. Elmondta, hogy ez a biztos fellépésű, katonás magatartású hallgatója az elmúlt esztendőben harsány hangon felolvasta előtte doktori disszertációját, ő, Gyulai egyet-mást kifogásolt benne, javított rajta, egyszerre azonban feltűnt neki, hogy a felolvasó hangja el-elcsuklik. «Ránézek — mondotta — hát látom, hogy nagy könnyeseppek gördülnek végig az arcán. Ejnye, barátom, mondottam, hát hiszen a dolgozata jó, néhány megjegyzésem nem kell röstelnie. No, barátom, olvassa csak tovább. Hát bizony — folytatta Gyulai — nagyon lágszívű, érzékeny fiatal ember ez, óvatosan kell vele bánni.»

De Gyulai sokszor keményen is megmondta az igazságot. Hogy egy irodalmi bírálatáért párbaft kellett vívnia, az mégis csak sajátos irodalmi viszonyainkból magyarázódik, melyekben nehezen nyert polgárjogot a szigorú kritika.

Egyszer elmondta Tóth Kálmánnal való párbajának történetét, mire alkalmat Tóth Béla Anekdotakincsének megjelenése adott, melyben ez a párbaj is le van írva. Mikor óra után a szemináriumban valaki az Anekdotakincset szóba hozta, Gyulai mindenképp előtt rámutatott arra, mily hibásan

fogta fel Tóth Béla az anekdota szó értelmét. Aztán rátért a párbaj történetére is. Talán hárman hallgattuk. Vajjon emlékszik-e még más is szavaira?

Tóth Béla a párbaj történetét részben apjának, Tóth Kálmánnak írásba foglalt visszaemlékezései nyomán, részben hallomásból írta meg. Ez utóbbi forrásból erednek tévedései. Tóth Béla úgy emlékszik, hogy a párbaj 1855-ben egy kritika miatt történt, melyet Gyulai egy nőíró verseiről írt. Az igazság ezzel szemben az, hogy Gyulainak Tóth Kálmán verseiről írt kritikája bősztította fel a megbírált költőt s ragadtatta súlyos sértésekre. A kritika a Budapesti Hírlap 1855. évfolyamában jelent meg (l. Császár Elemér Akad. Ért. 1915), hol Gyulai költészetünk újabb jelenségein tart szemlét. *A mélyebb kritika természetesen nem választhatja el az író műveitől s Gyulai szemére veti Tóth Kálmánnak, hogy Petőfit nemesak költészetében, hanem szerepében is utánozza, erőszakolja a zsenialitást a lángész egyetlen szikrája nélkül s költő helyett színész lett.* (Kritikai dolgozatok 1908.)

Ez kétségkívül nem hízelgő kritika az író személyére nézve sem. Maga Tóth Kálmán emlékjegyzetei közt csak annyit ír, hogy «egy ifjú költő magánlevélben erősen megsértett egy jeles kritikust. A kritikus Kemény Zsigmondot kérte fel, hogy hívja ki párbajra a költőt. Kemény szerette mind a ketőt. Könnyezve lépett a költő szobájába s megindulásában csak annyit volt képes kimondani: Barátom egyiketek meg fog halni. A sértés valóban durva volt s az ilyen sértések megbírálásában Keménynek igen érzékeny arisztokratikus felfogása volt; bár szerette mind a két félt, a párbaj legszélsőbb nemét tartotta szükségesnek, hogy lőjenek mindaddig, míg egyik fél el nem esik». «Szerencsére a golyónak több objektivitása volt, mint a segédeknek s az egész affaire egy lábhorzsolással végződött. Volt aztán öröme Keménynek, a becület meg volt mentve s nagyobb szerencsétlenség nem történt». Tóth Béla — úgy látszik — apja szóbeli közlésére jól-rosszul visszaemlékezve, előadja, hogy első vérig kellett lőni egyre kisebb távolságból. Először Gyulai lőtt, de apja sértetlen maradt. Tóth Kálmán volt a sor, kinek életében először volt pisztoly a kezében, de mert elgondolta, hogy ilyen közletről könnyű megölnie ellen-

felét, azt azonban nem akarta, mert nagyon becsülte, hát a térdére célzott és a bokáját találta. «Csak horzsolás történt, nem sebesülés, a jeles kritikus azonban mégis elesett és estében mondta ezt a híres szállóigévé lett viccet: Jól lősz, Kálmán, hanem rossz verseket csinálsz».

Tóth Kálmán előadásában is van valószínűtlenség, Tóth Béláéban pedig ellentét van az apja írott feljegyzéseivel. Ha Tóth Béla az anekdotát anekdotának fogná fel, szót se lehetne rá mondani, ő azonban a párbaj leírását apja írott feljegyzéseivel, a maga visszaemlékezéseivel, mondhatni, bizonyos filológiai apparátussal támogatva, csak épen a még élő Gyulai Pált nem kérdezte meg. Hogy mondhatta Kemény, hogy a párbajozók közül egyiknek meg kell halnia, mikor megelégedett egy horzsolással? Ha pedig hajlandó volt a segédek más véleményét elfogadni, csak nem festett ilyen rémképet barátja elé? S vajjon békés foglalkozású emberek között egy irodalmi kritika miatt írt goromba levélért szokás volt-e ilyen súlyos feltételek mellett párbajt vívni? Tóth Kálmán szerint a párbajt addig kellett folytatni, amíg az egyik fél el nem esik, vagyis amíg meg nem hal (mind a két kifejezést használja), mi ugyan valószínűtlen, de érthetően megfogalmazott feltétel. Tóth Béla szerint a párbaj első vérre ment, mi pisztolypárbajnál ugyan elég súlyos feltétel, de nem jelenti okvetlenül az egyik fél elesését, vagyis halálát. Tóth Béla azonban az elesést, halálát és első vért egyenlő feltételként állítja be, végül pedig az elesés feltételét úgy látja beteljesedni, hogy Gyulai egy horzsolástól «elesett», vagyis elbukott, az első vér is elfolyt, csak ép a halált engedte el. Ha így lett volna, a párbajsegédek bohózatí párbajsegédek lettek volna s Gyulai is hozzájuk illő párbajozó, ki golyótól találva estében «viccet mond».

Nem, nem így volt. Tóth Béla mégis csak nagyon belejött az adomázásba, midőn komoly embereknek könnyen tragikussá válható párbajáról ír, bármennyire hivatkozik is tanubizonyágokra. Gyulai méltán haragudhatott az ilyen beállításra s csak Gyulai becsülése és szeretete rokonszenves benne, mely az apa szavaiból a fiú előadására is átárad.

Gyulai így adta elő a párbaj történetét. «Kritikám miatt Tóth Kálmán éktelenül megharagudott rám.

Irt nekem egy levelet, melyben a szó-
tár minden gorombaságát összeválo-
gatta s levelét azzal fejezte be,
hogy amennyiben vele szemben, mint
férfi a férfival ki nem állok, levelének
másolatát Pest városának monden ká-
véházában kifüggeszti. Elmentem hát
Kemény Zsigmondhoz, megmutattam
neki a levelet s azt mondtam, hogy
én ugyan nem értek az ilyen dolgok-
hoz, annál inkább ért ő, hát legyen
szíves, intézze el az ügyet, ahogy kell.
Kemény azt felelte, hogy mást nem
lehet tenni, mint párbajt vívni. Mon-
dottam, hogy jól van, ha meg kell
halni, meghalok, de embert nem ölök.
Pisztolypárbaj lett. Kimérték a távol-
ságot s kimérték az advance-ot is. (Ek-
kor Gyulai felállott a székeről s élénk
gesztusokkal mutatta, hogyan állott
szemben Tóth Kálmánnal.) Akkoriban
úgy volt szokásban, hogy mindkét fél-
nek jogában volt az advance-ot meg-
tenni, sőt az advance-ig hívhatta ellen-
felét is. S Tóth Kálmán nemcsak hogy
előretem a kitűzött határig, hanem az
én közeledésemet is követelte. Én a
föld felé tartottam a pisztolyt s úgy
sütöttem el, de ő rám fogta s úgy lőtt.
Golyója véletlenül a lábam szárát sú-
rolta. Nem igaz, hogy elestem, de az
sem igaz, hogy valami megjegyzést
tettem volna, mi a helyzethez nem is
illik. Nem tudott célozni Tóth Kálmán
se s hogy eltalált, csak a véletlenség
műve volt. No hát párbaj is volt, vér
is folyt, azzal hazamentünk.»

Gyulai szavaira ma is élénken em-
lékszem, de a párbaj feltételei ebből
az előadásból sem vehetők ki világosan.
Annyi bizonyos belőle, hogy a harminc-
éves Gyulai csak oly emberszerető és
igazságszerető volt, mint a hetvenöt-
éves. Az igazságért kész volt magát
veszedelmeknek kitenni, de párbajban
vért ontani távol állott tőle. S jóleső
az is, hogy a huszonnyéves Tóth
Kálmán meggondolatlan engesztelhe-
tetlenségét a lehiggadt Tóth Kálmán
expialta visszaemlékezéseiben.

A párbajnak költői emléke Gyulai
«Párbaj előtt» c. verse, melynek be-
fejező strófája :

És nemzedeknek mit hagyandusz?
Ugy fáj, hogy épen semmit.
Egy sirt, talán egy sírkövet,
Majd irjatok rá ennyit:
Híven szerettem a hazát,
Irtam többek közt kritikát,
Sohasem ültem vesztég;
Egy bős poéta jött ream,
Előbb versével, azután
Meg a kezével ölt meg.

E vers is mutatja, mily komor gon-
dolatokkal készült Gyulai a párbajra,
melyben ellenfelét semmi veszély sem
fenyegette. De azért legalább versével
vágott rajta egyet.

A Gyulai—Tóth-párbajhoz hasonlót
Jókai a Fekete gyémántokban ír le,
hol Berend Iván szavára: «a barriére!
Salista a fehér zsebkendőig ment eléje
s Iván a saját sorompójáig haladt».

Az ifjabb nemzedék előtt Gyulai
Pál párbaja talán már époly mese-
szerű, mint Berend Iváné s talán az is
meseszerű, hogy valaki még emlékezik
Arany János és Kemény Zsigmond bar-
rátjának szóbeli közlésére. Pedig an-
nak, hogy Gyulai Pál a budapesti egye-
temen a modern filológiai szeminárium-
ban egy portorikó füstjét fújva, ifjú-
korának e kellemetlen eseményéről
beszél, mindössze huszonhét éve.
Mintha tegnap lett volna.

Kardeván Károly.

**Az Archaeologiai Értesítő legújabb
kötete és a magyar régészet.** A Nap-
kelet mult évi április havi számában
rövid áttekintést adtunk az utóbbi
évek régészeti irodalmáról. Sajnálattal
állapítottuk meg, hogy az a nagy gaz-
dagság, amellyel a magyar föld az
utolsó évek alatt megsziporította az
értékes archaeologiai leletek számát,
egyáltalában nincs arányban a magyar
régészeti irodalom ugyanezen évek
alatt napvilágra bocsátott termésével.
Csak ritkán és elszórtan jelentek meg
egyes értekezések, tanulmányok, hogy
a még gyérebben jelentkező kötetek-
ről, nagyobb terjedelmű összefoglaló
munkákról ne is beszéljünk. (Az ilye-
neket a Napkelet mindig külön ismer-
tette.) Ugyanakkor megállapítottuk
azt is, hogy ennek a pangásnak egyik
főoka az, hogy a magyar régészetnek
több mint negyven éven át főorganu-
mát, az Archaeologiai Értesítőt külön-
böző körülmények hosszabb szünetre
kényszerítették, úgy hogy a leletek
közvetételében, feldolgozásában, iro-
dalmilag egy tudományunkra vég-
leg elveszetteknek tekinthető üres és ter-
meketlen intervallum következett.
Hogy ez mily károkkal járt a magyar
régészetre s közvetve egész tudomá-
nyos életünkre, azt e sorok írója igazán
csak tavalyi németországi és dániai
tanulmányútja alkalmával láthatta:
nem volt a német római—limesmenti
múzeumok közül egy sem, hol kérdést
ne tettek volna az Archaeologiai Érte-
sítőről, annak szüneteléséről, esetleges

útból való megindulásáról. S megnyugtató felvilágosításunkra, hogy igenis, az Értesítő nem halt meg, csak aludott, mindenhol örömet láttunk, mert így «remélhetjük azon problémák és kérdések megoldását — mondotta egy neves német tudós — melyekkel a magyar régészet még mindig adósunk».

A M. Tudományos Akadémia áldozatkészsége lehetővé tette, hogy százéves jubileumára a kultuszminiszter úrtól nyert nagyobb összegből az Értesítő csakugyan megjelenhessék. Az Akadémia archaeologiai bizottsága a szerkesztéssel Hekler Antal egyetemi tanárt bízta meg s ez a választás, mint már tavaly megírtuk, azt a hitet és reménységet keltette minden szakemberben, hogy az Értesítő az ő vezetésével ismét el fogja érni azt a polcot, amit a régi nagy szerkesztők, Römer, Henszlmann, Pulszky és Hampel alatt nemcsak a magyar régészeti életben, hanem az európai szakfolyóiratok között is elfoglalt. S most, hogy az 1923—26. évkörré szóló Archaeologiai Értesítő testes, 348 lapon XL. kötete előttünk fekszik, látjuk, hogy ebben a reménységünkben nem is csalatkoztunk.

A szerkesztő semmiféle programot nem ad, hanem a kötetet beszélteti maga helyett: «ez az én programom». A tartalmat tevő tizenöt önálló nagyobb tanulmány nyolc kisebb közlemény s hat könyvismertetés felöleli a régészetnek csaknem minden ágát a praehistoriától a középkori archaeologiaig, sőt a régi bevált recipe szerint helyet talál néhány értékes művészettörténeti és kultúrhistoriái dolgozat is. A munkatársak sorában nemcsak magyarokat, hanem külföldieket is találunk; az utóbbiak mind régi, elismert, tekintélyes nevek, akiknek részvétele feltétlenül emeli az új Értesítő nivóját s másfelől az Értesítő iránt nagyobb külföldi érdeklődés felkeltését is célozza. Mert hiába, be kell vallanunk, folyóiratunknak mindenek előtt kissé megcsorbult tekintélyét kell úgy itthon, mint külföldön helyreállítani s ez utóbbi cél szempontjából feltétlenül helyeseljük külföldi tudósoknak bevonását a dolgozótársak közé. Talán sokallni fogják némelyek a külföldi munkatársak viszonylag nagy számát — négy, — de azt hisszük, ez csak kezdetben, a hírnév és tekintély újból való megalapozásánál van így; később majd évfolyamonként csak egy-két kiváló idegen név fogja a korunkban annyira szükséges és fontos személyes

külföldi kapcsolatokat erősíteni és hangsúlyozni. Viszont az itthoni tekintély helyreállítását szolgálja régészeink és műtörténetíróink egész serege, akiknek dolgozataival már e kötetben is találkozunk s a jövőben még találkozni fogunk. Különös örömmel látjuk, hogy a Régészeti Társulat programjához híven, melynek a szerkesztő másodelnöke, az Értesítő e kötetben ismét lépés történt a vidéknek a magyar archaeologiai élet központi vérkeringésébe való integratív bekapcsolására s az itt szereplő néhány kiváló vidéki múzeum-igazgató cikkeit és beszámolóját előreláthatólag soron fogja követni a többi is; mert feladatainkat nem a fővárosi és vidéki régészek között időnként fel-fellépő idegenkedéssel, hanem csakis vállvetett, közös munkával való-síthatjuk meg.

Körülbelül ezeket a gondolatokat látjuk az új Értesítő szerkesztésében érvényesülni, midőn tartalommutatóját röviden átnéztük. Ha azután bele-mélyedünk a dolgozatok olvasásába, akkor látjuk, hogy mily érdekes, fontos feldolgozásokkal gyarapodott hazai régészetünk és műtörténetünk. Nem fogom az olvasók figyelmét hosszú ismertetésekkel túlságosan igénybe venni, de el nem mulaszthatom, hogy az eredményekre röviden rá ne mutassak, annál is inkább, mert a tanulmányok közül egy-kettő messze túlhaladja eredményeivel, módszerével, felfogásával a szakemberek érdeklődését és a leg-szélesebbkörű intelligens magyar közönség figyelmét is megérdemli.

A magyar szerzőket tekintve, a kötet sorrendjében haladva, a régészek közül *Láng Margit* a délitáliai vázák festett képein keresi azokat az apró, de jellemző s a görög vázáképek szokásos típusaitól eltérő motívumokat, amelyekből a görög hellenizáció előtti itáliai lakosságról való ismereteink bővülnek; reméljük, hogy a hangyaszorgalommal dolgozó szerző e tanulmányának folytatásában az eddiginél még nagyobb eredményeket fog elérni. *Szalay Ákos* a régészeti világ érdeklődésének centrumában álló északafrikai olasz ásatások eredményeit mutatja be röviden, közöttük a méltán elhiresült *Leptis Magna* romjait. *Hillebrand Jenő* a tavaly felásott zagyvapálfalvai bronzkori urnatemető leleteinek részletes ismertetését adja s a temető jelentőségét abban látja, hogy a jellegzetes és gazdag kerámiai anyag változatos bronzból készült fegyver, eszköz és ékszer

tipusokkal együtt fordul elő s ezért a hazai bronzkor kronológiai osztályozásánál annakidején nagy szerepet fog játszani. *Tompa Ferenc* Richthofen báró «Die ältere Bronzezeit in Schlesien» című munkájának vizsgálata kapcsán nagyjából, de Richthoffennel nem minden kérdésben egyetértve állapítja meg Magyarország és Szilézia bronzkori kultúrájának kapcsolatait, kiemelve, hogy a kettő közül inkább a magyar föld volt az adó fél, innen történt az exportálás, s hazánk a különböző kerámiai edények és bronztárgyak változatosabb típus tömegével bír, mint Szilézia. *Kuzsinszky Bálint* a pannoniai legrégebb terra sigillata edények sorozatát állítja össze, megállapítva, hogy a Kr. u. I. században közvetlenül a római hódítás után terra sigillatáinkat, az ókornak ezeket a legértékesebb és legkeresettebb cserépgyártmányait legnagyobb részben déli Galliából kaptuk. Ez a cikk archaeológiai irodalmunk egy régóta érezhető hiányának, a cserépedények tudományosan rendszerező és részletező feldolgozásának megszüntetésére teszi meg az első eredményes lépést. *Nagy Lajos* a pannoniai köemlékek egy kimutathatólag Aquincumban készített csoportját állítja össze s ezzel kapcsolatban érdekes dolgokat mond el a pannoniai temetkezési egyletekről (collegiumokról). *Paulovics István* tavaly tavasszal Dunapentelén, római kori emlékeink e kimeríthatetlen lelőhelyen kiasott, állatvadászatot s Minerva jelenlétében párharcokat ábrázoló domborműves köemlékeket tesz közzé, melyeket a Minerva tiszteletére Rómában s másutt is évenként rendezni szokott gladiatori küzdelmekkel hoz összefüggésbe. *Hekler Antal* ezzel szemben annak a véleményének ad kifejezést a cikkhez fűzött megjegyzésében, hogy a kő a mitológiai emlékek hosszú sorozatát gazdagítja s a párharcok a trójai háború egy, eleddig megmagyarázatlan jelenetét ábrázolják. *Fettich Nándor* a magyarországi népvándorlások emlékének egy fontos, tipikus motívumát, a nyitott szájú, gyűrűstestű sárkányábrázolások példányait állítja össze gazdag orosz és német analógiák kíséretében s ezt a zárt, összefüggő csoportot lényegileg az ősi szkíta művészet kései hajtásának tartja, eredetnek pontos megállapítása azonban még további, főleg orosz részlettanulmányokat követel. Csakis hasonló csoportok összeállításával s fejlődésük egymásutánjának alapos kidolgozásával, amire

Fettich e dolgozata is példa, remélhetjük majd, hogy a népvándorlásokori hazai kultúrák emlékeit világosabban, pontosabban osztályozhatjuk minden eddigi megállapításnál.

A kisebb közlemények között *Láng Margit* a római Porte Maggiore környéki földalatti bazilika értékes falkepeire vonatkozó különböző véleményekkel foglalkozik. Ugyanő rövid áttekintést ad az itáliai múzeumok mai állapotáról. *Szönyi Ottó* a pécsi dómúzeum rendezésének alapelveiről beszél. *Fettich Nándor* a kodi (Nógrád m.) prehisztorikus temető feltárájáról ad beszámolót. *Kiss Lajos* az őfehértói aranyeletet, *Marosi Arnold* a székesfehérvári rádiótelevízió ásatás gazdag eredményeit ismerteti, különös súllyal emelve ki az ásatás legfőbb kincsét, egy Karoling-kori remek kardot. Végül *Alföldi András* néhány magyar vonatkozású külföldön őrzött régészeti tárgyat mutat be az olvasóknak.

A művészettörténet és kultúrhistoria területén mozgó dolgozatok közül *Balogh Jolán* Andrea Scolarinak, Nagyvárad egykori püspökének mecenási tevékenységéről állít össze részben kiadatlan olasz levéltári adatok alapján érdekes képet. Ugyanő Firenze és Magyarország renaissancekori kulturális kapcsolatairól mond el néhány új adatot, melyeknek középpontjában Máttyás és Beatrix firenzei levelezése áll s amelytől II. Ulászlóra, továbbá az ő korában Magyarországon tevékenykedő firenzei művészekre vonatkozó értékes, sokszor új és eddig ismeretlen adalékokkal bővít. *Fleischer Gyula* a tavaly őszi Bécshben rendezett összefoglaló «Gotika Ausztriában» című, nagyjelentőségű kiállítást méltatja. *Pigler Andor* a Szépművészeti Múzeum két eddig csak felületesen meghatározott képéről állapítja meg, hogy Fr. Solimena (1657—1747.) nápolyi művész eredeti festményei után készült régi másolatok s Rebeka búcsúját a szülői háztól és Debora és Bárak ismeretes jelenetét ábrázolják. Összeállítja a két jelenetnek főleg a nápolyi barokk festészetben előforduló variánsait s érdekes képet nyújt Solimenának reklámmal, nagy segítségemmel dolgozó, mai szemmel nézve, szinte gyári nagyüzemnek mondható festőműhelyéről.

Az idegenek közül *Calice Ferenc* Egyiptom őskori kultúrája kérdésének mai állapotát ismerteti, *Drexler Ferenc* a Szépművészeti Múzeum egy Kr. e. I. sz.-ból való köemlékéhez fűz néhány

megjegyzést, *Ritterling E.* egy a Nemzeti Múzeumban őrzött római katonai diplomakorát s a benne szereplő csapat-testek egykorú elhelyezését helyezi nagy éleselműséggel a helyes megvilágításba.

Végül *Richthofen Bolko bárónak* a praehistoriával foglalkozó újabb német generáció egyik kitűnő tagjának érdekes cikkéről kell kissé behatóbban megemlékezni. *Richthofen* «A szláv kérdés Magyarországról régebbi középkori archaeológiájában» című alapos tanulmányában azokkal a feltűnő tévedésekkel foglalkozik, amelyek a cseh praehistoria egyik vezetőegységének, *Niederle*nek és iskolájának régészeti műveiben előfordulnak. *Niederle* és iskolája abban az irányban folytatta tudományos vizsgálatait, hogy az első szláv leleteket s ezeknek kapcsán az első önálló, fejlett szláv kultúra idejét megállapítsák. *Niederle* e megállapításához eszközül az úgynevezett halántékgyűrűket s a hullámvonalas keramikát használja föl, melyeknek bármilyen leletcsoportban való, ha szórványos vagy egyes előfordulását is a szláv ethnikumhoz való tartozás kétségtelen bizonyítékának veszi. *Richthofen* *Niederle* ezen erőszakolt véleményével szemben kimutatja, hogy a szlávokra általában jellemzőkül elismert halántékgyűrűket sem lehet a honfoglalás koránál régebbi sírok ethnikumának meghatározásánál döntő tényezőül elfogadni, mert ezek eredete a gyűrűvégeknek szélteiben elterjedt és nem csupán a szlávág körében kimutatható fejlődésére vezethető vissza. A biztos szláv települések leletei a Kr. u. X. századtól veszik kezdetüket s ez alól nem kivétel Magyarország földje sem. A hullámvonallal díszített keramika kérdésében *Richthofen* álláspontja az, hogy az ily típusú finom művű edényfajta a romanizált lakosságnak tulajdonítandó, míg a durvább, hasonló edényfajta gyakran jön elő oly csontvázak kíséretében, hol a szláv eredetnek már az antropologiai megállapítások (pl. mongol típusú koponya stb.) is elegendő mondanak.

Ezután *Richthofen* egybeállítja azokat a leletcsoportokat (ékszerek, házi-eszközök, felszerelési tárgyak stb.), melyeket *Niederle* mint a szláv eredet további biztos kriteriumát fogad el s amelyek alapján negyvennél több népvándorláskori lelőhelyet utal a szlávág körébe. *Niederle* kiindulási pontja igen helyes, hiszen kijelenti, hogy «a

sírok ethnikai meghatározásánál lehetőleg egész jellegüket és nem egyes jelenségeket kell tekintetbe venni», de ezt lépten-nyomon áthágja s joggal ősmagyar síroknak nevezhető emlékek-nél egy-két általa felvetett, de tudományosan igen labilis bizonyítóeszközül szolgáló lelettárgynak szórványos, egyes előfordulásával már az egész sírmezőt szlávoknak tünteti föl, vagy legalább is nem magyarnak. De némelyik temető-nél, így a bodrog-vécsinél, ez a szlávósítás annyira feltűnően rosszakarattal és tudománytalanul történik, hogy *Niederle* utódja, *Eisner* máris elveti *Niederle* e megállapításait. *Niederle* annyira megy e törekvéseiben, hogy *Hampel* egész szarmata csoportját szlávoknak tartja, ami teljességgel megokolatlan és mai ismereteink alapján kétségtelenül elvetendő. *Niederle* politikumot kever a kérdésbe, midőn *Hampel* azzal vádolja, hogy politikai okokból nem állított föl egy önálló szláv csoportot; holott *Hampel* készséggel elismerte a hullámvonalas keramikának a szlávoklakta vidékeken való fel-lépését, de szerinte — igen helyesen — ez a típus a nem kizárólag szlávok által benépesített vidékeken is előfordul.

Sajnos, *Niederle* sem tudja a dolgot megoldani, hiszen szláv típus, mondja *Richthofen*, a korai népvándorláskori leletekben csakugyan nincs. De a főbaj a sok tárgyi tévedés s erőszakos generalizálás mellett az, hogy *Niederle* műveit teljesen érthető politikai célok szolgálatába állítja. Így vezetői tollát a rosszul levont következtetések labirintusában a magyarság ellen való rosszakarat, holott éppen ő vádolgatja a magyar archaeológiát hasonló elfogultsággal és rosszindulattal a szlávággal szemben, melyet *Richthofen* alaposan és kimerítően megcáfol. A legjellemzőbbek *Niederle* erőszakolt és módszer-tani hibái mellett erős politikai okok és kívánságok szülte véleményeire azok az állásfoglalások, amikben egyes józan és tisztán tudományos alapon álló cseh kutatók már ma is részesítik elméleteit.

Az az éles elműség, tárgyismeret, tisztán tudományos felfogás, mely *Richthofen* e cikkét áthatja s amellyel földre künszeríti a cseh archaeologia legelfogultabb vezéregeységét, minden elismerésünkre, sőt hálaunkra méltó. Éppen a csehek adtak példát, hogy az európai, sőt a világ közvéleményének irányításában elsősorban kiterjedt, messzeágazó, jól kiépített tudományos propagandára van szükség, mely néha

többet ér a karok és kardok erejénél. Üdvözöljük Richthofen cikkét, mint fontos tettét annak a mi, minden politikumtól mentes, tisztára tudományos célok és elvek segítségével vivendő nagy hadjáratunknak, amelynek célja ellenségeink rólunk való ferdítéseit, rágalmait, hazugságait az «isteni örök igazság» tükrével szórt fény sugarakkal kiirtani, kitörölni Európa s a világ közvéleményéből. Csak szerencse reánk nézve, ha olyan bátor, igaz, szóki-mondó fegyvertársat kapunk olykor e küzdelmünkben, mint Richthofen.

A könyvismertetéseknek sajnos e kötetben igen sovány rovatában néhány a közelmúltban megjelent értékes régészeti és műtörténeti munkáról és dolgozatról olvashatunk alapos, jól összefogott kritikát.

Az Archaeologiai Értesítő jövőjében pedig e kötet után, melynek szép és izléses nyomdai kiállítása a Franklin-Társulatot dicséri, bízva bízunk. Hiszszük, hogy úgy a fontos leletpublikálásnak, mint a szintetikus tanulmá-

nyoknak ismét az a gazdag tárháza lesz, mint volt a múltban. Nem gondoljuk, hogy az anyagi eszközök hiánya még egyszer útját állja az Értesítő megjelenésének, melynek oly fontos feladatai vannak egyik legnemzetibb tudományunk, a magyar régészet eredményeinek propagálásában. Az ásatások, a különböző leletek feltárásának munkája a tavasz eljöttével fokozottan megindul szerte a csonka hazában. Az irodalmi feldolgozás munkájának ezekkel most már lépést kell tartani; ezt várja tőlünk a külföld, ez a kötelességünk magunkkal, tudományunkkal, hazánkkal szemben. Reméljük, hogy az Értesítő XLI. kötete még tartalmasabb, még súlyosabb, eredményekben még gazdagabb lesz, mint ez volt; kezeskedik erről a szerkesztőnek, Hekler Antalnak odaadó lelkes fáradozása, mellyel megindította legrégebb, legtekintélyesebb régészeti folyóiratunknak már első megjelenésében is sikeres reneszánszát.

Oroszlán Zoltán.

Mussolini olasz miniszterelnök levele gróf Zichy Rafaelnéhez.

Gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter legutóbbi olaszországi útja alkalmával személyesen adta át az olasz miniszterelnöknek a «Napkelet Könyvtárában» megjelent **Mussolini beszédei** c. kiadvány erre a célra készült diszkötésű példányát. Ezzel kapcsolatban Mussolini miniszterelnök az alábbi levelet intézte gróf Zichy Rafaelné Pallavicini Edinához, a beszédek fordítójához.

Il Capodel Governo

Fantafantina Marchese.

*Il Ministro Klebelsberg mi ha
rimesso il volume di miei discorsi
tradotti in un'opera.*

*Io lo trovo propriamente scritto
come italiano e come fascista.*

*Se lo trovo scritto anche per la bella
lettera alla quale ho accompagnato il
volume.*

*Mi era, certamente, lusingato
Roma 17 marzo 1927. Mussolini*

A levél magyar fordítása.

Méltóságos Grófné!

Klebelsberg miniszter átadta nekem magyar nyelvre fordított beszédeim kötetét.

Méltóságodnak ezért mélységesen hálás vagyok, mint olasz és mint fasiszta. Hálás vagyok azért a szép levélért is, melyet a könyv kíséretében küldött. Odaadó hiva

Róma, 1927 március 17.

Mussolini.

30.000

nevét és fogalmat fog tartalmazni a

Magyar Irodalmi Társaság lexikona.

E 30.000 címszó rövid és világos megfogalmazásban a mai emberiség egész kultúrájának összefoglalása.

A Magyar Irodalmi Társaság lexikona a nemzeti érzésű művelt közönség vezetője akar lenni. Nem ijed meg a divatos elvektől, hanem józan magyar szemmel szembenéz velük. Az emberiség művelődésén a legősibb korszaktól máig és a filozófiától egészen a sportig áttekint. A legmodernebb kutatások alapján áll és ismerteti a baloldali tábor elveit is, de mindent nemzeti szempontból vizsgál. A magyar közönséget az elvek, eszmék, elméletek, fogalmak labirintusán keresztül vezeti a nemzeti ideálok felé. Különös gondot fordít az elszakított országrészek szellemi életének ismertetésére és a természeti, technikai, orvosi és matematikai tudományok történeti fejlődésére. A lexikont a legelsőrangú munkatársaknak nagy tábora készíti. Szemléltető voltát biztosítja a mintegy ezer darabra tervezett és elsőrangú művész keze által sajtó alá rendezendő illusztráció, műmelléklet és térkép. Tetszetős lesz a lexikon a szép illusztrációkon kívül azért is, mert kiváló finom minőségű papíron, a legszebb nyomdai előállításban és igen díszes kötésben jelenik meg. Könnyen kezelhetővé pedig az teszi, hogy jóformán zsebhasználatra is alkalmas 13/19 cm méretű két kötetben fog megjelenni.

A lexikon június folyamán készül el.

Megrendelésére rendkívül előnyös előfizetést nyitunk.

A kétkötetes mű bolti ára körülbelül 30 pengő lesz.

Aki már most megrendeli, két hónapon át havi 10 P-vel törleszthető 20 P előfizetési áron rendelheti meg.

Még ma jelentse be megrendelését s májustól kezdve júniusig letörlesztheti a mű árát. Bejelentése alapján ingyen kap a két részlet beküldésére ptk.-pénztári befizető lapokat és megjelenése után a lexikont bérmentes küldéssel adja fel címére a kiadóhivatal.

Cím:

„NAPKELET“, BUDAPEST, I., DÖBRENTÉI-UTCA 12.

vagy

MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG, BUDAPEST, I., DÖBRENTÉI-UTCA 12.

A LEXIKON SZERKESZTŐINEK ÉS MUNKATÁRSAINAK NÉVSORA :

- Alszeghy Zsolt gimn. tanár, az «Élet» szerk.
 Anderlik Előd műegy. tanársegéd
 Arday Pál reálgimn. tanár
 Bajza József egyet. ny. r. tanár
 Balanyi György egy. m. tanár
 Balás Károly egyet. ny. r. tanár
 Balogh Jolán Szépműv. Múzeumi őr
 Basch Imre közkórh. ig. főorvos
 Böhm Woldemar műegy. tanársegéd
 Buday László egyet. ny. r. tanár
 Cholnoky Jenő egyet. tanár
 Dávid Antal egyet. ny. r. tanár
 Dávid Lajos egyet. m. tanár
 Dékány István egyet. m. tanár
 Eckhardt Sándor egyet. ny. r. tanár
 Eder-Szászy László kegyesrendi gimn. tanár
 Farkas Gyula főisk. tanár
 Farkasfalvi Sándor min. oszt. tanácsos
 Fekete Lajos orsz. levéltárnok
 Felvinczy Takács Zoltán a Hopp-Múzeum ig.
 Fényes Kornél M. F. T. R. főmérnöke
 Feltich Nándor Nemzeti Múzeumi őr
 Fintor Zoltán, műegy. adjunktus
 Fodor Ferenc egyet. m. tanár
 Friedrich Loránd műegy. adjunktus
 Galamb Sándor színész- és realisk. tanár
 Gerevich Tibor egyet. ny. r. tanár
 Gombocz Endre főiskolai tanár
 Gortvay György min. o. tanácsos
 Gyalokay Jenő ezredes, hadtudományi író
 György Lajos a «Pásztortűz» szerkesztője
 György Tibor min. tanácsos
 Hajós Antal okl. mérnök, hírlapíró
 Harsányi Kálmán író és kritikus
 Heinlein István egy. ny. r. tanár
 Hekler Antal egyet. tanár
 Heller Farkas műegy. tanár
 Herbszt Géza, az M. T. I. tisztviselője
 Hillebrand Jenő Nemz. Múz. őr
 Hoffmann Ernő műegy. tanársegéd
 Hulyra Ferenc egyet. tanár, az Állatorvosi
 főisk. rektora
 Isov Kálmán Nemz. Múz. főkönyvtáros
 Janicsék József műegy. adjunktus
 Kádas Károly min. titkár
 Kapossy János orsz. levéltárnok
 Karl János főgimn. tanár
 Karsa Béla műegy. adjunktus
 Kastner Jenő egyet. tanár
 Kéky Lajos egyet. m. tanár
 Kéz Andor egyet. tanársegéd
 Kiss Albert egyet. ny. r. tanár
 Kluge Endre egyet. m. tanár
 Koch Ferenc egyet. tanársegéd
 Kogutowicz Károly egyet. ny. r. tanár
 Kolosváry Bálint egyet. ny. r. tanár
 Komondy Zoltán műegy. adjunktus
 Korányi Imre v. műegy. adjunktus
 Kornis Gyula egyet. ny. r. tanár
 Kossutány Ignác egyet. ny. r. tanár

- Koszó János egyet. m. tanár
 Kovács Alajos a statiszt. hiv. ig. h. államtit.
 Kovács Ferenc egyet. ny. r. tanár
 Kristófy Aladár egyet. m. tanár
 Kronberger Ede középisk. tanár
 Kundt Ernő egyet. r. előadó tanár
 Láng Margit műtörténész
 Lassosozky Károly csillagvizsg. int. adjunktus
 Lehóczky-Semmelweiss Kálmán egy. m. tanár
 Lukinich Imre egyet. tanár, a Múzeumi
 könyvtár igazgatója
 Malolay György egyet. klinikai tanársegéd
 Matyasovszky Miklós egyet. rk. tanár
 Mauritz Béla egyet. ny. r. tanár
 Mayer Ferenc Kolos orvos, orvostörténeti író
 Németh Gyula egyet. ny. r. tanár
 Br. Nopcsa Ferenc a M. Földtani Int. igazg.
 Oroszlán Zoltán Szépműv. múzeumi őr
 Papp László min. fogalmazó
 Papp Viktor zenekritikus
 Pigler Andor Szépműv. múzeumi őr
 Pilch Jenő ezredes, hadtudományi író
 Podhradzky György tanár
 Rédey Tivadar múzeumi könyvtárőr
 Relezar Árpád műegy. adjunktus
 Ritoók Zsigmond egyet. tanár
 Rostásy István műegy. adjunktus
 Sági István főisk. tanár
 Schoen Arnold műtörténész
 Sebes Ferenc kegyesrendi teol. tanár
 Solymossy Sándor főisk. tanár
 Szabó Miklós főisk. tanár
 Szabó Palay József Nemz. Múz. őr
 Szalóky Zoltán műegy. adjunktus
 Szandtner Pál egyet. ny. r. tanár
 Szentiványi Gyula Szépm. Múz. titkár
 Szeszich Lajos műegy. tanársegéd
 Szöllösy Zoltán min. fogalmazó
 Gr. Teleki Pál egyet. tanár
 Tihanyi Béla kegyesr. gimn. tanár
 Tomberffy Zoltán egyet. m. tanár
 Tomek Vince kegyesr. teol. tanár
 Tompa Ferenc Nemz. Múz. őr
 Tóth Géza főiskolai tanár
 Tóth Károly egyet. ny. r. tanár
 Török Pál akadémiai könyvtárnok
 Trájer István műegy. előadó
 Trócsányi Zoltán író
 Tury Sándor Kornél egyet. ny. r. tanár
 Udvary Jenő a légügyi hiv. titkára
 Vámosy Zoltán egyet. tanár
 Vásharhelyi Boldizsár műegy. tanársegéd
 Vitorisz József műegy. tanársegéd
 Victor János ref. teol. akad. tanár
 Walter János kegyesrendi teol. tanár
 Wangler Gyula posta-főmérnök
 Ifj. Wolff Károly kórházi főorvos
 Zelovich Kornél műegy. tanár
 Zimányi Gyula kegyesr. teol. tanár
 Zorkóczy Béla műegy. tanársegéd és mások

A mű illusztratív anyagát *Helbing Ferenc* iparművész tanár rendezti sajtó alá.

A térképeket a *Magyar Földrajzi Intézet R.-T.* készíti.

Soha még nem állt sorompóba a legkiválóbb munkatársaknak ilyen nagy és előkelő tábora egyetlen mű megalkotására. A nagy magyar összeomlás óta ez a lexikon lesz a magyar könyvpiac legnagyobb szenzációja. Saját érdekében cselekszik, ha a legszebb, leghasznosabb és legolcsóbb könyvre azonnal bejelenti megrendelését.

Ami a szemnek a szem-
 üveg — az a fülnek a **SIEMENS-PHONOPHOR.**

Tiszta hallás, világos értelem, megbecsülhetetlen találmány. Díjmentes szakszerű bemutatás egész nap:
MAGYAR GYÓGYTECHNIKAI IPAR R. T. BUDAPEST. VI., ANDRÁSSY-ÚT 28.

Beküldött könyvek: *M. Kisebbség* jan. 1—ápr. 15. — *M. Kultura*, ápr. 5. — *Mályusz Elemér*: Sándor Lipót főherceg-nádor iratai. (M. Tört. Társ.) — *Melich János*: A honfoglaláskori Magyarország. (Akadémia. A M. Nyelvtud. kézikönyve. I. 6. füzet második fele.) — *Mécs László*: Vigasztaló. Versek. (Berlin, Voggenreiter.) — *Molnár Antal*: A zenei ritmus alapfogalmai. (Elemi ritmika. Rozsnyai Károly.) — *Nagy József*: Két filozófus. Platon és Kant. (Franklin, Kultura és Tudomány.) — *Nyáry Andor*: A levente. Színj. 2 felv. (Orsz. Testnevelési Tanács kiad.) — *Nyugat*, ápr. 16. — *Órszem*, jan. 1—15. (Gyula.) — *Pakocs Károly*: Lélek-ország. Versek. (Pallas.) — *Pap bácsi*: Nyugatmagyarországi mondák és mondafélék. (Győr, Egyházm. Alap nyomdája.) — *Papp Viktor*: Bevezető a zeneművészetbe. (Berlin, Voggenreiter.) — *Profetáns Szemle*, ápr. — *Revue de Hongrie* 15 avr. — *Italo Siciliano*: La letteratura ungherese. (Padova.) — *Századunk*, 1—2. sz. — *Széphalom*, 4—6. sz. Szerk. Zolnai Béla. (Szeged.) — *Szilády Áron*: Jegyzetek a Régi M. Költők Tára VII. kötetéhez. Sajtó alá rendezte és folytatta Dézsi Lajos. (Akad.) — *Szilárd Leó*: Szent László a magyar lírában. (Pécs.) — *Tamás Lajos*: Jóságom sátora. (Berlin, Voggenreiter.) — *Társadalomtudomány* 1926. V. — *Technika*, jan. — *Új élet*, jan. — *Vargha Gyula*: Hamvadó tüzek. Költemények. 1922—1926. (Akad.) — *Vidor Marcel*: Csello. Versek. (Szerző kiad.) — *Waldapfel József*: Balassi költeményeinek kronológiája. (Irod. Tört. Füzetek 15. sz., Pallas.) — *Gr. Wass Albert*: Virágtemetés. Versek. (Kolozsvár, Minerva.) — *Zulawski Andor*: Az új magyar irodalom problémái. (Wodianer.) — *A Hirnök*, febr. 15., ápr. 15. — *A láthatár*, I. évfolyam I. szám. — *A magyar asszony*, ápr. — *Ballai Károly*: Magyar korcsmák és fogadók a XIII—XVIII. században. (Lampel.) — *Bartha József*: Két nemzedék magyar irodalma. (Pátria.) — *Bartfai Szabó László*: A Sárvar-Felsővidéki gróf Széchenyi-család története 1820—1920. Gróf Széchenyi István. (Egyet. ny.) — *Berczeli Anzelm Károly*: Mise. Versek. (Szeged, Koroknay.) — *Csengery János*: Euripides elveszett drámáinak töredékei. (Akad.) — *Erdélyi József*: Délibáb és szivárvány. Költemények. (Pápa.) — *Harsányi István*: A magyar biblia. Bethlen Könyvtár 10—11. sz. (Bethlen G. Irod. Ny. Rt.) — *Irodalomtörténet* 1—2. sz. — *Jakab Géza*: Almodik a gyopár. Versek. (Kolozsvár, Minerva.) — *Kelet népe*, jan.—febr. — *Kovács Géza*: Szamárkövisek. Útszéli virágok. (Légrády.) — *Levélári Közlemények*, 1926 márc.—dec. — *Marconay Tibor*: Kacagva tört ki a faun a pagonyból. Új versek. (Kultura.) — *Mussolini* válogatott beszédei, 1922—1925. Ford. gr. Zichy Rafaelné Pallavicini Edina. (A Napkelet Könyvtára 17—18.) — *Pandora*, febr. 25. — *Pásztorlőtű*, márc. 13. — *Sáfár Elemér*: Bordeauxtól Bakuig. Egy lázas magyar álma. Regény. (Vác.) — *Simon Lajos*: Cserépvári történetek. — *Századok*, okt.—dec. — *Takáts Sándor*: Adalékok a Newton-i gravitációhoz. (Debrecen, Hegedűs és Sándor.) — *Thaly Loránt*: Eolhárfa. Versek. (Vita.) — *Ungarische Jahrbücher*, dec.; január: Dem Andenken Robert Graggers. — *Vasshegyi Margit*: A magyar Molière-fordítások. (Eggenberger.) — *H. G. Wells*: A halhatatlan tűz. Ford. Kiss Dezső. (Franklin.) — *Ybl Ervin*: Donatello. II—III. rész. (Amicus.)

A NAPKELET ELŐFIZETÉSI ÁRA:

Egész évre ..... 20 pengő   Negyedévre ..... 5 pengő
 Félévre ..... 10 „   Külföldre évi ..... 24 „

Tisztviselőknek kedvezményesen:

Negyedévre ..... 4 pengő

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I. ker., Döbrentei-utca 12. szám. • Telefon: Teréz 288—73.
 Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos **PFEIFER FERDINÁND** (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése
 Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 5. * Telefon: József 359—33.

A NAPKELET KÖNYVTÁRA

Régi számok:

1. Madách: Az ember tragédiája. II. kiadás.	9. Bethlen Margit: A boldog sziget Istene. Novellák.
2. Tormay Cécile: Megállt az óra. Novellák.	10—11. Szabó Mária: Felfelé. Regény.
3. Szekfű Gyula: Történetpolitikai tanulmányok.	12. Mohács Magyarországa. Burgio követ jelentései Bartoniek Emma for- dításában.
4. Komáromi János: Zúg a fenyves. Regény.	13. Condivi: Michelangelo élete. Gróf Zichy Rafaelné fordításában.
5. Vörösmarty-anthologia.	14. Magyar Anonymus. Pais Dezső for- dításában.
6—7. Somssich Andor: Liszt Ferenc élete.	15. Oláh György: Görögtűz. Regény.
8. Reményik Sándor: Atlantisz harangoz. Versek.	16. Assisi Szent Ferenc Kis Virágai. Tormay Cécile fordításában. II. kiadás.

Új számok:

17—18. Mussolini beszédei. Gróf Zichy Rafaelné fordításában.	19. Magyar népballadák. Gragger Ró- bert tanulmányával. Sajtó alá rendezte Gálos Rezső.

Mussolini beszédei c. kiadványunk minden várakozást felülmúló érdeklődéssel találkozott. Mindenütt olvassák és mindenütt beszélnek róla, aminek a titka abban van, hogy ebből a könyvből, Mussolini saját beszédeiből ismerheti meg a legközvetlenebbül mindenki az új idők egyik legnagyobb államférfiát és a rendkívül izléses kiállítású könyvnek szenzációsan olcsó az ára.

A Magyar népballadák az ősi magyar költészet legszebb kincseit tárják az olvasó elé s a kötet számára a berlini egyetem nemrég elhunyt nagynevű magyar professzora, Gragger Róbert által írt bevezető tanulmány a magyar irodalom egyik legszebb alkotása.

A kiadványok bármelyike egy-egy számának ára 1.80 pengő. Vidékre való szállítás esetén portóköltéség kötetenként 20 fillér. Kapható minden könyvkereskedésben.

A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn: Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 1.40 pengő, postán való szállítással 1.60 pengő. A kettős számból álló kötet ára kétszeresen számítandó.

A könyveket az ár előzetes beküldése ellenében vagy utánvétellel szállítja:

A „NAPKELET” KIADÓHIVATALA,

Budapest, I. kerület, Döbrentei-utca 12. szám.